

YAZIN
TERİMLERİ
SÖZLÜĞÜ

TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI

15 Lira

Y19R

08-02 7-32 7-31 7-30 7-29
v C-XC v C-V0 v C-UV v C-V9

TAHIR NEJAT GENÇAN
HAYDAR EDİSKUN
BAHA DÜRDER
ENVER NACI GÖKŞEN

YAZIN
TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1974

TERİMLER ÜZERİNE

Atatürk devriminin "Türkçe" konusundaki tutumunu şöylece özetleyebiliriz: "Türkçeyi çağdaş sanat, bilim ve teknigin, kısacası çağdaş uygarlığın bütün gereklilerini karşılayacak bir dil durumuna getirmek."

Türk Dil Kurumu 1932 yılında kurulduğu zaman, yapılacak dil çalışmaları, şu iki ana madde içinde saptanmıştır:

1. Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini ortaya çıkarmak;
2. Türk dilini, dünya dilleri arasında değerine yaraşır yükseliğe ulaştırmak.

Bu maddelerden birincisini gerçekleştirmek için, eski kültür hazinelerimizi araştırmak, yayımlamak; ikincisini gerçekleştirmek için de, bir yandan yüzyıllar boyunca dilimize girmış olan yabancı sözcüklerin, terimlerin yerine Türkçelerini koymak, öte yandan da Batı uygarlığının etki alanına girmemizle dilimize sızmeye başlayan yenilerine engel olmak, böylece, dilimizi kendi olanakları içerisinde geliştirmek gerekiyordu. Bu yabancı sözcüklerin çoğuluğu türlü bilim dalları ya da mesleklerle ilgili terimlerdi. Türk Dil Kurumu'nun kuruluşunda, bu terimler işi, çetin bir sorun halinde duruyordu. Yıllar yılı yapılan çalışmalar verimsiz kalmadı. Dil işinin olumlu bir sonuca bağlanmasını isteyen aydınlar, bu alanda yapılan çalışmalarda Kurum'u yalnız bırakmadılar.

İlk evrede, yalnızca terimlerin Türkçe karşılıklarını bulmak yoluna gitdiliyordu. Yapılacak işler çok, eldeki olanaklar az olduğu için, bunlar terim sözlükleri olarak verilememiyoğu. İkinci evrede ise, bir yandan yeni karşılıklar aranırken, bir yandan da her konuda uzmanlık sözlükleri hazırlanmasına girdi.

Bugüne deðin, Türk Dil Kurumu'nun türlü kuruluşlar, kurumlar, fakülteler ve kişilerle yaptığı çalışmaların ancak küçük bir ölümü yayılanabil-

mişti. Bu çalışmalar, her konuda eser veren yazar ve aydınlarla dil bilincinin yerleşmesine yardım ederken, okul sıralarındaki gençleri de bu Türkçe sözlere alıştırmış, giderek onlarda dil sevgisinin kökleşmesini sağlamıştır.

Gerek Türkçe-Osmanlıca ve Batı dilleriyle ilgili olarak kılavuz niteliğinde hazırlanan terim listelerinde, gerekse türlü konularda hazırlanan, sözlüklerde, ilden geldiği ölçüde her terimi Türkçe bir sözcükle karşılamak yoluna gidilmiştir. Türkçe karşılık bulunmadığı durumlarda, Batı dillerinden aktarılan terimlerde, bir birlik sağlanmasına çalışılmıştır. Yabancı bir terim alınırken, Batı dillerinde de olduğu gibi, Yunanca ve Latince asıllarına gidilerek, bunlar, Türkçenin sea yapısına uydurulmuştur. Yalnız, daha önce başka Batı dillerinden Türkçeye girmiş ve yeni bir karşılık bulunamayan terimler, eskiden olduğu gibi bırakılmışlardır.

Gerek Kurum'da hazırlanan, gerekse Kurum'ca uzmanlara hazırlattırılan terim sözlüklerinin, türlü yankurullardan geçirilerek hem dil bakımından, hem ilgili oldukları bilim bakımından yanlışız olmalarına çalışılmıştır. Ortaya konan terimler öneri niteliğindedir, kesinlik anlamı taşımamaktadır. İleride, bunlardan daha uygunlarının bulunacağını gözden irak tutmamaktayız. Önerilen terimler, uzun süreli uygulama sonucu kesin biçimlerini alacaklardır.

Dilimizin, kendi benliğine kavuşarak gelişmeye başladığı ve güçlü bir uygarlık dili olmağa yöneldiği bugünkü, çalışmalarımızın yararlı olacağı kanıstandayız.

Yazın terimleri de bu çalışmalarımızın ürünlerinden biridir.

Yazın terimlerinin hazırlanmasında tutulan yöntem şöylece özetlenebilir:

1- Elde bulunan başlıca yazın sözlükleri taranarak divan yazını ile ilgili terimler derlenmiş, bunların geçerli olabilecek tanımları yapılmıştır.

2- Batıdan dilimize girmiş olan yazın terimlerinin başlıcaları seçilerek sözlüğe alınmıştır.

3- Halk yazını terimlerine de bütünlük sağlama ereğiyle sözlükte yer verilmiştir.

4- Derlenen terimlere Türkçemizin olanakları ölçüünde dilimizin kendi öz değerlerinden karşılıklar aranmış, bu çabada öncelikle şu ilkelere bağlı kalınmıştır:

a) *Gazel*, *kaside*, *terza rima*, *rondo* gibi geçmişte kalmış, daha doğrusu bugün için kullanırlığını yitirmiş biçimleri belirleyen terimlere genellikle yeni karşılık aranmamıştır.

b) Kimi eski terimlere yeni karşılıklar bulunsa bile, bulunan karşılıklar eski terimlerin yerlesik anlamını kolayca kavratmadığı, çağrırtmadığı için yine eskileri yeğlenmiştir. Sözelimi *mesnevî*'ye, sözcüğün kök anlamından yola çıkarak "ikisel, ikilik, ikişerli" denilebilirdi. Ancak bu karşılıklar *mesnevî* sözcüğünün kendi çağında köklemiş kavramını usa getiremeyeceğinden eski terimler olduğu gibi bırakılmıştır. Öte yandan *murabba*, *muhammes*, *tahmis* gibi terimlere bulunan Türkçe karşılıklar, terimlerin yerlesik anlamlarını kolayca çağrırtıldıkları için bunların önerilmesinde bir sakıncası görülmemiştir.

Yazın Terimleri Sözlüğünün, her yönden yetkin ve eksiksiz olduğu söylenenemez. Uygulama ve eleştirilerin işliğinde ortaya çıkacak kimi eksiklikler ilerde giderilecektir.

YAZIN
TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

A

- 1 - **abartı** b.kz. **abartma 1.**
- 2 - **abartma** [Fr. *hyperbole*] [es.t. *mübağalə*]: Bir niteliği olduğundan üstün ya da aşağı gösterme sanatı. Türleri:
 1. **abartı** [es.t. *tebliğ*]: Usça ve törece olabilen abartma.
 2. **boğunç** [es.t. *iğrak*]: Töreye göre olmayan, usça olabilen abartma.
 3. **şışırmece** [es.t. *gülüv*]: Usça da törece de olanak dışı olan abartma.
- 3 - **abartmalı** [Fr. *exagéré*]: Bir niteliği doğal ölçüsünün dışında gösteren.
- 4 - **abdal**: Gezgin dervişlere verilen ad. Kimi halk ozanlarının adlarına eklenerek kullanılır: Yeşil Abdal, Pir Sultan Abdal, Muhittin Abdal vb. gibi.
- 5 - **Acem ağızı**: Doğu Anadolu'da Acem ve Azeri ağızına benzetilerek söylenen bir ezgi biçimi.
- 6 - **Acem güzellikmesi**: Doğu Anadolu'da, sevi duygularını canlandıran türkü ezgisi.
- 7 - **Acem koşması**: Aruzun "fâlâtün fâlâtün fâlün" kalibi ile söylenen koşma.
- 8 - **Acem şikestesi**: Açıklı ve dokunaklı bir ezgi ile söylenen türkü makamı.
- 9 - **aciz**: 1- Düzyazida, bir fıkranın son tümcesi. 2- Koşukta, koşanın ikinci dizesinin son yarısı. Karşılı b.kz. **sadir**.
- 10 - **açık** [es.t. *vazîh*]: Kolayca anlaşılan (söz, yazı). Karşılı b.kz. **kapalı, düğümlü**.
- 11 - **açık eğretileme** b.kz. **eğretileme II, 1 a.**
- 12 - **açık hece** [es.t. *muallak*]: Sonu ünlü ile biten, uzun okunmayan hece Karşılı b.kz. **kapalı hece**.

[13-26] açıklama

- 13 – **açıklama** [Fr. explication] [es.t. izoh]: İyice anlaşılmayan ya da yanlış anlaşılan bir sözü, bir öryü açılığa kavuşturma.
- 14 – **açıklayış** [es.t. izah bad-el-ipham]: Sanatçının, örtülü olarak verdiği bir imgeyi ya da düşüncesi, sonradan belirtmesi.
- 15 – **açıklık** [es.t. vuzuhi]: Sözün, yazının kolayca anlaşılabilir olma niteliği.
- 16 – **açık mektup**: Kişi ya da kurumlara yazılmakla birlikte, kamuoyunu etkilemek amacıyla yayımlanan mektup. bkz. **mektup**.
- 17 – **açık saçılı** [Fr. obscène] [es.t. müstehcen]: Sanatsal bir değer taşıyan, kişinin utanma duygusunu inciten ve göreneğe ters düşen (anlatım).
- 18 – **açılıma** [Fr. commentaire, interprétation] [es.t. şerh etme]: Bir tümcenin, bir koşuğun, bir yazının iyice anlaşılması için sözcüklerini, deyimlerini çağının özellikleri içinde yorumlayarak aydınlatma.
- 19 – **açılımayaçılı** [Fr. commentateur] [es.t. şarîh]: Açılıma işini yapan kişi. bkz. **açılıma**.
- 20 – **adeil eğretileme** bkz. **eğretileme II**, 3 a.
- 21 – **ad değişimi** bkz. **değişmece**.
- 22 – **adem kasidesi** bkz. **kaside I**, 3.
- 23 – **adil öncelleme** [es.t. izmar kabl-ez-zikr]: Anlatımda, adili addan önce getirme. Ör.

O da olmuş vatan-cüda seyyar;
Ne hazır ağlıyor şu ebr-i bahar.

(Mualim Naci)

- 24 – **adım** [Fr. pied]: Batı yazının, bir koşukta iki hecelik birimlerin her biri.
- 25 – **adlama** [Fr. acrostiche]: Dizelerinin ilk harfleri, yukarıdan aşağıya bir ad oluşturan koşuk.
- 26 – **ad oyunu** [Fr. annomination]: Anlatıma bir çeşni katmak için, bir özel adla bir cins adının birbiri yerine kullanılmışından doğan bir ündeş oyunu. Ör.

Bana Tahir Efendi kelp demiş
İltifati bu sözde zahirdir.
Maliki mezheblim benim zira
İtikatımcıa kelp Tahirdir.

(Nefi)

akrostiş [27-40]

- 27 – **adsayma** [Fr. antonomose]: Ünlü bir özel adın, bir belirgin nitelik yerinde simge gibi kullanılması. Ör. Divan yazısında "Karun: pek zengin", "Yusuf : pek güzel."
- 28 – **ağıt** [Fr. complainte]: Bir ölüünün, gençliğini, güzelliğini, iyiliklerini, değerlerini; arkada biraklıklarının acılarını ya da büyük yıkımlarının acıklı etkilerini dile getiren halk şiir türü. Birçok Türk boylarında pek eski bir gelenektr: Birisi ölünce kadınlar toplanır, "ağıtçı" çağrılır. O, yanık bir sesle şiirlerini söyler, saatlerce aşları. İstif ve uyak bakımdan "koşma"ya benzer. Divan yazısında bu tür koşuklara "mersiye" denir.
- 29 – **ağıtçı**: Ağıt söyleyen, ağıt yayan ozan. bkz. **ağıt**.
- 30 – **ağıt söylevi** [Fr. oraison funèbre]: Ünlü bir ölüyü anmak ve övmek için düzenlenen törende okunan söylev. bkz. **söylev**.
- 31 – **ağlatı** [Fr. tragédie] [es.t. facia]: Konusunu söylevesel ya da tarihî selâkîlerin yaşamından alan, korku ve acıma duyguları uyandırmak amacıyla güden, genellikle bir yükümlü sonuçlanan, koşuk biçiminde oyun.
- 32 – **ahrem**: "Mef'ülün" kalıbiyle başlayan dördül ölçüler.
- 33 – **ahrep**: "Mef'ülü" kalıbiyle başlayan dördül ölçüler.
- 34 – **akıcı** [Fr. coulant, aisément] [es.t. selis, revan]: Anlamca apaçık ve pürüz-süz olup sözcüklerinde, tümcelerde en küçük ses kakışması bulunmayan ve hiç bir engele uğramadan akıp giden (anlatım, söz ya da yazı).
- 35 – **akıcılık** [Fr. aisance] [es.t. selâset]: Söz ve yazının akıcı olması niteliği. bkz. **akıcı**.
- 36 – **akıcı uyum** [es.t. aheng-i selâset]: Ses kakışması bulunmayan güzel yazılardaki tatlı ses.
- 37 – **akım** [Fr. courant]: Yazısal yönelim ve yönemelere verilen ad.
- 38 – **akışaklı roman** [Fr. roman-fleuve]: Bir kişinin, bir ailenin ya da bir topluluğun belli bir zaman içindeki yaşam dönemlerini, ciltler dolusu anlatan roman.
- 39 – **akışta**: "Halay" ya da "nanay" denilen, beş altı kişinin yüksek sesle koro halinde söyledikleri, başka bir kümenin de bu havaya uyarak oynadığı oyunlar arasında sorulu – yanlıtı söylenen "bayatı" biçimdeki koşuk. bkz. **bayatı**
- 40 – **akrostiş** [Fr. acrostiche]: Dizelerinin ilk harfleri, yukarıdan aşağıya doğru okunduğu zaman konu olarak alınmış sözcük, ozanın yz da

[41-57] alaca

- yapıtını adadığı kimsenin adı çıkacak biçimde düzenlenmiş koşuk ya da koşuk parçası.
- 41 – **alaca** [es.t. *mûleme*]: Dizelerinden her biri başka dille yazılmış koşa ya da koşuk.
- 42 – **alaylı eğretilme** bkz. **eğretilme III, c.**
- 43 – **alayı** [es.t. *hezîl*]: bkz. **alayisma**.
- 44 – **alayisma** [Fr. *travestissement*] [es.t. *tehzîl*]: Ağır başlı bir koşuğun, bir koşuk parçasını şakalı bir anlatıma çeviriş. Ör. Namık Kemal'in:
 Bız ol âlı himem erbab-ı cidd ü içtihadız kim
 Cihangirane devlet çkardık bir aşiretten
 koşasını Fazıl Ahmet Aykaç şöyle çevirmiştir:
 Nasıl âlı-himem erbab-ı cidd ü içtihadız kim
 Bîrâtîk bir aşiret biz cihangirane devletten
 Ortaya çıkan bu sonuca da **alayı** denir.
- 45 – **alçalan kertelme** [Fr. *gradation descendante ou anticlimax*] [es.t. *tedric-i habit*]: bkz. **kertelme**.
- 46 – **aldatıcı başlangıç** bkz. **başlangıç**.
- 47 – **Aleksandircilik** [Fr. *Alexandrianisme*]: İskender çağında yaşamış eski Yunan ozanlarının (özellikle M.O. 323-120) koşuklarındaki çok süslü anlatım.
- 48 – **aleksandren** [Fr. *alexandrin*]: Fransız şiirlerinde, on iki hecelik dizeye verilen ad.
- 49 – **alıntı** [Fr. *citation*] [es.t. *iktibâs*]: 1- Başka bir yerden olduğu gibi aktarılırak tırnak içinde verilen söz, tümce ya da parça. 2- bkz. **ödence**.
- 50 – **alt**: Halklığında bir koşanın ikinci dizesi.
- 51 – **altışarlama** [es.t. *tesdis*]: Bir gazelin her koşasının üstüne, birinci dize ile uyaklı dörder dize eklemeye.
- 52 – **altışarlı** [es.t. *mûseddes*]: Her bağlamı altı dize olan divan koşuğu.
- 53 – **alt satır** bkz. **alt**.
- 54 – **altyazı** [Fr. *légende*]: Bir resmin, bir karikatürün altına yazılan yazı.
- 55 – **anabolüm** [Fr. *partie*] [es.t. *fâsil*]: Bir yapının, ana konularını kapsayan büyük bölümlerden her biri.
- 56 – **ana düşüncه** [Fr. *idée maîtresse*] [es.t. *ana fikir, fîkr-i esası*]: Bir yazının ya da yapının oluşumuna yön veren, işlenip geliştirilen temel düşünce.
- 57 – **andırış** [es.t. *iham*]: İki anlamda gelebilen sözcükleri kullanarak iki-sini de düşündürme sanatı.

anlatımbilim [58-69]

- Gül gülse daim ağla bülbül acep değil;
 Zira kimine ağla demişler, kimine *gül*.
- 58 – **anı** [Fr. *mémoire*] [es.t. *hatiro*]: Bir kimseyin görüp geçirdiği olayları, durumları ve yaşantıyi saptayan yazı. Toplumun yaşantılarını, tarih olaylarını yansıtması bakımından çok önemlidir. Biçemci bir kalemden çikınca, yazın türlerinin en çekicilerinden olur. Eskiden bu tür yapıtlara "hatıra defteri" denirdi.
- 59 – **anıştırma** [Fr. *allusion*] [es.t. *telmîh*]: Sözün gelişyle ünlü bir olayı, bir atalarösünü, bir koşuk parçasını, bir özdeyisi anısla sanatı. Ör.
 Ey name sen ol mah-likadan mı gelirsin
 Ey hüthüd-i ümmid Sebadan mı gelirsin
 (Yukarıdaki koşa, Süleyman Peygamber'in Belkis'la anlaşmalarını anıstim.)
- 60 – **Ankara koşması**: Ankara'ya özgü bir tür oyun havası.
- 61 – **anlam** [Fr. *sens*] [es.t. *manâ*]: Sözcüklerin, dizelerin, tümcelerin ve benzerleri söz örneklerinin anlatıkları duyu, düşünce, yargı.
- 62 – **anlambilim** [Fr. *sémantique*] [es.t. *ilm-i maani*]: 1- Sözcükleri anlam yönünden inceleyen dilbilim dalı. 2- Sözcüğün gereken duruma, yanı anlatımın özüne yakışması yollarını araştıran bilgi dalı.
- 63 – **anlam düğümü** bkz. **düğümleme**.
- 64 – **anlamsal sanatlar** [Fr. *figures de pensée*] [es.t. *sanayi-i maneviye, mana sanatları*]: Yapıtı, anlam yönünden güçlendiren iş bezekler: benzetme, eğitileme, artsayı. bkz. **yazınsal sanatlar**.
- 65 – **anlatı** [Fr. *récit, narration*] [es.t. *tâhkiye*]: Roman, öykü, masal, oyun gibi türlerde anlatılan gerçek ya da düşsel olayların anlatımı.
- 66 – **anlatıcı** [Fr. *narrateur*]: Bir anlatıda olayları, olguları, durumları öyküleyen kişi.
- 67 – **anlatım** [Fr. *expression*] [es.t. *ifade*]: Bir düşünceyi, bir duyguya, bir tasarıyı, bir konuya söyle ya da yazı ile bildirme.
- 68 – **anlatım bilgisi** bkz. **uzanlatım bilimi**.
- 69 – **anlatımbilim** [Fr. *stylistique*] [es.t. *maani*]: Anlatımın bütün incelik ve derinliğiyle kavrataca yollarını inceleyen; söyle duyu ve imgenin sindiriliş yollarını konu edinen dil ve yazın bilgisi.

[70-82] anlatım bozukluğu

- 70 – **anlatım bozukluğu** [es.t. *fesad-i telif*]: Türlü nedenlerle tümceyi, düşünce ve duyguya ya anlaşılmaz bir duruma düşürme ya da çarpmaya durumu.
- 71 – **anlatımcılık** [Fr. *expressionisme*]: İzlenimciğe tepki olarak doğan, dış dünyadan insan üzerindeki etkisini belirtmeyi bir yana bırakarak dış dünyadan gösterimini sanatçının duyarlılığına uydurmayı çalışan sanat ve yazın akımı.
- 72 – **anlatış** [es.t. *édaj*]: Yazın alanında anlatma biçimi, anlatım özelliği.
- 73 – **anlatı türleri** [Fr. *genres narratifs*]: Roman, öykü, masal, oyun gibi öykülemeye dayanan yazın türlerine verilen genel ad.
- 74 – **apaçık** [Fr. *précis*] [es.t. *sarih*]: bkz. **belgin**.
- 75 – **apaçıklık** [Fr. *précision*] [es.t. *sarahat*]: bkz. **belginlik**.
- 76 – **aracı koşa** [es.t. *vorata*]: 1- Terci-i bentlerde bağamlar sonundaki kavuştak koşası, bağımsız koşa. 2- Terkib-i bentlerde bağamlardan sonra gelen bağımsız uyaklı değişen koşa. bkz **terci-i bent**, **terkib-i bent**.
- 77 – **aralık** [es.t. *fasila*]: Düzyazida bölmelerin, koşukta dizelerin son sözcükleri. bkz. **denkleşme**.
- 78 – **araönerme** [es.t. *cümle-i mutariza*]: Konunun iyice anlaşılması için tümce arasında alınan açıklayıcı tümce, önerme. Ör.
Cihan yıkılsa –emin ol– bu cephe sarsılmaz. (M. Akif Ersoy).
- 79 – **arasöz** [es.t. *istitrat*]: Konunun iyice anlaşılması için tümce arasına alınan açıklayıcı sözcük, ya da söz ölçü. Ör.
“Kansız çehresi –sevinçten mi, utandığı için mi– önce al al oldu, sonra, kizardı.” (Refik Halit Karay, *Nilgün*).
- 80 – **araştırırı** [Fr. *étude*]: Herhangi bir konu üzerinde kişilerce ya da bir kurulca kimi gerçekleri ortaya çıkarmak eylemine, hazırlanan inceleme.
- 81 – **ardışık uyaklı** [es.t. *zu-kafiyeteyn-i mütekarrin*]: Uyaklıları art arda gelen koşuk. bkz. **çift uyaklı**.
- 82 – **argo** [Fr. *argot, jargon*]: 1- Başboşlar, hırsızlar gibi toplum düzeninin dışında kalan kişilerin kendi aralarında kullandıkları özel dil; bu dili belirleyen sözcük ve deyimler. 2- Aynı meslekten olan kişilerin kendi aralarında kullandıkları özel sözcük ve deyimler.

artıklı koşma [83-91]

- 83 – **arıksayış** [Fr. *litote, atténuation*] [es.t. *zaf-i suri*]: Anlamca güclü bir sözon yerine karışını ya da olumsuzunu kullanmakla yapılan bir anlatma biçimi. “Bu güzelmiş” diyecek yerde, “Bu yazı hiç fena değilmiş”, tümcesini kullanmak gibi.
- 84 – **arılaştırma** [Fr. *purisme*] [es.t. *tasfiyecilik*]: Dilde aşırı özleştirmeye akımı. Buna “arıtma” da denir. Bu akım bize 1908'den sonra başlamış, çok sürmeden dağılmıştır.
- 85 – **arıtıcı** [Fr. *puriste*] [es.t. *tasfiyeci*]: Dili yanlışlardan, fazlalıklardan ve yabancı sözcüklerden kurtarmayı, temizlemeyi amaç edinip bunları yapmaya çalışan kişi. (Bu işleme “arıtıcılık”, “aritkanlık” denir).
- 86 – **arıtıcılık** bkz. **arılaştırma**.
- 87 – **arıtmacı** bkz. **arıtıcı**.
- 88 – **arkadya**: Vergilius'un kırsal koşuklarında, evren mutluluğu güden özellilikleriyle ulaşılması istenen barışı bir ülkenin simgesi sayılan, basit çobanlar ve avcılar ülkesi Pelopones'e verilen ad.
- 89 – **artık** [es.t. *ziyade*]: Kimi koşuklarda uzun dizelerden sonra gelen ölçülü kısa dizeler bkz. **artıklı**.
- 90 – **artıklı** [es.t. *müstezat*]: Her dizesine bir küçük dize eklenmiş bir divan koşuk biçimi. Küçük dizeye **artık** denir.
Ölçüsü şöyledir:
Mef'ülü mefâili mefâili felülün
mef'ülü feñün.
Artık, uzun dizenin baş ve son kalıpları ölçüsünde olur:
Ey şuh-i kerem – pîse dil-i zâr senindir
Yok minnetin asla
Ey kân-i kerem anda ne kim var senindir
Pinhan ü hüveyda
Sen kim gelesen meclise bir yer mi bulunmaz
Baş üzre yerin var
Gül goncasının guşe-i destar senindir
Gel ey gül-i rana
(Nedim)
- 91 – **artıklı koşma**: “Müstezat” biçiminde olan koşma. İlk dörtluğunun birinci ve ikinci koşularıyla, öteki dörtlüklerin sonlarına beş heceli “artık” (ziyade) eklenmesi sonucu oluşan koşma türü. Saz ozan-

[92–96] artlama

ları buna "ayaklı" derlerse de cönlerde "koşma ayaklı" ya da "ayaklı koşma" başlıklarını korlar. Ayaklı koşmalar, genellikle musammat koşmalarından oluştuğu ve ziyadeleriyle müstezatı andırıkları için bunlara "musammat ayaklı koşma" ya da "musammat müstezat koşma" da denir.

Ey benim cananım can içre canım
Şuh nevcivanım olma bi-vefa
Rahmeyle bana
Ben sana kurbanım gel kes gerdanım
Dök yerkere kanım tek ol aşına
Olma bi-vefa
Nâr-ı aşkın serde düştüm yek derde
Şeklin perilerde yoktur kışerde
Ellerin hançerde zerrin kemerde
Her gördüğün yerde gel bakma kıya
Can sana feda

(Gedayı)

92 – **artlama** [Fr. enjambement]: Koşuklarda, tümcenin bir dizede bitmemeyip öteki dizelere geçmesi. Ör.

–Ya sakın
O gelmeden ben ölürem?...
(T.Fikret)

93 – **artsama** [es.t. tevriye]: Bir anlatım inceliği elde etmek için, birden çok anlamlı bir sözcüğün yakın anlatımının değil de uzak anlamının kullanılması sanatı.

Değildir kâr ü bar-ı cah mani kurb-i Yezdan'a
Hasırı alet-ı kurp etme zahit, bûriyâdan* geç
(Nabi)

94 – **artsayış** bkz. **andırış**.

95 – **aruz**: Hecelerin uzunluk ve kısalık değerlerine göre çeşitli ses kalıplarından oluşan bir koşuk ölçüsü.

96 – **askeri söylev** [es.t. hitabet-i askeriye, askeri nutuk]: Asker karşısına söylenen komut gibi kısa, sert ve kesin söylev. bkz. **söylev**.

* Bûriya Farsça hasır demektir.

atmaca [97–115]

97 – **askı**: Saz ozanları arasında yapılan yarışmadır, üstün, gelene verilmek üzere duvara asılan tabanca, kumaş vb. ödüller.

98 – **askı indirme**: Saz ozanları arasında yapılan yarışmadır; üstün çıkışın askıyı kazanma.

99 – **âşık**: bkz. **halk ozanı**.

100 – **âşık edebiyatı**: Saz ozanlarının (âşıkların) oluşturdukları, coğunluğa içsel yazın türlerinin tümüne verilen ad.

101 – **âşık fasıl**: Âşıkların yaptıkları sazlı, şiirli toplantı.

102 – **âşık kahveleri**: Halk ozanlarının birbirleriyle halkın önünde fasıl lar yaptıkları kahveler.

103 – **âşık öyküleri**: Konusu sevi olan halk öykülerine verilen ad. (Âşık Garip, Kerem ile Aslı gibi.)

104 – **aşırı** [es.t. ifrat]: Aşırı abartı kertesine varmayan bir anlatış özelliği. İçsel söyleyişlerden başka yerlere pek yaklaşmaz.

105 – **aşırı devriklik** [Fr. hyperbate]: Tümcedeki devrikliğin yadırganacak kertede olması. bkz. **devrik tümce**.

106 – **aşırıma** [Fr. plagiat] [es.t. intihal, sırka]: Başkalarının yazılarından bölümüler, koşuklarından dizeler alıp, kendininmiş gibi gösterme ya da başkalarının konularını, kavramalarını benimsayıp değişik biçimlerde anlatma.

107 – **aşırmaca** [es.t. ahz ü sırka]. Başkasının yaplığını az çok değiştirerek, ya da hiç değiştirmeden kendi yapmış gibи ortaya çıkarma.

108 – **aşk kadehi**: Halk öykülerinde "âşık olma" sırasında pirin sunduğu aşk içkisi.

109 – **aşug**: Türkçe koşuk söyleyen, yazan ve çoğu tarikata girmiş olan Ermeni halk ozanı. (âşık'tan bozmadır.)

110 – **atalarsözü** [Fr. proverbe] [es.t. darb-i mesel, mese]: Ataların uzun denemelerine dayanan yargılardır öğüt olarak kurallaştıran özsöz.

111 – **atasözü** bkz. **atalarsözü**

112 – **atasözü kullanma** [es.t. irad-i mesel, ırsal-i mesel]: Anlatıma gücü kazandırmak, düşünçeyi belgelemek ereğileyse yazıya, söze ve koşuga atasözü katma.

113 – **atışma**: Saz ozanlarının koşukla tartışmaları.

114 – **at kasidesi** bkz. **kaside**, I, 3.

115 – **atmaca**: Özel bir ezgi ile söylenen bir türkü.

[116-124] av kasidesi

- 116 – **av kasidesi** bzk. **kaside I, 3.**
- 117 – **ayak:** 1- Halk yazısında "uyak" a verilen ad. 2- Artıklı ya da yedekli olan koşuklarda kısa dizelere verilen ad. bzk. **ayaklı manı.**
- 118 – **ayak açmak:** Deyişme ve karşılaşma sırasında bir saz ozanının belli bir ayakla –genellikle dar ayaklı– koşuk söylemesi ya da koşuga başlaması. bzk. **deyişme, karşılaşma.**
- 119 – **ayaklı:** 1- Aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" kalibine "fâilâtün fâilün" parçasının ullanmasıyle elde edilen deyiş. 2. bzk. **ayaklı koşma.**

120 – **ayaklı kalenderî:** Kalenderî ölçüsüyle yazılan bir koşugun, her dizesinin sonuna "mef'ûlü "feûlün" = "mef'ûlü mefâil" gibi bir artık (ziyade) eklenerek oluşturulan koşuk. (Divan koşugundaki "mûste-zat'a, halk koşugunda verilen ad.)

Hasretle bu şeb gâh uyudum, gâhi uyandım,
Hep ol mehi andım.
Eğlence edip hab u hayalin oyalandım
Ta subha dayandım

(Pertev Paşa)

121 – **ayaklı koşma:** Koşmanın ilk dörtüğünün birinci ve ikinci koşala-riyle, öteki dörtüklerin sonuna beş heceli artık eklenmesiyle oluşturan koşma türü.

122 – **ayaklı manı:** İlk dizesinde yalnız ayağı söylenerek düzülen manı. Bunların kimilerinde "adam aman" sözünden sonra ayağı söylenerek birinci dize oluşturulur. Dize sayıları; 3,4,5,6 olabilir. Daha çok semai kahvelerinde söylenen ayaklı manilerde düzungün, sıralı uyak ve ölçü yoktur. Bu gibi manilerde uyaklar ündeşli olur.

Adam aman asmaya
Niçin kondun a bülbül
Kapımdaki asmaya.
Ben yarımden vaz geçmem
Götürseler asmaya.

123 – **ayaklı saya:** Halk yazısındaki ayaklı düzeyi. bzk. **seci.**

124 – **ayaklı semai:** Halk ozanlarının, "mefâilün" kalibine "mefâilün feûlün" = "mefâilün mefâil" parçasını ekleyerek yazdıkları koşuk.

ayrintılı benzetme [125-138]

125 – **ayak söyleme (h.y.)** [es.t. nazire, ayak uydurma]: Bir ozanın, başka birinin koşugunu, konu ve biçim bakımlarından yansılmasını.

126 – **âyin:** Mevlvililerin ilâhiye verdikleri ad. bzk. **ilâhi.**

127 – **ayırtlama** [es.t. tefrik]: Sözé güzellik katmak için iki nesne arasındaki ayrılığı belirtme sanatı. Ör.

Ruhunla mîhr-i âlem-taba kimdir söyleyen birdir
O ecsama senin ruhsarın ervaha müessirdir.

128 – **ayıtmak:** Eytmek, söylemek, demek. Saz ozanlarının adları yanında; "...aydur", "...eydür" gibi çekimli olarak kullanılır. Şiir eyitmek: şiir söylemek.

129 – **aykırılık** [Fr. mal à propos]: Konuya, düşünceye, yazışa uygun olmayan ya da ters düşen anlatım.

130 – **ayrık seci** bzk. **ündeş 2.**

131 – **ayrık ündeş** bzk. **ündeş 3.**

132 – **ayrım** [Fr. nuance]: Anlamdaşlar ve yakın anamlılar arasında bulunan ince anlam ayrılığı.

133 – **ayrımçı benzetme** bzk. **benzetme II, 7.**

134 – **ayrımsama** [es.t. tecrit]: Bir ozanın, etkiyi güçlendirmek amacıyla yalnız bir varlığa seslenmesi. İki yoldan yapılır: 1- Seslenilemez bir varlığa seslenme: Ör.

Ne teshir etti gülzarı ne vurdú ateşe harı
Yine durmaz okursun ruz u şeb evradın ey bülbül

(Bahari)

2- Kendi benliği yerine koyduğu bir nesneye ve böylece kendi kendine seslenme. Örn.

Ey Nedim ey bülbül-i şeyda niçin hamusun
Sende evvel çok nevalar güftügular var idı.

(Nedim)

135 – **ayrınçalık** bzk. **eğretileme I, d.**

136 – **ayrınç** [Fr. ton]: Sesin söyle, dizeye kattığı değişik duyu ve anlam değeri.

137 – **ayrıntı** [Fr. detail] [es.t. feri, çög., teferruat]: yazın ve sanat yapıtlarında, bir bütünü ufak parçaları.

138 – **ayrintılı benzetme** bzk. **benzetme II, 1.**

[139-146] **ayrışık**

- 139 – **ayrışık** [es.t. *mukatto, munfası*]: Osmanlı abecesinde, kendisinden sonra gelen harfle bitişmeyen (harf). Karşılık b.kz. **bittişik**.
- 140 – **ayrışık çift uyaklı** [es.t. *zu-kafiyeteyn-i mahcup*]: Uyakları arasına başka sözcük ya da sözcükler giren koşuk. b.kz. **çift uyaklı, iç uyaklı**.
- 141 – **ayrışık düzen** [es.t. *sebk-i mevsul*]: Tümceleri ayrı ayrı ve kısaca olan yazı. Karşılık b.kz. **bağlaşık düzen**.
- 142 – **aytaç** [Fr. *orateur*] [es.t. *hatip*]: Bir topluluk karşısında güzel konuşarak bir düşünceyi anlatmadı, bir duyguya aşılamada usta olan kimse. b.kz. **aytam, söylev**.
- 143 – **aytam** [Fr. *harangue*] [es.t. *hitabe*]: Bir toplulukta bir düşünceyi, bir eğilimi benimsetmek amacıyla yapılan, uzun hazırlıksız konuşma.
- 144 – **aytamlık** [Fr. *art oratoire, éloquence*] [es.t. *hitabet*]: Bir düşünceyi, bir sorunu karşısındakilere dil uzluğu ile açıklama sanatı ya da işi.
- 145 – **ayta sorusu** [Fr. *interrogation*]: Topluluk önünde, sözü güçlendirmek amacıyla konuşma arasına sıkıştırılan, karşılıksız kalacağı bilinen soru.
- 146 – **azade** b.kz. **bağımsız dize**.

B

- 147 – **bade:** Halk öykülerinde Hızır'ın, kahramanlara ve kimi saz ozanlarına düste sunduğu içki. b.kz. **badeli aşık**.
- 148 – **badeli aşık:** 1- Düşünde, Hızır'ın içirdiği bade ile dili çözülen, yanı şiir söylemeye, aşıklığa başlayan kişi. 2- Halk öykülerinde, Hızır ya da pirlerce uykuda sevgililerinin resmi gösterilip bade içirilen, böylece hem o sevgiliye aşık olup hem de koşuk söylemeye başlayan öykü kahramanı, aşık.
- 149 – **bağdaşım** [es.t. *insicam*]: Anlatışın konuya uygun düşmesi. b.kz. **tutarlık**.
- 150 – **bağımlı** [Fr. *engagé*]: Herhangi bir siyasal akımı desteklemeyi amaç edinen (yazar ya da yapıt).
- 151 – **bağımlı seci** b.kz. **seci 1**.
- 152 – **bağımsız (dize)** [es.t. *azade, misra-i azade*]: Herhangi bir koşuğa girmemiş tam anımlı (dize). Ör.
Mudhikât-ı dehre ben öлем de tasvirim güler
(Muallim Naci)
- Bu tür dizeler divanların sonuna alındı.
- 153 – **bağırmâ:** Yurdun kimi yerlerinde türkçe verilen ad.
- 154 – **bağlaçsızlık** [Fr. *disjonction ou asyndeton*]: Tümcenin akışını hızlandırmak için bağlaçları atma sanatı. Ör. “Onun geleceği duyulunca kadın, erkek, genç, ihtiyar yollara düştüler; yollarına çiçekler serptiler, candan alkışladılar...”
- 155 – **bağlam** [Fr. *strophe*] [es.t. *bent, kita*]: Birçok kesimlerden oluşan bir koşuğun her kesimi.
- 156 – **bağlama:** 1- Saz ozanlarının, koşuklarını okurken çaldıkları, üç çiftli telli saz. 2- b.kz. **kavuştak**. 3- Kitap yazma, “telif” etme karşılığında kullanılan bir terim.

[157-170] bağlamak

- 157 – **bağlamak**: Karşılaşma sırasında bir saz ozanının, karşısındakiinin sorularını bilmemesi ya da aynı uyakla karşılık verememesi. bkz. **karsıberi**.
- 158 – **bağılama koşası** bkz. **beşli**.
- 159 – **bağlanı** [es.t. *vasıf*]: Tümcelerin, bağlaçlarla birbirine bağlanması.
- 160 – **başlaşık düzen** [es.t. *sebk-i mevsul*]: Tümceleri birbirine bağlayarak gelişen yazı. Karşılık: **ayrışık düzen**.
- 161 – **bahariye** bkz. **kaside I,3**.
- 162 – **bahir**: Aruzda, belli kalıplarla öرülülmüş ana dize ölçülerinden her biri (remel, recez, hezec, tavil vb.)
- 163 – **balad** [Fr. *ballade*]: 1– (XII. ve XIII. yüzyıla kadar) Dansşarkısı. 2– Uyak örgütü, uyak türü ve dize sayısı bakımından birbirinin aynı üç bent ve bir sunu ile başlayan yarımbentten oluşan eski bir Fransız koşuk biçimi. 3– Koşuk biçiminde bir tür masal.
- 164 – **barok** [Fr. *baroque*]: Batı yazısında dengeden çok devinime, düşünceden çok duyuma, biçimlerin serbestçe yaratılmasından duyulan coşkuya önem veren, abartmalı, etkileyici, çelişkiden çekinmeyen ve daha çok 1560–1660 yılları arasında gelişen bir yazın akımı.
- 165 – **basis** [Fr. *ictus*]: Vurgu temeline dayanan koşuklarda, sesin yükselişle beliren ölçü.
- 166 – **basmakalıp** [Fr. *cliché*] [es.t. *hayide*]: Kullanıla kullanıla etkinliğini ve anlam özelliğini yitirmiş söz.
- 167 – **baş**: 1– Deyiş'in konu ve uyağının ne olduğunu belirten, "doğuş" un halk edebiyatındaki adı. 2– **Başlangıç**.
- 168 – **başboşlar romanı** [Fr. *roman pittoresque*]: Yeniçağın başlarında İspanyada doğan, dilenci ve başboşların renkli yaşamalarını anlatan roman.
- 169 – **başlama** bkz. **baş**.
- 170 – **başlangıç** [es.t. *iptida, mukaddime*]: Bir yazının ya da yazının ilk tümcesi. Buna "baş" da denir. Türleri:
 - 1– **bayağı başlangıç** [es.t. *mukaddime-i adiye*]: Söze, süslemekten kaçınarak açık ve kısaca gitme.
 - 2– **aldatıcı başlangıç** [es.t. *mukaddime-i hadia*]: Dinleyici ya da okuyucuya kızdırabilecek bir konuya, uygun, yumuşak sözlerle gitme.

beğenişlilik [171–187]

- 3– **görkemli başlangıç** [es.t. *mukaddime-i muhteşeme*]: Dinleyici ya da okuyucuların ilgisini uyandıracak parlak sözlerle konuya girme.
- 171 – **başlangıç bölümü** bkz. **kaside I, a**.
- 172 – **başolgu** [Fr. *action centrale*]: Bir yazının temel konusunu oluşturan başlıca olgu.
- 173 – **başuyak** bkz. **uyak**.
- 174 – **başyapıt** [Fr. *chef d'œuvre*] [es.t. *şaheser*]: Kusursuzluğa ulaşan bir sanatla gerçekleştirilmiş yapıt; bellî bir türde en üstün yapıt.
- 175 – **başyazı** [es.t. *başmakale*]: Bir gazete ve derginin sorumlu kişisinin ya da iyesinin gazete ve derginin eğilimine uygun olarak, imzası ile yazdığı, çoğu zaman sol köşede bulunan yazı.
- 176 – **bayağı** [Fr. *banal*]: Anlam özelliği ve sanat değeri olmayan söz, düşünce ve anlatış.
- 177 – **bayağı başlangıç** bkz. **başlangıç 1**.
- 178 – **bayağı biçem** [Fr. *style bas*] [es.t. *üslub-ı adı*]: Sanatsal değerlere yer vermeyen biçim. bkz. **biçem**.
- 179 – **bayağıl** [Fr. *pejoratif*] [es.t. *müptezel*]: Kötü anlamına gelebilecek ya da alçaltıcı anlamda kullanılabilecek (söz).
- 180 – **bayağılık** [es.t. *iptizal*]: Kullanıla kullanıla aşınmış, seçkin bir nitelik taşımayan ortamalı söz ya da düşünce niteliği.
- 181 – **bayatı**: 1– Doğu Anadolu'da maniye verilen ad. 2– Türkülü öykülerde, türkünün her dörtlüğünden sonra ezgi ile söylenen mani.
- 182 – **bayramiye** bkz. **kaside I,3**.
- 183 – **Bayronculuk** [Fr. *byronisme*]: İngiliz ozanı Lord Byron'dan sonra yayılmış, toplum düzene ve evren görüşüne, töre kurallarına bağlı kalmayıp, istedigi gibi yaşamayı yeğleyen, başkaldırıcı, imgeci, çığın romantizm.
- 184 – **beğence** [es.t. *takriz*]: Bir yazının başına konmak üzere bir yetkilinin yazdığı övücü tanıtma yazısı.
- 185 – **beğenilen benzetme** bkz. **benzetme II,11**.
- 186 – **beğenilmeyen benzetme** bkz. **benzetme II, 12**.
- 187 – **beğenişlilik** [es.t. *mergubiyet*]: Aytacın bilgili, üstün değerli, iyi huylu ve güzel konuşur olması kanısı.

[188-206] **Bektaşî**

- 188 – **Bektaşî**: Hacı Bektaş Veli'nin (1242-1377) kurduğu tarikatten olan kimse. Bu tarikata da Bektaşılık denir.
- 189 – **Bektaşî yazını** [es.t. *Bektaşî edebiyatı*]: Bektaşî tarikati erlerinin, bu tarikat inanışlarıyla oluşturdukları yazın. Pek çok saz ozanı bu yazına bağlıdır.
- 190 – **belge** [Fr. *document*] [es.t. *kayıt, vasika, vesaike, vesikalalar*]: Bir olgunun, bir olayın, bir savın doğruluğunu gösteren tanık değerindeki yazı, yazıt, söz, nesne, yapıt.
- 191 – **belgecilik**: 1- Yazılı belgeleri inceleme. 2- Bilim konularında kaynak gösterme.
- 192 – **belgesel** [Fr. *documental*]: Belgelere, gerçek olaylara dayanan (yapıt).
- 193 – **belgesel roman**: konularını toplumsal olaylardan ya da tarihsel belgelerden alan roman.
- 194 – **belgin** [Fr. *précis*] [es.t. *sarih*]: Düşünceyi açıkça anlatan (tümce, söz).
- 195 – **belginlik** [Fr. *précision*] [es.t. *sarhat*]: düşüncelerin tam bir açıklık ve kolaylıkla anlatılma niteliği. bkz. **belgin**.
- 196 – **belginsiz** [Fr. *imprécis*] [es.t. *müphem*]: bkz. **kapalıca**.
- 197 – **belginsizlik** bkz. **kapalıcalık**.
- 198 – **belirge** [es.t. *mazhariyet*]: Gerçek bir varlığı, bir mecaza kaynak olarak kullanma sanatı. Ör. Kuvvet en çok kolda kendini gösterir. Bundan, kolu uzun (=güçlü deyimi doğmuştur).
- 199 – **belirsiz** bkz. **bulanık**.
- 200 – **belirtke** [Fr. *notice*]: 1- Bir yapıtı ve yazarını tanıtmak amacıyla yazılan önsöz. 2- Bir yapıt ya da konu üzerine verilen kısa bilgi.
- 201 – **bent** bkz. **bağlam**.
- 202 – **benzek** [Fr. *pastiche, pastichage*] [es.t. *nazire*]: Başka bir koşuk örnek tutularak aynı ölçü ve aynı uylukla yazılmış koşuk.
- 203 – **benzekleme** [es.t. *tanzir*]: Başka bir yapıtı örnek tutarak anlam ve biçim bakımından benzerini yazma. bkz. **benzek**.
- 204 – **benzeşim** [es.t. *mümasele*]: bkz. **eşitleme**.
- 205 – **benzeşme** bkz. **benzetme II**, 13.
- 206 – **benzetilen** bkz. **benzetme I,2.**

benzetme [207]

- 207 – **benzetme** [Fr. *comparaison, ressemblance*] [es.t. *teşbih*]: Bir nesneyi, bir kavramı imgede canlandırmak için nitelikçe daha üstününe benzetme sanatıdır.
- I- **Benzetme öğeleri** [es.t. *erkân-i teşbih*]: Benzetmeyi oluşturan dört öğe:
- 1- **benzetmelik** (kendisine benzetilen) [es.t. *müşebbehün bîh*]: Birbirine benzetilen varlıklardan, kavramlardan niteliği daha üstün, daha güçlü olan.
- 2- **benzetilen (benzeyen)** [es.t. *müşebbeh*]: Birbirine benzetilen varlıklardan, kavramlardan nitelikçe daha güçsüz, daha aşağı olan. (Benzetmede canlandırılmak istenen nesne, kavram.)
- 3- **benzetme yönü** [es.t. *vech-i şebeh*]: Birbirine benzetilen varlıkların, kavramların arasındaki ortak nitelik.
- 4- **benzetme ilgisi** [es.t. *edat-i teşbih*]: Sözcükler, kavramlar arasında benzetme ilgisi kuran ilgeç ya da ilgeç görevli sözcükler.
- II- **Benzetme türleri**:
- 1- **ayrıntılı benzetme (tam benzetme)** [es.t. *teşbih-i mafassal*]: Dört öğesi de bulunan benzetme. Ör. "Aslan gibi yiğit asker". Buna "tam benzetme" de denir.
- 2- **kısa benzetme** [es.t. *teşbih-i muhtasar*]: Benzetme yönü bulunan benzetme. Ör. "Mehmet, aslan gibidir."
- 3- **özetli benzetme** [es.t. *teşbih-i mücmele*]: İlgeci bulunmayan benzetme. Ör. "Mehmet, yiğitlikte aslandı".
- 4- **pekişik benzetme** [es.t. *teşbih-i müekket, teşbih-i belîg*]: Edatı da, benzetme yönü de bulunmayan benzetme. Ör. "Mehmet, aslanıdır."
- 5- **yaygın benzetme** [es.t. *teşbih-i temsilî*]: Sözcükler arasında değil, anlatım bölgüleri arasında olan benzetme. Bu bölgüler, kimi kez karşılıklı birkaç benzetme ögesiyle örülmüş olur. bkz. **yaygın eğretileme**.
- 6- **sarmaşılı benzetme** [es.t. *teşbih-i melfuf*]: Bir tümcedeki, dizedeği öğelerle sonraki tümcenin, dizinin öğelerine karşılıklı benzes tirme. Ör.
- Yar için ağızara minnet ettiğim aybeyleme
Bağban bir gül için bin hâra hizmetkâr olur
- 7- **ayrımcalı benzetme** [es.t. *teşbih-i mefruk*]: Bir anlatımda art

[208-212] **benzetme ilgisi**

arda sıralanan ve biçimdeş olan ikişer öğeli benzetme. Ör.

Meyhane gülsitandır peymane gülfeşandır.

(Namık Kemal)

8- **toplamlı benzetme** [es.t. *teşbih-i cemi*]: Benzetmeliği birden çok olan benzetme. Ör.

Dilimle uğradığım derde ben bu âlemde
Ne bûlbûl uğradı ne tuti-i şeker güftar

9- **esili benzetme** [es.t. *teşbih-i tesviye*]: Benzetilenin birden çok olduğu benzetme. Ör.

Reha bulmak ne mümkün suziş-i mihnetten usşaka
Visal ateş firak ateş belâ-yi intizar ateş

(Rafet)

10- **çevrik benzetme** [es.t. *teşbih-i maklup*]: Uyartma amacıyla benzetilenin niteliklerini üstün gösterme.

11- **beğenilen benzetme** [es.t. *teşbih-i makbul*]: İsteği anlatmaya yeten benzetme.

12- **beğenilmeyen benzetme** [es.t. *teşbih-i merdut*]: İsteği anlatmaya yetmeyen benzetme.

13- **benzeşme** [es.t. *teşabüh, tesavi*]: Benzetmelikle benzetilenin nitelikte eşit olması. Ör.

Bilmez oldum sâkiya derd-i firak-ı yar ile
Mey midir bu ya sîrişk-i çesm-i giryânim midir

(Baki)

208 - **benzetme ilgisi** bkz. **benzetme**, I, 4.

209 - **benzetmelik** bkz. **benzetme** I, 1.

210 - **benzetme yönü** bkz. **benzetme** I, 3.

211 - **benzeyen** bkz. **benzetme** I, 2.

212 - **beşerli** [es.t. *muhammes*]: Her bağlamı beşer dizeli olan bir divan koşuk biçimidir. Uyak düzeni şöyledir: İlk bağlama uyaktaş olur. Sonrakilerin dört dizesi birbirleriyle uyaklanır; beşinciler ilk bağlamın son dizesi olur. Bu kavuştığı iki dizeli olanlar da vardır. Son dizeleri, ilk bağlamla yalnız uyaklı olanlar da görülür. Bunlara "uyakdaş beşerli" denir.

betimsel [213 223]

213 - **beş hecceler**: Ulusal ölçü olan hecye dönme ilkesini benimseyen beş ozana verilen ad. Ulusal edebiyatçılar, Arap ve Fars koşuk ölçüsü olan aruzu bırakıp koşuklarımızın Türk ölçüsi olan hece ile yazılımasını ilke edinmişlerdir. Çağın yeni yetişen ozanları bu ilkeye bağlandılar. Bu akıma ilk başlayan beş ozan şunlardır: Enis Behîk Köryürek, Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç, Faruk Nafiz Çamlıbel, Halit Fahri Ozansoy. Bunlara "hecenin beş şairi", "beş hecceler" adı verilmiştir.

214 - **beşleme** [es.t. *tahmis*]: 1- Bir gazelin her koşasının üstüne üçer dize ekleme. Eklenenler koşanın birinci dizesiyle uyaklanır. Eklenen dizeler, asıl koşanın iki dizesi arasında alınırsa "tanlı beşleme [es.t. *tahmis-i mutarrif*]" adını alır. 2- bkz. **beşli**.

215 - **beşlenmiş** [es.t. *tardije*]: Beşinci dizeleri bağlamalarının temel uyaklarından ayrı bir beşleme biçimi. Daha çok mesneviler arasında görülür.

216 - **beşli**: Halk yazısında üçlemeli bir bağlama, konu ile ilgili aynı ölçüde bir koşanın bağlanmasıyle oluşan koşuk.

217 - **beşlik** [es.t. *hamse*]: Divan çağında beş mesnevînin bir araya gelmesinden oluşan yapıta verilen ad (Genceli Nizâmî'nın hamsesi vb. gibi).

218 - **betim** [Fr. *description*] [es.t. *tasvir*]: Söz ve yazı ile bir nesneyi göz önünde canlandırma.

219 - **betimce** [Fr. *portrait*]: Öykü ve roman gibi yazın türlerinde insanların dış görünüşlerini ve iç niteliklerini betimleyen yazı bölümü. Diğer ve tinsel olmak üzere ikkiye ayrılır.

220 - **betimleme** [es.t. *tasvir etme*]: Bir olayı, bir varlığı ya da bir kavramı göz önünde canlandıracak biçimde söz ya da yazı ile anlatma.

221 - **betimlemek** [Fr. *décrire*] [es.t. *tasvir etmek*]: Bir nesneyi söz ya da yazı ile göz önünde canlandırmak.

222 - **betimleyici uyum** [es.t. *aheng-i tasvirî*]: Anlatılanları -sözcüklerin örüldüğünden, tümcelerin uzayıp kısalmasından, kimi sözlerin seslerinden yararlanarak - canlandırma özelliği:

Dişarda gürleyerek kükremiş bir ordu gibi
Döverdi sahilî binlerce dalgalar asabi.

(Tevfik Fikret, *Balıkçilar*)

223 - **betimsel** [Fr. *descriptif*] [es.t. *tasviri*]: Betime değin, betimle ilgili.

[224-237] **beyit**

- 224 – **beyit**: 1- bkz. **koşa**. 2- Türkülü halk öykülerinde “dörtlük” yerine kullanılan bir terim. (Bir divan yazını terimi olan bu sözcü, saz ozanları da benimseyip kullanmışlardır.)
- 225 – **beylik düşünce** [Fr. *lieux communs*]: Herkesçe bilinen, genel, değer-siz düşünce.
- 226 – **beyt-ül-gazel** bkz. **gazel I**.
- 227 – **beyt-ül-kasit** bkz. **kaside I**, 2. ç.
- 228 – **benzetcilik** [Fr. *conceptisme*]: Yerinde ve doğru olmaya bile, düz yazında yeni ve ilginç düşünceleri bol söz sanatlarıyla anlatma.
- 229 – **b içem** [Fr. *style*]: [es.t. *üslup*]: Sanatının görüş, duyuş, anlayış ve anlatışta özelliği ya da bir türün, bir çağın kendine özgü anlatış biçimi. Türleri için bkz. **gerçek içem**, **bayağı içem**, **yalın içem**, **süsülü içem**, **yüce içem**, **orta içem**, **zengin içem**, **değer-meceli içem**, **çocuksu içem**, **özemsiz içem**.
- 230 – **b içim** [Fr. *forme*] [es.t. *şekil*]: 1- Yazın ve sanat yapıtlarında dış görünüş. 2- Koşukların kuruluşu ve uyak düzenlerine göre olan dış görünüşü: **Gazel**, **mesnevî**, **rubâî**, **sone** gibi.
- 231 – **b içimcilik** [Fr. *formalisme*]: 1- Yazında her şeyden önce biçimle önem verme. 2- 1915 – 1930 yılları arasında, Rusya'da ortaya çıkan ve edebiyat yapıtlarını kendi başına bir dize olarak alıp öğeleri arasındaki bağlantılarla göre inceleyen, bugünkü yapısalcılık akımının gelişme-sinde de etkileri bulunan, bir dilbilim ve eleştiri akımı.
- 232 – **b içimdeşlik** bkz. **evrişim**.
- 233 – **b içimleşme** bkz. **evrişim**
- 234 – **bildirge** [Fr. *déclaration, manifeste*] [es.t. *beynname*]: Belirli bir konuda bir topluluk ya da bir kişinin kamuoyuna yaptığı yazılı açıklama.
- 235 – **bildiri** [Fr. *message*] [es.t. *tebliğ*]: 1- Bir kurum, bir topluluk ya da önemli bir kişinin herhangi bir olguya, herhangi bir savı kitleye duyurmak için yazdığı yazı. 2- Bir edebiyat yapısından çıkan temel anlam, sanatının asıl anlatmak istediği. 3- [Fr. *communication*] Bilimsel kurultaylarda okunan incelemelere verilen ad.
- 236 – **bileşik eğretileme** bkz. **eğretileme II**, 2 b.
- 237 – **bileşim** [Fr. *synthèse*]: Bilim ve sanat çalışmalarında ayrıntılardan bir bütüne varma.

bilmecelik [238-240]

238 – **bilmekurgu** [Fr. *science-fiction*]: Gelecek çağları, yapılan düşsel yolculukları konu alan, insanlığın evrimini, bilimsel gelişmelerin sonuclarının ne olacağını göstermek ereği güden anlatı türü.

239 – **bilmece** [Fr. *devinette*] [es.t. *muamma*]: 1- Adları, kavramları, degi-şik söyleyişler, anlatışlar içinde gizleyen, divan çağrı söz oyunu. Ör. IV. Murat'ın bilmecesi:

Bir kal'a-i muallaka içinde oldu derya
Ol kal'anın içinde bir balık eylemiş ca
Tutar ağızında balık bir gevher-i yegane
Durduktu gevher anda balığı eyler ifna
Attı (Murat) bu nazmı meydan-i şairana
Her kim dilerse mansip fethede buna rana.

Çözümü söyle olmuş:

(Kandil) kal'a şahim (rugan) içinde derya
Balık (filil) olupturn içinde eylemiş ca
Oldu (alev) ağızda bir gevher-i yegane
Durup yanında her şep balığı eyler ifna
Va'd eylemişsin ey şah kâşiflere inayet
Çavuşluk ve zeamet ister (CİHADİ) saha

2- Ortak halk yazını türlerinden biri olup, bir nesnenin adını anma-dan niteliklerini üstü kaplı söyleyerek o nesnenin ne olduğunu, din-leyene bırakın bir söz dizini; küçük ve hafif muamma (uyaklı ve düz-azi biçimleri vardır). Ör.

Bir tas yoğurdum var; yarısı ak yarısı kara. (Göz)
Sarı tavuk daldı yatar, dal kırılır yerde yatar. (Ayva)

240 – **bilmecelik** [es.t. *tamiye*]: 1- Koşukta bir adı, im yoluyle gösterme sanatı. Ör.

Bende yok sabır ü süküñ sende vefadan zerre
İki yoktan ne çıkar fikredelim bir kerre.
(NA - Bİ)

2- Tarih döşürürken bir dizede görülen eksikliği ya da artıklığı im-leme yoluyle belirtme. Ör.

B ile yazdı kalem septedicek tarihin
Kışlada etti bina valide sultan hammam.
(Süruri)
(son dizenin eksiği B=2 ile tamlanmıştır).

[241-253] bilmezlikten gelme

241 – **bilmezlikten gelme** [es.t. *tecahül-i arif*]: Bir anlam inceliği yaratmak için bildiği şeyi bilmez görünme sanatı. Ör.

Bezme geldin göz yumup açınca mihman olmadın
Bilmem ey ahu-yı vahsi gördüğüm rüya midir
(Hami-i Amidi)

Sular mı yandı, neden tunca benziyor mermer?
(Ahmet Haşim)

242 – **birduyumculuk** [Fr. *unanimisme*]: Yirminci yüzyılın başında Jules Romans tarafından kurulan ve birey yerine topluluğun duygusu, düşünce ve izlenimlerindeki ortaklığını konu edinen yazın çığırı.

243 – **bırıncı kişi** [Fr. "je"]: Bir anlatıcı hem olayları anlatan, hem de bu olayların başlıca kahramanı olan kişi.

244 – **Bırıncı Yeni** bkz. **Garipçiler**.

245 – **bırılık** [Fr. *unité*] [es.t. *vahdet*]: Koşukta, yazda konunun bir ana düşüncesi ekseninde toplanışı.

246 – **bitim** [Fr. *final*]: Oyun, roman ya da benzeri türlerde sonlama bölümü.

247 – **bittişik** [es.t. *muttasıl, muvassıl*]: Osmanlı abecesinde, kendisinden sonra gelenlere bitişen (harf). Karşılıtı bkz. **ayrışık**.

248 – **bittişikli** [es.t. *muvassal*]: Osmanlı abecesine göre bitişik harflerle yazılan (dize, tümce). Karşılıtı bkz. **kesikli**.

249 – **bocalayış**: 1- Kimi kez bir sonuca, bir kesin yargıya varır gibi gözükken türlü yollar arasında yazarın şansırı hiç birini seçmemesi. 2- Anlatımda sırayı, bırlığı, düşünce bütünlüğünü gözetmeden; nasıl bir sonuca ve yargıya varacağınıkestirmeden karma karışıklık içine düşüş.

250 – **boğunç** bkz. **abartma**.

251 – **Bovaricilik** [Fr. *bovarysme*]: Flaubert'in ünlü romanının kahramanı madame Bovary gibi yaşamını donuk bulup kafasında düessel bir kişilik yaratarak kendi koşullarından kurtulma isteği.

252 – **boy**: 1- Dede Korkut'ta öykülerden her biri ("Boy boyladı, soy soyladı. Bu boy senin olsun dedi" bıçmelerinde geçer). 2- Bir halk öyküsünün değişik söyleşilerinden her biri. Köroğlu öyküsünün 24 boyu vardır.

253 – **bozan kıtık** bkz. **kıtık 1**.

buluş [254-269]

254 – **bozlak**: Güney Anadolu'da türkülü halk öyüüsü. Genel olarak, türklere bağlı öykü.

255 – **bozmayan kıtık** bkz. **kıtık 2**.

256 – **bozok**: Özel bir ezgisi bulunan türkü.

257 – **bozucu kısaltış** [es.t. *ihtisar-i muhil*]: Anlamı gölgelendiren, güç duruma sokan kısaltma.

258 – **bozuk**: 1- [Fr. *incorrect*]: Biçimsel ve dilsel yanlışlıklar bulunan (anlatım). 2- Halk yazısında bağlamadan biraz büyük, meydan sazından küçük, en çoğu üçer üçer çekilmiş dokuz telli bir saz.

259 – **bozuk söyleyiş** [es.t. *icaz-i muhil*]: Eksik anlatış yüzünden, istenen anlamı veremeysi.

260 – **bozuk uzatım** [es.t. *itnab-i muhil*]: Gereğinden çok sözcük kullanmaktan ötürü istenen anlamı veremeysi.

261 – **bölgecilik** [Fr. *régionalisme*]: Roman, öykü, tiyatro ve kimi yayın türlerinde yalnız bir bölgeyi ve o bölgenin özelliklerini ele alma işi.

262 – **bölückük** [Fr. *paragraphe*] [es.t. *fıkra*]: Bir düzeyde konunun bölümünden her biri; (yazının, bir satır başından öteki satır başına kadar olan bölümü).

263 – **bölüm** [Fr. *division*] [es.t. *bap*]: 1- Bir betikte, uygun görülen düzen gereğince, başlık ya da sayılarla birbirinden ayrılan parçaların her biri. 2- Tiyatro oyunlarında konunun ana parçalarından her biri, perde.

264 – **bölümce** [Fr. *feuilleton*] [es.t. *tefrika*]: Bir yapıtin, gazete ve dergilerde parça parça yayımı.

265 – **bölümce romanı** [Fr. *roman-feuilleton*] [es.t. *tefrika romanı*]: Sanat kayısından çok, topluluğun merakını çekmesi gözetilerek yazılan ve çoğu gazetelerde bölümceler biçiminde yayımlanan roman.

266 – **bulanık** [Fr. *vague*]: Bir olayı ya da düşünceyi açık ve belirli bir biçimde anlatmayan sözcük ya da tümce.

267 – **bulgari**: Curadan büyük ve bağlamadan küçük, iki telli saz.

268 – **bulmaca**: Saz ozanları arasında sürdürülən koşuklu bilmecə.

269 – **buluş** [Fr. *invention*] [es.t. *icat*]: Konuda; duyu, düşünce ve imgeleerde başkalarının etkisinden siyirliliş ve bunların işlenişinde yepyeni yol tutuş. bkz. **yaratış**.

[270-272] buyruk

- 270 – **buyruk**: 1- Bektaşilerde özdeyiş, atasözü degerinde, söyleyeni belli ulular sözü. 2- Bektaşilerin tarikat ile ilgili koşuklarına verdikleri ad.
- 271 – **büyük kesim** [es.t. *kıta-i kebire*]: Divan yazısında dörtten artık dizesi olan kesim.
- 272 – **bütün yapıtları** [Fr. *oeuvres compètes*] [es.t. *külliyat*]: Bir yazarın yapıtlarının tümünü içine alan kitap (betik).

C

273 – **caize**: Büyüklere sunulan kasidelere, övgülere, karşı verilen akçe.

Sözleri bir küçük akçe etmez

Caize almasa kalkıp gitmez

(Seyyit Vehbi)

274 – **canlandırış** [Fr. *hypothose*]: Bir nesneyi gözler önüne serecek biçimde hareketli, canlı ve çarpıcı betimleme.

275 – **caymaca** [Fr. *anacoluthe*]: Tümcede, başlamış bulunan bir kuruluşu bırakıp, sözü başka bir kuruluşla bitirme oyunu.

276 – **ceride**: 1- (Eskiden) tutanak. 2- (Tanzimat döneminde) gazete.

277 – **cevher**: Ebced hesabında noktasız harf. bkz **ebced**, **tarih-i mucem**.

278 – **cezalet**: Sözcüklerin, savaş ve benzeri konulardaki sertlige –sesle-riyle– uygun düsherek kulagi okşamaları:

Kemend-i can-gündazı ejder-i kahrolsa cellâdin
Müreccahtır yine bin kerre zencir-i esaretten

(Namık Kemal)

279 – **cığalı**: Doğu Anadolu'da kullanılan ündeşli manilere verilen ad.
bkz. **ündeşli manı**.

280 – **cılızlık** [es.t. *zaf-i telfî*]: Tümcelerin, sözdizimi kurallarına, sözcüklerin genel kullanışa aykırılığı yüzünden güç anlaşılır olması.

281 – **cim**: Arap ve Osmanlı alfabetesinin üçüncü harfi. Bir küçük başlıklı sağa dönük bir küçük yarımdaire biçiminde yazılır; içine ya da altına bir nokta konurdu (ؒ). Ebced hesabında 3 sayılır. bkz. **ebced**.

282 – **çoşku** [es.t. *heyecan*]: Bir duygunun herhangi bir etkiyle uyanışı.
bkz. **sanatsal çosku**.

283 – **coşumculuk** [Fr. *romantisme*]: XIX. yüzyılın ilk yarısında başlayan ve klasik yazına tepki olan, duygular, imge ve fanteziye çok yer veren sanat akımı.

[284-289] cönk

284 – **cönk**: Saz ozanlarının, kendilerinin ya da başkalarının koşuklarını derledikleri, uzunlamasına açılan deri kaplı defter. Buna “şığır dili” ya da “dana dili” de denir.

285 – **cumhur**: Kimi tarikatlarca ilâhiye verilen ad, bkz. **ilâhi**.

286 – **Cumhuriyet dönemi yazını**: Cumhuriyet çağında doğup gelişen dil, biçim, konu bakımından yalnızca ve halkçılığa yönelen yepyeni bir yazın akımı. Atatürk devrimleri toplumumuza yeni düşünceler kazandırmış, yepyeni bir yaşam yolunu açmıştır. Yıkılan Osmanlı İmparatorluğu yerinde genç bir Türk devleti kuruluyordu. Harfler değişmişti. Türk dili yeni bir devrimle Osmanlıcadan bütünsüzlükten uzaklaşıyordu. Sanat alanı, bu oluşulara ilgisiz kalmadı. Batı'da da XX. yılın doğurduğu yenilikler birbirini kovalyordu. Bize de böyle oldu. Yepyeni bir anlayışla yeni bir yazın başladi. Roman türü bütünüyle gerçeğe, köy yansısına döndü. Koşuklarda eskinin temel saydığı ölçü, uyak kalmadı.

Bu çağın ilk yenicerilerin sanat anlayışı “Garip”in önsözünde açıklanmıştır. Bu yüzden Orhan Veli ile Garip’teki şiirleri toplanan ozanlara “Garipçiler” deniliyordu. Yenileşme hızlandı. Genç ozanlar birbirlerine benzemeyen örnekler verdiler. Bunların onde gelenelere “İkinci Yeniceriler” deniyor.

287 – **cura**: Saz ozanlarının kullandıkları dört telli, kısa kollu küçük bir saz (“bulgari” diye de adlandırılır).

288 – **cülesiye** bkz. **kaside I, 3**.

289 – **cüz**: 1- Kur'an-ı Kerim'in 30 bölümünden her biri. 2- Aruz ölçüsünde, kalıplardan her biri.

Ç

290 – **çağ** [es.t. *devir*]: Yazında, sanatta dünya görüşü, sanat anlayışı ve tutumu vb. bakımından temel özellikler gösteren zaman: Klasikler çağı, divan çağı, rokoko çağı, yeni çağ, çağımız...

291 – **çağ sayılığı** [Fr. *mal du siècle*]: Fransız romantiklerinde, sanatçının toplumla ulaşmazlığından ileri gelen kötümserliği, karamsarlığı yansitan bir deyim.

292 – **çalgılı kahve** bkz. **semai kahvesi**.

293 – **çaprazık evirmece** bkz. **evirmece**.

294 – **çaprazlama** bkz. **evirme**.

295 – **çapraz uyak** bkz. **uyak**.

296 – **çatı** [Fr. *canevas*]: Taslak durumunda bir yazı ya da yapının ana çizgileri.

297 – **çekme** [es.t. *med*]: Aruz ölçüsünde, bir uzun ünlüden sonra bir ünsüz gelince hecenin, daha da uzatilarak bir kapalı ve bir açık hece degerine getirilmesi: “Tutsaydın o şâh gitmeseydî.”

298 – **çelişki** [Fr. *contradiction*] [es.t. *tenakuz*]: Anlatımda, birbirine aykırı düşen kavramların karşılaşması.

299 – **çerçevevi masal**: İçinde başka birçok küçük masal bulunan büyük masal. “Binbir Gece Masalları”, “Tütünname” gibi.

300 – **çerçeve öykü**: Başka birçok küçük öyküyü kapsayan büyük öykü.

301 – **çeşitleme** [es.t. *tefennün fi-l-ibare*]: Bir sözcüğü yinelemekten kurtulmak için onu anlamdaşıyle, yakın anlamlısıyla değiştirme ya da tümceyi başka bir biçimde sokma.

302 – **çeviri** [Fr. *traduction*] [es.t. *tercüme*]: 1- Bir yapının, bir dilden başka bir dile aktarılması. 2- Bir dilden bir başka dile aktarılan yapıt.

303 – **çevirmen** [Fr. *traducteur*] [es.t. *mütercim*]: Bir yapımı, bireilden başka bir dile aktaran kişi.

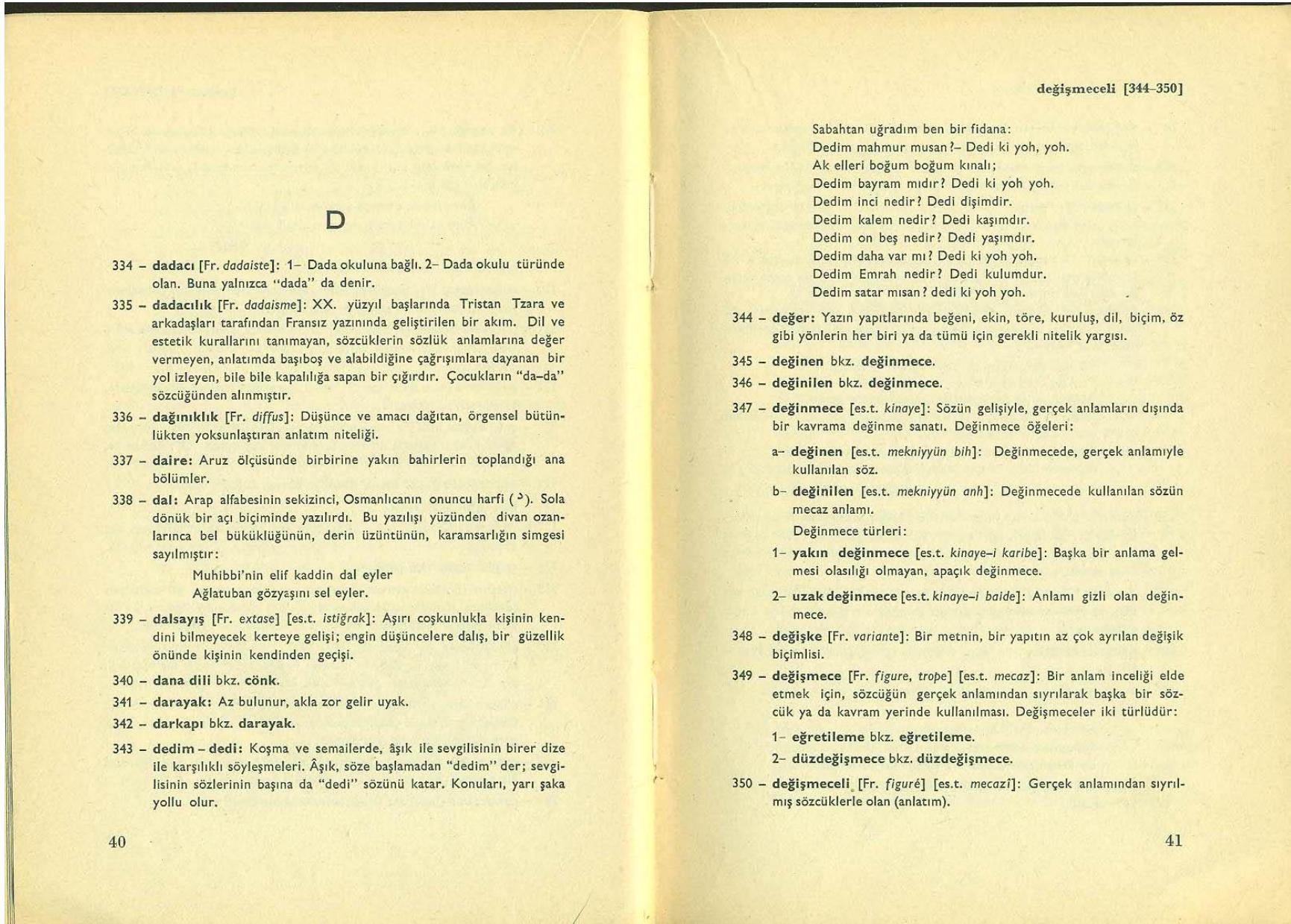
304 – **çevrik benzetme** bkz. **benzetme II, 10**.

[305-317] **çevrik sözcük**

- 305 – **çevrik sözcük** [Fr. anagramme]: Başka bir sözcüğü oluşturan harflerin yerleri değiştirilerek yeniden oluşturulan sözcük.
- 306 – **çevrik ündeşleme** [es.t. tecnis-i kalp, tecnis-i müstevi]: Harflerinin yerleri değişik sesteşlerle yapılan söz oyunu: emel-elem... gibi. bkz. **çevrimli ündeşleme**.
- 307 – **çevrimli ündeşleme** [es.t. maklub-i muavveq]: Bir sözcükteki harflerin düzensizce yer değiştirmesiyle ortaya başka bir sözcüğün çıkması: elem – emel... bkz. **çevrik ündeşleme**.
- 308 – **çevrinticilik** [Fr. vorticisme]: XX. yüzyılda, makine uygarlığının ve ve küblüm akımının etkisinde İngiliz yazarı Wyndham Lewis ile başlatılan, yaşamayı sürekli telâş ve değişimleriyle anlatmaya çalışan bir akım.
- 309 – **çıkısmak**: Güney Anadolu'da aşıkların, sazları eşliğinde, karşılıklı konuşmaları.
- 310 – **çıkma** [Fr. apostille, annotation] [es.t. haşيء]: Sayfa yanlarına yazılan açıklayıcı kısa yazı.
- 311 – **çırak**: Usta aşıkların yetiştirdiği çömez, öğrencisi. (Geleneye göre, ozan, usta aşıklara hizmet ederek yetiştirdi. bkz. **usta**.)
- 312 – **çitlatım** [es.t. ișrap]: Çok kapalı bir yolla söylenecek şeyi sezdirme.
- 313 – **çift adılı pekiştirme** [es.t. tekid-i zamireyn]: Sözün, art arda iki adil kullanma yoluyla pekiştirilmesi. Ör.: Siz kendiniz söylediniz...
- 314 – **çifte ilgi** [es.t. sihr-i helâ]: Bir sözün hem kendisinden önceki, hem de sonraki önermelere anlam katacak biçimde kullanılışı:
 Akıl isen vahş ü tayrın şahi ol Mecnun gibi
 Başına mürç aşyanından külâh-i devlet al
 (Heyali)
- 315 – **çiftleme** [Fr. sylopse] [es.t. istihdam]: İki anlamda gelen bir sözcüğü her iki yöne de tam olarak uyar biçimde kullanma sanatı:
 Zahide sağarı çekmek eğer olduya günah
 Sen sevap içre bulun biz bu günahı çekelim
 (Heyali)
 (Çekelim: 1- Günahı çekelim. 2- İçelim.)
- 316 – **çiftleşik ündeş** bkz. **ündeş**.
- 317 – **çift uyak** bkz. **uyak, çift uyaklı**.

Cukurova [318-333]

- 318– **çift uyaklı** [es.t. zu-kafiyeteyn, zü-l-kafiyeteyn]: Dizelerinde ikişer uyak bulunan koşa. İki türlüdür: 1- **ardışık** [es.t. mütekarrin]: Uyaklılar art arda olan çift uyaklı. 2- **ayrık** [es.t. mahcup]: Uyaklıları aralıklı olan çift uyaklı. Ör.
 Âdem zebun-i pençe-i kudret değil midir
 Âlem esir-i dest-i meşiyet değil midir?
 (Nabi)
- 319 – **çırkin kıtık** bkz. **kıtık 2-b.**
- 320 – **çobanlama** [Fr. bergerie]: Kir yaştısını ve özellikle, çobanların sevgi ve yaşamlarını gösteren yazın yapımı.
- 321 – **çocuksu biçem** [Fr. style mièvre]: Çocukça sayılabilen bol sıfatlarla zenginleştirilmeye ugraşılmış tatsız bir anlatım biçimi. bkz. **bîcem**.
- 322 – **çoğaltma** [es.t. iksar, tatvil]: Yersiz, gereksiz birtakım yinelemelerle, kitüklâ sözü uzatma.
- 323 – **çok bağırlılık** [Fr. conjonction, polysyndeton]: Anlatımda, görevdeş öğelerin aynı bağlaçla art arda birden çok bağlanması. Ör: Orhan da, Sevim de, Özcan da biliyorlar ki bunu ne Özgür yapmıştır, ne de Filiz.
- 324 – **çokdoğusu** [es.t. zat-ül-metali]: Birkaç doğusu kaside.
- 325 – **çoli uyak** bkz. **uyak**.
- 327 – **çögürçü**: Çögür denilen sazla, türküler ve destanlar söyleyen saz ozanı.
- 328 – **çögür ozanı** bkz. **çögürçü**.
- 329 – **çözüm** [Fr. dénoncement] [es.t. hal]: 1- Bir sorunun, bir düğümün çözülmesi, bundan elde edilen sonuç: Bir bilmecenin çözümü. 2- Bir yazın yapıtında düğümün aklılığa kavuşması. bkz. **çözülmüş**.
- 330 – **çözümleme** [Fr. analyse] [es.t. tahlil]: 1- Öykü, roman ve öbür türlerde, insan duygularını incedenince belirtme. 2- Bir tümceyi, bir dizeyi, anlaşılması güç bir sözü birimlerine ayırarak açıklama.
- 331 – **çözümleme romanı** [Fr. roman psychologique] [es.t. tahlil romanı]: Olaydan çok, tinsel çözümlemelerle yer veren, olayların aksını buna göre düzenleyip açıklayan roman.
- 332 – **çuhacıoğlu peşrevi**: Çuhacıoğlu adındaki sanatçının düzduğu özel bir peşrev. (Âşık fasillerine bu peşrevle başlanıldı.)
- 333 – **cukurova**: Cukurova bölgesinde, özel bir türkü ezgisi.

değişmeceli [344-350]

Sabahtan uğradım ben bir fidana:
Dedim mahmur musan?— Dedi ki yoh, yoh.
Ak elleri boğum boğum kınalı;
Dedim bayram mıdır? Dedi ki yoh yoh.
Dedim inci nedir? Dedi dışındır.
Dedim kalemi nedir? Dedi karışındır.
Dedim on beş nedir? Dedi yaşındır.
Dedim daha var mı? Dedi ki yoh yoh.
Dedim Emrah nedir? Dedi kulumdur.
Dedim satar misan? dedi ki yoh yoh.

344 – **değer**: Yazın yapıtlarında beğeni, ekin, töre, kuruluş, dil, biçim, öz gibi yönlerin her biri ya da tümü için gerekli nitelik yargısı.

345 – **değinen** bkz. **değinmece**.

346 – **değinilen** bkz. **değinmece**.

347 – **değinmece** [es.t. *kinaye*]: Sözün gelişyle, gerçek anımların dışında bir kavrama değinme sanatı. Değinmece öğeleri:

a- **değinen** [es.t. *mekniiyün bih*]: Değinmede, gerçek anlamıyla kullanılan söz.

b- **değinilen** [es.t. *mekniiyün anh*]: Değinmede kullanılan sözün mecan anlamı.

Değinmece türleri:

1- **yakın değinmece** [es.t. *kinaye-i karibe*]: Başka bir anlama gelmesi olasılığı olmayan, açık değinmece.

2- **uzak değinmece** [es.t. *kinaye-i baide*]: Anlamı gizli olan değinmece.

348 – **değişke** [Fr. *variante*]: Bir metnin, bir yapının az çok ayrılan değişik biçimlisi.

349 – **değişmeceli** [Fr. *figure, trope*] [es.t. *mecaz*]: Bir anlam inceliği elde etmek için, sözcüğün gerçek anlamından sıyrılarak başka bir sözcük ya da kavram yerinde kullanılması. Değismeceler iki türlüdür:

1- **eğretileme** bkz. **eğretileme**.

2- **düzdeğinmece** bkz. **düzdeğinmece**.

350 – **değişmeceli** [Fr. *figuré*] [es.t. *mecazi*]: Gerçek anlamından sıyrılmış sözcüklerle olan (anlatım).

- D
- 334 – **dadacı** [Fr. *dadaiste*]: 1- Dada okuluna bağlı. 2- Dada okulu türünde olan. Buna yalnızca "dada" da denir.
- 335 – **dadacılık** [Fr. *dadaisme*]: XX. yüzyıl başlarında Tristan Tzara ve arkadaşları tarafından Fransız yazısında geliştirilen bir akım. Dil ve estetik kurallarını tanımayan, sözcüklerin sözlük anımlarına değer vermeyen, anlatımında başıboş ve alabildiğine çağrışımlara dayanan bir yol izleyen, bile bile kapalılığa sapan bir çizgirdir. Çocukların "da-da" sözcüğünden alınmıştır.
- 336 – **dağınıklık** [Fr. *diffus*]: Düşünce ve amacı dağıtan, örgüsel bütünlükten yoksunlaştıran anlatım niteliği.
- 337 – **daire**: Aruz ölçüsünde birbirine yakın bahirlerin toplandığı ana bölgüler.
- 338 – **dal**: Arap alfabetesinin sekizinci, Osmanlıcanın onuncu harfi (^۳). Sola dönük bir açı biçiminde yazılırdı. Bu yazılışı yüzünden divan ozanlarında bel büküklüğünün, derin üzüntünün, karamsarlığın simgesi sayılmıştır:
- Muhibbi'nin elif kaddin dal eyler
Ağlatuban gözyaşını sel eyler.
- 339 – **dalsayı** [Fr. *extase*] [es.t. *istiğrak*]: Aşırı coşkunlukla kişinin kendini bilmeyecek kerteve geliş; engin düşüncelere dalış, bir güzellik önünde kişinin kendinden geçışı.
- 340 – **dana dili** bkz. **cönk**.
- 341 – **darayak**: Az bulunur, akla zor gelir uyak.
- 342 – **darkapı** bkz. **darayak**.
- 343 – **dedim – dedi**: Koşma ve semailerde, aşık ile sevgilisinin birer dize ile karşılıklı söyleşmeleri. Aşık, söze başlamadan "dedim" der; sevgilisinin sözlerinin başına da "dedi" sözünü katar. Konuları, yarı şaka yolu olur.

[351-359] değişmeceli biçim

- 351 – **değişmeceli biçim** [es.t. *üslub-i mecazi*]: Sözcükleri gerçek anlamlarından sıyrılmış, içe ve imgeye dönük biçim. bkz. **birim**.
- 352 – **değişseme** [es.t. *istibdal*]: Bir ayrırm yaratma isteğiyle, anlamdaşları birbirini yerine kullanma. Bir şeyi başka bir şeyle değiştirme.
- 353 – **dekadon** [Fr. *décadent*]: XIX yüzyl sonrasında Fransa'da doğalcılığa karşı çıkan ve simgecilik akımına öncülük etmiş olan sanatçılara verilen ad.
- 354 – **deme**: 1- Genel olarak şiir yerine kullanılan terim. 2- Daha çok Alevi -Kızılıbaş ozanlarının tarikatlarıyla ilgili konuları işleyen koşuklarına kendilerince verilen ad.
- 355 – **demece** [Fr. *dition*]: Atasözleri gibi söylenen, ama atasözleri gibi kesin bir yargı ve yasa niteliği taşımayan; çok kez, kısacık bir fıkra degerinde olan söz:
 "Tavşan dağa küsmüş, dağın haberi olmamış."
 "Yukarı tükürsem bıyığım, aşağı tükürsem sakalım."
 "Güldükçe güller açılır, ağladıkça inciler saçılır."
 "Deveye "Boynun neden eğri?" diye sormuşlar. —Nerem doğru ki; demis."
 "Aşçı ayur tübüüm altın kamic ayur men kayda men"
 "Tencere der: "dibim altın". Kepçe der: "Ben nerdeyim.")
 (DİVANÜ LÜGAT-İT -TÜRK)

356 – **demeli**: Canlı, cansız karşıt varlıklarını konuşurma yolu ile oluşturulan koşul (yer ile gök, kız ile gelin, yaz ile kız gibileri en çok kullanılan konulardır. Her dörtluğun başında, söz kimde ise belli edilir: "Kız der ki", "Gelin der ki" gibi).

357 – **deneme** [Fr. *essai*]: Bir bilim, bir sanat sorununu yeni ve kişisel görüşlerle bezenmiş bir anlatım içinde sunan düzayı türü.

358 – **dengeli eğretime** [es.t. *istiare-i vifakiye*]: bkz. **eğretime III, a.**

359 – **denkleşme** [es.t. *muvazene*]: Aralıkların uyaklı değil de ölçülü oluşları.

Her tarzı *lâtif*, her hulku *kerim*
 Âleme cam-i sefa sunduğu dem bana *felek*
 Bir kadeh sunmadı kim vermeye bir türlü *kesel*
 (*Latif* ile *kerim*, *felek*le *kesel* uyaklı değil, ölçüldür.)
 bkz. **aralık**.

devriye [360-371]

- 360 – **denk seci** bkz. **seci 4**.
- 361 – **derbeder**: Acıklı, yalvarıcı türkülere uygulanan bir ezgi.
- 362 – **dergâh**: Eskiden, tarikattan olanların toplandıkları yer. Dergâhta, tarikat ilkeleri öğretildiği gibi saz, koşuk eğitimi ve öğretimi de yapıldı.
- 363 – **dergi** [Fr. *revue*]: Belli sürelerde çıkan; düşünceleri, anlayışları birbirine yakın aydınların siyasi, bilim, sanat, oyun gibi türlü alanlarda yazılarını toplayan yayım aracı.
- 364 – **dermece** [Fr. *anthologie*]: es.t. *münthebat, muktatafat*]: Ozanlardan, yazarlardan seçilerek derlenmiş koşuklar, düyzalar betiği.
- 365 – **destan** [Fr. *épopée*]: es.t. *dastan, dasitan*]: 1- Söylenleri konu alan koşuklar: İlyada, Şehname, Kalevala bkz. **söylen**. 2- Birim bakımından koşmaya benzeyen, dörtlük sayısı konuya göre istenildiği kadar artabilen bir deyiş. Toplumu ilgilendiren her türlü ciddi ya da gül-dürütü konuda olabilir: Kırlık destanı, savaş destanları, yangın destanı; pire, uyuz, gezi, yatırlar destanları gibi. 3- Çağdaş Türk yazısında birim ve içeriğinden, geleneksel destanlardan ayrılık gösteren uzun kahramanlık şiirleri de destan başlığını taşımaktadır: "Üç Şehitler Destanı", "Çanakkale Destanı" vb.
- 366 – **destek** bkz. **zengin uyak**.
- 367 – **devir**: Cansızlardan başlayarak Tanrı'ya doğru bütün varlıkların bir daire düzende oluşumuna inanan tasavvuf kuramı. bkz. **devriye**.
- 368 – **devr-i meclis**: Toplantıda, kadehin şeyhten başlayıp müritleri dolaşması.
- 369 – **devriklik** [Fr. *inversion*]: Bir tümcede özne ile yüklemi, fiil ile tüm-lecin yer değiştirmesi. bkz. **devrik tümce**.
- 370 – **devrik tümce**: Çağdaş Türk yazarlarının hem anlatım inceliklerini daha iyi yansıtılmamak, hem de anlatıma doğallık ve akıcılık kazanırmak için sık sık yarandıkları, yüklemi sonda bulunmayan tümce bicimi.
- 371 – **devriye**: 1- Evrenin ve insanın Tanrı'dan çıkışın Tanrı'ya dönmesi felsefesine göre bu devir evrelerini anlatan tasavvuf koşusu. 2- Tekke yazının, özellikle halk tasavvuf yazının önemli bir yeri olan koşuk türü. Ölçü ve uyak düzeni yönünden koşma ve destanlara benzer. Yalnız konusu tasavvufun "devir" kuramı ile ilgilidir. Bu kurama göre,

[372-380] deyim

mutlak varlık olan Tanrı'dan ayrılan ruh, bu evrene inince önce cansızlara erişir; sonra sırasıyla bitkilere, hayvanlara, insanlara, en sonunda da "insan-ı kâmil"e geger; oradan da ilk indiği yüce ruha yani Tanrı'ya kavuşur. Bu inişe "nûzûl", çıkışa da "uruç" kavşı denir. Bunu anlatan koşuklara "devriye" adı verilir.

372 – **deyim** [Fr. *locution*] [es.t. *tabir*]: 1- Düz anımlarından sıyrılmış sözcüklerin başka bir anlama gelecek biçimde kalıplasmaşı: Yüzsuya dökmek, eli bayraklı, çantada keklik, çam devirmek, ağır başlı... 2- Yüksek anımlı koşuk.

373 – **deyiş** [Fr. *pôésie*]: Deyiş, türkü söyleme, koşuk söyleme; çoğunlukla, halk türküsü, halk koşuğu; Alevî –Bektaşilerce yüksek anımlı koşuk. Eskiden de kullanılmıştır:

Hem men çağır içermiñ hem men teyiş bilürmen
(Mevlâna Celâlüddin-i Rumi)

374 – **deyişme**: Saz ozanlarının, yarışma niteliği taşımayan karşılıklı deyiş söylemeleri. Divan yazınının "müsaare" karşılığıdır.

375 – **dışanlam** [Fr. *sens littéral*] [es.t. *harfi harfine mana*]: Bir sözde, sözcüklerin alışılmış kullanımıyle yetinilerek algılanan yüzeysel anlam.

376 – **dışavurumculuk** [Fr. *expressionisme*]: Sanat alanında genel olarak iç yaşantının ve iç gerçeğin dışa vurulması akımı. Bu akım resim sanatında başlamış ve sonra yazına geçmiş tipik bir Alman Okuludur. Fakat en belirgin durumuna tiyatrodur rastlanır. Naturalizmin aşırı doğa kopyacılığına ve izlenimciligin dış izlem düzenine karşı bir tepki olarak doğmuş ve 1910'dan 1924'e dek süren bir akımdır.

377 – **dilibilim** [Fr. *linguistique*] [es.t. *lisaniyat*]: Yeryüzündeki dilleri ses, biçim, anlam ve sözdizimi bakımından genel ya da karşılaştırımlı olarak inceleyen bilim.

378 – **dil çözülmesi**: Badeli aşığın koşuk söylemeye başlaması. bkz. *badeli aşık*.

379 – **dile dolama** [es.t. *virt, vird-i zebân*]: Bir yazın yapıtında, bir söyü sık sık söyleme.

380 – **dilekçe** [es.t. *istida, arzuhal*]: Bir işin yapılması, bir dileğin yerine getirilmesi için, kişilerin devlet dairelerine sunduk'ları durum bildiren ve bir istek belirtten yazı.

divan yazımı [381-391]

381 – **dileyiş** [Fr. *dépréciation, obsécration*] [es.t. *tereci*]: Daha çok, Tanrı'dan bir şey dilemek, için söz arasına sıkıştırılan yakarış önermeleri: "Bir akşam ağızına ilaç veriyordum; ah analar başından İrak, dostlarımına Allah göstermesin; düşmanlarımıza da yazık, yavrumin çehresi değişti."(Hüseyin Rahmi Gürpinar)

382 – **dillendirme** [Fr. *prosopopée*] [es.t. *intak*]: Kişileştirilen varlıklara, imgesel yaratıklara söz söylemeye sanatı. bkz. **kişileştirme**. Ör.
"Dinle neyden kim hikâyet etmede
Ayrılıklardan şıkayette etmede."

Bu koşa "ney" kişileştirilmiştir. Konuşturma başlıyor:

Der: "Kamışlıktan kopardılar beni
Nalışım zar eyledi merd ü zeni."

(Süleyman Nahifi, *Mesnevi Tercümesi*.)

383 – **dipnot** [Fr. *notice, annotation*]: Bir yazida ya da betekte sayfa altına konan açıklayıcı bilgiler.

384 – **diriltmece** [es.t. *terviç, tervic-i elfaz*]: Unutulmuş, ölmüş sayılan eski bir sözcüğü yeniden kullanarak ona yaşama olağlığı kazandırma.

385 – **ditiramp** [Fr. *dithyrambe*]: Eski Yunanlıarda, Tanrı Dionysos adına okunan tören şarkısı. Bugün, içsel ve coşturnucu koşuk anlamında da kullanılıyor.

386 – **divan**: 1- Divan çığı ozanlarının koşuklarını belli bir düzene göre sıraladıkları yapıt. Örneğin, divanlarda önce kasideler yer alır. Gazeller de uyak sonlarındaki harflere göre abecesel düzende sıralanır. 2- Saz ozanlarının divan yazını etkisinde kalarak "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" ölçüsuyle yazdıkları koşuklar. Halk yazını divanının murabba, müsədəs, gazel çeşitleri de vardır. Ayrıca hecenin 4+4+4+3 kalıbiyle söylenen koşuklara da bu ad verilir. Dörtlüklere oluşan divanların uyak şeması şöyledir: a a b a – b b a – c c a. Bu şema, ilk dörtlügün uyak durumuna göre değişebilir.

387 – **divançe**: Tamamlanmamış küçük divan.

388 – **divan nesri**: Divan çığı düzyazısi. bkz. **divan yazımı**.

389 – **divan şairi**: Divan çığı ozanı. bkz. **divan yazımı**.

390 – **divan şiri**: Dili, konuları, işlenisi bakımından Arap-Fars etkisi altında gelişmiş koşuklar.

391 – **divan yazımı**: Dili, konuları, işleniş bakımından Arap-Fars etkisi altında gelişmiş yazın ürünlerine verilen ad.

[392-407] diyem

- 392 – **diyem** [es.t. *meal*]: Bir dizeyi, bir kosayı, bir konuyu yazılılığı sözcükleriyle değil; kavrandığı gibi kısaca anlatma.
- 393 – **dize** [Fr. *vers*] [es.t. *misra*]: Koşuklarının her satırı.
- 394 – **dize kitigi** [Fr. *cheville*]: Dizede yapılan kitik. bkz. **kitik**.
- 395 – **dizeleme** [es.t. *tasri*]: Koşanın dizelerini uyaktaş kılma.
- 396 – **dizem** [Fr. *rythme*] [es.t. *ahenk*]: Hecelerdeki vurgu, uzunluk, yükseklik gibi ses özelliklerinin ve durakların düzenli bir biçimde yinelemesinden doğan ses uyarıları.
- 397 – **dizeli koşuk** [Fr. *versification rythmique*]: Belli ölçülerle yapılan hece vurgularıyla sözcüklerinde belli bir uyum sağlanan koşuk.
- 398 – **dizem öbeği** [Fr. *groupe rythmique*]: Vurgulu vurgusuz hecelere dayanan ve dizede bir uyumu oluşturan hecelerin tümü.
- 399 – **dizin** [Fr. *index*]: Betiklerin sonunda belirli bir istek ve görüşe göre sözcük, terim ya da özel ad sıralaması.
- 400 – **doğacılık** [Fr. *naturisme*]: Fransa'da 1897 yılında ortaya çıkan, bilim ile endüstriyi çağdaş dünyaya özgü güzellik olarak gören, insanın kurtuluşunu da onlarda bulan bir yazın çığırı.
- 401 – **doğal** [Fr. *naturel*] [es.t. *tabii*]: Sanat konularında, zorlamadan, yapmacıktan uzak (yapıt).
- 402 – **doğalçı** [Fr. *naturaliste*]: Doğayı ve gerçeği, olduğu gibi anlatmayı ana görevi做的 sanatçı.
- 403 – **doğalcılık** [Fr. *naturalisme*]: Fransa'da, XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan, deneye önem vererek doğayı ve gerçeği olduğu gibi anlatmayı sanatın ana görevi做的 yazın çığırı.
- 404 – **doğallık** [es.t. *tabiiyet, tabibilik*]: Düşüncelerin, duyguların, imgelelerin yapmacıktan, bezeften uzak olarak anlatılması.
- 405 – **doğruluk** [Fr. *verisme*]: Sanatta, yanında, çırkinin ve bayağının da gökçebilimsel bir değer olarak yer alması gerektiğini savunan ve XIX. yüzyılın sonunda kurulan bir İtalyan yazın okulu.
- 406 – **doğubilimci** [Fr. *orientaliste*] [es.t. *müsteşrik, şarkiyatçı*]: Doğu uluslarının dil, yazın, sanat ve halkbilgisi gibi değerleriyle uğraşarak o konularda bilgin olan kişi.
- 407 – **doğunç** [Fr. *improvisation*] [es.t. *irtical*]: Kavramın, koşanın, dizenin, düşünmeden birdenbire içe doğuşu, dile gelişti. bkz. **doğunçtan**.

dolamlama [408-415]

- 408 – **doğunçluk** [es.t. *səniha*]: Düşüncelerin zihne hemen doğış yetisi.
- 409 – **doğunçtan** [Fr. *improvisé*] [es.t. *irticalen*]: Düşünüp hazırlanmadan, içten doğarak söylenen koşuk, koşa, dize, söylev. bkz. **doğunç**.
- 410 – **doğuş** bkz. **kaside 1, a; gazel 1**.
- 411 – **doğuşu yineleyiş** [es.t. *tecdid-i matla*]: Gazelin ortakuşaklarından birinin de uyaklı oluşu.
- 412 – **dokunaklı** [Fr. *pathétique*]: Bir yapıtin, kişiyi güçlü bir ölçüde içlendiren etkileyen öğeleri.
- 413 – **dokundurma** [es.t. *tariz*]: Bir sözü söyleyip, dolayısıyla ya da tersine kastederek dokundurma sanatı. Dedikodu seven birisine: "Olgun kimseler, dedikodu sevimsiz bulurlar;" denirse, olgunluktan yoksunluğu yüzüne vurulmuş olur.
- 414 – **dokundurmaca** [es.t. *telmih*]: 1- Anlama, dolaşık yollardan varma sanatı.
 İzar ü çeşmine sorsan henüz bilmezler
 Ki reng-i sürme siyeh ya da gemze al mîdir
 Nedim, doğuştan sürmeli, al yanaklı birisi için: (Gözüne, yanına "sürme kara mîdir, al mîdir?" diye sorsan henüz bilmezler) demekle güzelin pek tazecik olduğunu dokundurmaca yoluyle anlatmak istemiştir.
 2- Ünlü bir olayı, bir koşayı, bir atasözünü vb. anıtsma sanatı.
 Eyle hatırları tamire şitap
 Eyleme Arş-i İlâhiyi harap
 Kail olur mu Hudavend-i gayur
 Ki harap ola o beyt-i mamur.
 (Nabi)
 (Gönül yıkmanın Kâbe'yi yıkmaktan daha fena olduğu anıtsılmıştır.)
- 415 – **dolamlama** [Fr. *circonlocution*] [es.t. *edeb-i kelâm*]: 1- Bir imge değeri katmak için anlatımı değiştirmelerle, eğretilemelerle bezeme sanatı.
 2- Bir şeyin anlaşılması kolaylaştırmak ya da doğrudan doğruya söylemenesinde sakınca görülen, utanç duyulan nesneleri kendi adlarıyla söylememek için değişik sözcükler, söz öbekleri kullanma.

[416-415] dolaylama

- 416 – **dolaylama** [Fr. *périphrase*] [es.t. *itnab-ı makbul*]: Dolamlamanın bezekli ve sanatlı biçimini. Süslü ve sanatlı bir dolamlama. Ör. Ankara yerine, Türkiye'nin kalbi; Atatürk için ulusal varlığımızın kurtarıcısı, kurucusu, koruyucusu... demek gibi.
- 417 – **dolaylı anlatım** [Fr. *style indirect*]: Roman, öykü gibi türlerde olayların yazar açısından anlatılması.
- 418 – **doldurma** [Fr. *remplissage*]: Gerekli olmayan sözler ve benzetmelerle dolu anlatım.
- 419 – **doldurmali kesik**: Birinci dizesi yedi heceli olan kesik mani. bkz. koşuk mani.

Adam aman çe midir
Nefesin gül kokuyor
İçerin bahçe midir
Beni baştan çikaran
Yarimin perçemidir.

420 – **donanmış** bkz. **düzyazı**.

421 – **dönderme**: Doğu Anadolu saz ozanları arasında kullanılan dörtlük sonlarındaki kavuştak.

422 – **döndürmeyece** [es.t. *iade*]: Her koşanın son sözcüğünü, sonraki koşının ilk sözcüğü yapma biçiminde ortaya çıkan bir divan yazını söz sanatı. Ör.

Ey vücut-i kâmilin esrar-i hikmet masdarı
Masdarı zatin olan eşya sıfatın mahzarı
Mahzarı her hikmetin sensin ki kilk-i kudretin
Safha-i eflâke nakşetmiş hutut-i ahteri
Ahteri mes'ut olan oldur ki tab-i pâk ilen
Kaabil-i feyz ola lütufundan safâ-yi cevheri.

(Fuzuli)

423 – **döndürü** [es.t. *tevcih*]: Bir sözin iki karşıt anlamla gelebilecek yolda kullanılması. Ör.

Tek gözüyle bunu yazmış hattat
Kâşkı ikisi bir olsa idi

424 – **döner ayak** [es.t. *redif*]: Uyaklardan sonra yinelenen özdeş sözcükler ya da ekler.

425 – **döngü** [Fr. *période*]: Bir yazida, yinelemelerin düzenli aralıklarla birbirlerini izlemesi.

dördüz [426-433]

- 426 – **döngüleme** [es.t. *tedvir*]: Bir dizedeki sözcüklerin yerleri değişimle anlamanın ve ölçüsünün bozulması:

Recai'ye semen geldi bu mahzende oturmaktan
Bu mahzende oturmakten Recai'ye semen geldi.
Semen geldi Recai'ye bu mahzende oturmakten.
Oturmaktan semen geldi Recai'ye bu mahzende.

- 427 – **dönük kanatlı** [es.t. *maklub-ı mücennah*]: İki sesteş sözcükten birini koşanın başına, öbürünü sonuna getirme sanatı. Ör.

Gül ruhun hecile lâl olmuş gönül ey gonce-fem
Gel bana ben ağlayım bülbül gibi sen bak da gül.

- 428 – **dönüş** [Fr. *épanorthose*] [es.t. *rücu*]: Bir sözü söylemekten sonra ondan dönermiş gibi yaparak karıştırı ya da daha güclüsünü söylemekle anlatımı güçlendirme:

..... demin
Ferda senin dedim, beni alkışladın; hayır,
Her şey vediadır sana, ey genç!....
(Tevfik Fikret, Ferda)

- 429 – **dönüşü** [es.t. *müreddet, cinas-ı müreddet*]: bkz. **çiftleşik ündeş**.

- 430 – **dörderleme** [es.t. *terbi*]: Bir gazelin her koşanın üzerine ikişer dize eklenerek dördere çıkarılması. (Eklenen dizeler koşanın birinci dizesiyle uylanır.)

- 431 – **dörderli** [es.t. *murabba*]: Her bağlamı dört dizeli bir divan koşuk biçimi. İlk bağlamı uylaklı, sonraki bağlamalarının üç dizesi de kendi aralarında uylaklı olur. Dördüncüler, birinci bağlam gibi uylanır (*murabba-ı müzdeviç*). Dördüncü dizeleri yinelenmiş olanlara yinelenmiş dörderli (*murabba-ı mütekerrir*) denir.

- 432 – **dördül** [es.t. *rubai*]: Ahrep ve ahrem denilen aruz ölçülerile yazılan dört dizeli koşuk. Birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uylaklı olur. Üçüncüleri de uylaklı olanlara **dördüz** denir. "Dördül'e iki koşa (dübeyt) da denir.

Bir merhaleden güneşle derya görünür
Bir merhaleden her iki dünya görünür
Son merhale bir fasl-i hazandır ki süler
Geçmiş gelecek cümlesi rüya görünür

- 433 – **dördüz** [es.t. *terane*]: Dört dizesi de birbiriyile uylaklı olan dördül. bkz. **dördül**.

[434-441] dörtleme

- 434 – **dörtleme**: 1- Dört dizeli olmasından ötürü maniye verilen başka bir ad. 2- Dörder dizelik bağlamlardan oluşan türkü.
- 435 – **dörtlük**: Halk yazınınca, dört dizeden oluşan en küçük koşuk birimi.
- 436 – **döşeme**: Halk öykülerinde, yerine göre: 1- Giriş bölümü. 2- Türkün olayını anlatan düzayı biçimindeki giriş. 3- Öykülerde bir olaydan ötekine geçerken söylenen tekerleme. (1- ve 2- bölümdeki ler garip, gülünçlü ve olağanüstü serüvenlerdir; çoğu iyuyaklı "seçili" olurlar.)
- 437 – **dua** b.kz. **kaside**, I, 1. d.
- 438 – **dudak dejmez** [es.t. *leb dejmez*]: İçinde dudak ünsüzlerinden (b p f m v) hiçbirini bulunmayan, divan yazısında sınırlı ölçüde kullanılan bir koşuk türü.
- 439 – **durak** [Fr. *coupe*] [es.t. *makam*]: 1- Dizelerde, sesin ölçü birimlerine göre aralanabildiği yer. 2- (h.y.) Hece ölçüsünün bölümleri $4+4+3=11$ ya da $6+5=11$; $4+4=8$ ya da $5+3=8$ gibi. Her durakta sözcük bitmiş olur, böyle olmazsa o dizede durak yoktur. 3- Tekerlemelerde okunan koşalara ve ilâhilere verilen ad.
- 440 – **duraksama** [Fr. *dubitation*]: Bir konuşmada, seçilebilecek birçok sözcükler, alınabilecek birçok kararlar vb. önünde duralar görünme sanatı.
- 441 – **duraksatış** [es.t. *terdit*]: Sözde, yazida, beklenmedik bir sonuçla karşılaşırma sanatı. Ör.
- Erbab-ı teşâür çoğalıp şair azaldı
Yok öyle değil, şairin ancak adı kaldı
- (Muallim Naci)

Çeşitleri vardır:

- 1- **gerçek duraksatış** [es.t. *terfid-i sadık*]: Söz, ağır başlı ve özenli bir sonuca varır: "... insan dünyayı iğfale muvaffak olsa bir şahıs kalır ki anı aldatmasına imkân olmaz; o da kendisi nefsidir."
- (Namık Kemal)

- 2- **eğlenceli duraksatış** [es.t. *terfid-i metayıp*]: Söz, şakalı, eğlenceli bir sonuca varır:

Hele var ki bir tablo
Görse şaşar Anibal!
Ördeklerden bir filo
Bir de kazdan amiral!

dür-yay [442-451]

- 442 – **durgu** [es.t. *vakfe*]: 1- Konuşmada, okumada anlamı etkileyen kısa duruş. 2- b.kz. **durak** 2.
- 443 – **duru** [Fr. *sobre*] [es.t. *münakkah*]: Fazlalıkardan, kittingsardan arınmış olan söz, yazı.
- 444 – **duruluk** [Fr. *sobriété*] [es.t. *münakkahiyet*]: Sözlü ve yazılı anlatımın gereksiz sözlerden, gereksiz uzatmalardan arınmış olması özelliği.
- 445 – **duyguculuk** [Fr. *sentimentalisme*] [es.t. *hissilik*]: Yazında duygunun ya da duyarlığın önderliğini benimsenmiş görünme. Ör: J.J. Rousseau'nun duyguculuğu.
- 446 – **duygu yakıştırması**: Hayvanlara, bitkilere ya da cansız varlıklara insan duygusunu yakıştırıp kullanma sanatı. b.kz. **kişileştirme**.
- 447 – **duyuğ b.kz. tuyug**.
- 448 – **dübeyt** b.kz. **dördül**.
- 449 – **düğümlenme** [es.t. *takit*]: Anlatımdaki bir bozukluk yüzünden sözün kolayca anlaşılmaması. İki türlüdür: 1- Söz düğümlenmesi [es.t. *takid-i lafzi*]: Sözcüklerin yerli yerinde, doğru, düzgün kullanılmamasından ileri gelir. 2- Anlam düşümü [es.t. *takid-i manevi*]: Tümcelerin, yanlış düzenlenmesinden, yadıl deyim kullanmadan, şiveye aykırılıktan; daha çok da konuya iyice kavramış olmamaktan doğar. Böyle sözlere "düğümülü" [es.t. *muakkat*] denir.
- 450 – **düğümülü** [es.t. *muakkat*]: Anlaşılması, çözülmesi güç (yazı ya da söz). b.kz. **düğümlenme**.
- 451 – **dür-yay** [es.t. *leff ü neşir*]: Birkaç şeyi söyledikten sonra onlarla ilgili şeyleri sıralama sanatı. İki türlüdür.
- 1- **düzenli dür-yay** [es.t. *leff ü neşr-i mürettep*]: Birkaç şeyi sıraladıktan sonra onlarla ilgili şeyleri bir üst dizede söylenen şeylerin sırasını gözeterek söyleme sanatı. Ör.
- Baran değil, şafak değil, seher değil;
Göz yaşıdır, ciger kandır, dud-i ahtır
- 2- **düzensiz dür-yay** [es.t. *leff ü neşr-i gayr-i mürettep*]: Birkaç şeyi sıraladıktan sonra, onlarla ilgili şeyleri bir üst dizede söylenen şeylerin sırasını gözetmeden söyleme sanatı. Ör.
- Aks-i ruyun suya salmış saye zülfün toprağı
Anber etmiş toprağın ismin suyun adı gülâp
- (Fuzuli)

[452-462] düşçülük

- 452 – **düşçülük** [Fr. *onirisme*]: XX.yüzyıl başlarında ortaya çıkan ve konuları düşte görür gibi sılık, karışık ve bezek yanı güclü, sanat akımı.
- 453 – **düşlem** [Fr. *fantaisie*]: Gerçekin ve olanağın dışında, imgenin özgür işlemesiyle oluşan (kimi kez alaylı) yapıt.
- 454 – **düşüklük** [es.t. *hasaset*]: Düşüncede, duyguda, anlatımda aşağılığa, bayağılığı kaçıran bir yolda olma (Karşılık: **soyluluk**).
- 455 – **düşülke** [Fr. *utopie*] [es.t. *ütopya*]: İngiliz yazarı Thomas More'un Utopia adlı yapıtında betimlediği gibi, her şeyin en güzel, en doğru, en yararlı biçimde düzenlendiği düşel ülke.
- 456 – **düşükkü** [Fr. *utopie*] [es.t. *ütopya*]: 1- Gerçekleştirilmesi olanaksız olan dizge ya da tasarı. 2- Ancak imge gücüyle tasaranabilen, kusursuz yönetim düzeni.
- 457 – **düşünce yanaçları** [Fr. *figures de pensée*]: Düşünceyi daha iyi ortaya koymak için başvurulan, anlatım dışı yöntemler. Ör. sav, karşı sav.
- 458 – **düşündeschlik** [es.t. *tevarüt*]: Ozanların, yazarların birbirinden habersiz olarak aynı dizeyi, koşayı, özdeyişi söylemeleri, benzer konuları işlemeleri. bkz. **esiverisi**.
- 459 – **düzanlatış** [es.t. *fesahat*]: Anlatının dil kurallarına uygun, anlam ve uyum bakımından da pürüzsüz bulunması.
- 460 – **düzanlatışlı** [es.t. *fasih*]: Kütüklardan arınmış, eksiksiz, güzel, düzgün, uyumlu ve açık anlamlı (söz, yazı, yazar, ozan). bkz. **düzanlatış**.
- 461 – **düzdeğışmece** [Fr. *métonymie*] [es.t. *mecaz-i mürsel, mürsel mecaz*]: Benzetme ilgisi bulunmaksızın, neden-sonuç gibi türlü ilişkilerle bir sözcüğün başka bir sözcük yerinde kullanılması sanatı. bkz. **değışmece**. Birçok türleri vardır:
- Kabi, içindekinin yerinde kullanma. Ör. Sobayı yaktım.
 - Sonucu, nedenin yerine kullanma. Ör. Bereket yağıyor.
 - Bütünü parçanın yerine kullanma. Ör. Tırnağımıkestim.
 - Geneli, özelin yerine kullanmak: At yerine hayvan demek gibi. Ör. Hayvani eyerlemek.
 - Aracın, yaptığı iş yerine kullanılması. Ör. Türk dili
 - Somut adı soyut kavram yerine kullanmak. Ör. Onun kolu uzundur.
- 462 – **düzelten ilgi** [es.t. *alâka-i musahhiha*]: Değışmecede, sözcüğün kullanılışındaki doğruluğu ve yerine uyuşunu sağlayan ilgi.

düzyazı [463-478]

- 463 – **düzelme** [Fr. *correction*] [es.t. *təhzipl, tedip*]: Yazıyı yanlışlardan, fazlalıklardan kurtarmak; eksiklerini gidermek işlemi.
- 464 – **düzen** [Fr. *ordre*] [es.t. *intizam*]: Yazılacak, söylenecek düşünülerin, aralarındaki ilişkilerin gerektirdiği biçimde sıraya konulması; bu sıralama sonunda sağlanan durum.
- 465 – **düzenleyim** [Fr. *composition*]: Bir konuya oluşturan düşünceleri uygun bir biçimde birbirine bağlama işi ve bundan doğan sonuç. bkz. **yazınç**.
- 466 – **düzenleyiş** [Fr. *disposition*] [es.t. *tertip*]: Bir yapıtta buluşları, görüşleri birbirini güçlendirecek düzende sıralayış.
- 467 – **düzenli dür-yay** bkz. **dür-yay**.
- 468 – **düzensiz dür-yay** bkz. **dür-yay**
- 469 – **düzgeçiş** [es.t. *iktitap*]: Başlangıçtan -ilişki aramaksızın- doğrudan doğuya geçme sanatı. (Kasidede, kısa keserek övgü bölümünü hemen geçiş de böyle adlandırılır).
- 470 – **düzgün evirmece** bkz. **evirmece**.
- 471 – **düzungünlük** [es.t. *sebk*]: Divan çağında yazıya, anlatıma verilmesi gereken düzen.
- 472 – **düzgün söyleyiş** [Fr. *prosodie*]: Seslerin çıkışlarında, sözcüklerin, tümcelerin vurgularında genel kullanısa uygunluk.
- 473 – **düzlemlı evirmece** bkz. **evirmece**.
- 474 – **düz manı**: Yedişer heceli dört dizeden oluşmuş, uyakları çoğu kez ündesiz olan manı:
Bahçede hanimeli
Derdinden oldum deli
Âlemden hüner odur
Sevmeli sevilmeli.
- 475 – **düzme**: 1- Yalın anamlı ve duru anlatımlı manı, türkü gibi koşuklar. 2- Öyküyü bölümleme (tasnif etme).
- 476 – **düzüm**: Bir koşugün bütünü. bkz. **takım, katar**.
- 477 – **düzyazar** [Fr. *prosateur*] [es.t. *nasır, münçi*]: 1- Düzyazı yazan kişilere verilen ad. 2- Divan çağında düzyazı ustası.
- 478 – **düzyazı** [Fr. *prose*] [es.t. *nesir, inşa, mensur, mensure*]: Genel olarak ölçü, uyak dibi koşullara bağlı bulunmayan yazı. Düzyazı türleri:

[479-480] düzyazı şiir

1- **uyaklı düzyazı** [Fr. prose perlée] [es.t. seçili nesir, müseccə nesir]: Tümcelerinin, önermelerinin bakışık kesimleri uyaklandırılmış düzyazı.

2- **ölçülü düzyazı** [Fr. prose métrique] [es.t. vezinli nesir]: Tümcelerinin, önermelerinin bakışık bölümleri ölçülu olan düzyazı.

3- **donanmış** [es.t. murassa]: Bakışık bölümleri, hem uyaklı hem de ölçülu olan düzyazı.

479 - **düzyazı şiir** [Fr. poème en prose] [es.t. mensur şiir]: Genel olarak, ölçü ve uyak koşuluna bağlı olmayan şiir.

480 - **düzyazıyla çevirme** [Fr. prosaisation] [es.t. nesre tahlil etmek, nesre çevirmek, hal]: Bir koşuğu, ölçü, uyak gibi bağlardan kurtararak kurallı tümce biçimine getirme.

E

481 - **ebced**: Arap elifba (abece) sinin özel bir düzeni. Şöyleden okunurdu: Ebced, hevez, huttî, kelemen, sa'fes, karaşet, sahaz, daziglen... Her harfine sırasıyla birer sayı değeri verilmiştir. Bu değerler, Osmanlıca okunuşu ile şöyledi:

elif = = 1	kef = ڭ = 20	rı = ڙ = 200
be = ٻ = 2	lam = ڦ = 30	şin = ڦ = 300
cim = ڦ = 3	mim = ڻ = 40	te = ڦ = 400
dal = ڏ = 4	nun = ڻ = 50	se = ڦ = 500
he = ڻ = 5	sin = ڻ = 60	hi = ڇ = 600
vav = ڙ = 6	ayın = ڦ = 70	zel = ڙ = 700
ze = j = 7	fe = ڦ = 80	dad = ڦ = 800
ha = ڇ = 8	sad = ڻ = 90	zi = ڦ = 900
ti = ڦ = 9	kaf = ڦ = 100	gayin = ڦ = 1000
ye = ڦ = 10		

Farsça'nın (p = ٻ); (c = ڦ); (j = ڻ) ve (g = ڇ) harfleri be, cim, ze ve kef gibi değerlendirilir.

Bundan yaranarak divan ozanları tarih düşürülerdi; yani savaş, doğum, ölüm... gibi önemli olayların tarihlerini sözcüklerle, dizelerle belirtirlerdi. bkz. **tarih düşürme**.

482 - **ebhar**: Aruz ölçüünde bahırler. bkz. **bahir**.

483 - **ebyat**: Beyitler, koşalar. bkz. **koşa**.

484 - **ebediyat-ı Cedide** bkz. **Servet-i Fünun**.

485 - **efail ü tefail**: Aruz ölçüündeki temel kalıplar için, kimi kez kullanılan ad.

486 - **Eflatunculuk** [Fr. platonisme]: Eski Yunan Filozofu Eflatun'un ülkücüüğünü örnek alan güzellik anlayışı (XV-XVI. yüzyılda Avrupa'da belirmiştir).

487 - **eglog** [Fr. églogue]: İlkçağ yazısında, kısa kırdeyişi. bkz. **kırsal**.

[488-491] eğilim

- 488 - **eğilim** [Fr. tendance] [es.t. temayül, meyil]: Yazarın herhangi bir görüş ve düşünceye yatkınlığı.
- 489 - **eğlenceli duraksatış** b.kz. duraksatış.
- 490 - **eğreti** b.kz. eğretileme.
- 491 - **eğretileme** [Fr. métaphore] [es.t. istiare]: Bir sözcüğün alışılmış anlamı dışında kalan bir anlamda kullanılması. Bu yazın sanatı üç yolda tanımlanır: 1- Bir sözcüğün –benzetme ilgisiyle– başka bir sözcük yerine kullanılması. 2- Benzetme, ayırtılı değişmecə. 3- Uzbenzetme, pekişik benzetme (teşbih-i beliğ) deki iki terimden birinin atılarak kısaltılmasıyla oluşan söz sanatı. Eğretileme öğeleri şunlardır:
- a. **eğreti** (eğretilenen) [es.t. müstear]: Eğretilemede asıl sözcüğün yerine kullanılan sözcük.
 - b. **eğretilik** (kendisinden eğretilenen) [es.t. müstearün minh]: Eğretilemede eğretinin temeli olan söz.
 - c. **eğretili** (kendisi için eğretilenen) [es.t. müstearün leh]: Eğretilemede, bir benzetme ilgisi kurmak için başka bir sözcükle anlatılan nesne. ("benzetmelik" durumundaki ve anlamındaki sözcük).
 - ç. **ipucu** [es.t. karine-i muayyine]: Tümcede bir eğretileme ayırtı bulduğuunu belirtmeye yarayan sözcük. Ör. "Askerlerimiz kükreyerek siperlerinden fırladı." tümcesindeki kükreme sözcüğü.
 - d. **engelleyici ipucu** (ayrincalık) [es.t. karine-i mania]: Eğretilemede, başka anımlara kaymayı engelleyen sözcük. Değişmeceli olarak kullanılan sözcüğün, gerçek anlamaya kaymasına engel olur. Eğretileme çeşitli yönlerden türlerde ayrılır:
 - 1-a. **açık eğretileme** [es.t. açık istiare, istiare-i musarraha]: Bir varlığı kendi adıyla değil, herhangi bakımdan benzetildiği başka bir nesnenin adıyla anma. Benzetmeliğin (kendisine benzetilenin) anlatımında kalıp, benzetilenin düşmesidir. "Aslan asker" uzbenzetmesi şöyle açık eğretileme olur: "Aslanlarımız sınırlarımızı bekliyor".
 - b. **kapalı eğretileme** [es.t. kapalı istiare, istiare-i mekniye]: Uzbenzetmede benzetilenin anlatımında kalıp benzetmeliğin düşmesiyle kısالıdır. Yukarıdaki uzbenzetme şu biçimde girer: "Askerlerimiz kükreyerek siperlerinden fırladılar."

2- Eğretilenen sözcüklerin sayısına göre türler:

eğretileme [491]

- a. **teklik eğretileme** [es.t. istiare-i müfrede]: Bir tek sözcükle oluşan eğretileme.
- b. **bileşik eğretileme** [es.t. istiare-i mürekkebe]: Birden çok sözcükle örulen eğretileme.
- c. **yayın eğretileme** [es.t. istiare-i temsiliyet]: b.kz. **bileşik eğretileme**. Ör: "Saman altından su yürütütmek.", "Ayağını yorganına göre uzat."
- 3- Sözcük türlerine göre:
 - a. **temel eğretileme** (adcl. eğretileme) [es.t. istiare-i asliye]: Eğretilenlerin ad soylu bir sözcük olduğu eğretileme.
 - b. **uydu eğretileme** [es.t. istiare-i tebkiye]: Eğretilenlerin eylem ya da eymemsi bir sözcük olduğu eğretileme.
- 4- Açık eğretilemede, engelleyici ipucunun bulunup bulunmadığına göre:
 - a. **salt eğretileme** [es.t. istiare-i mutlaka, istiare-i musarraha-i mutlaka]: Anlatımda engelleyici ipucunun bulunmadığı eğretileme. Ör: Yanında bir aslan var.
 - b. **yalın eğretileme** [es.t. istiare-i mücerrede, istiare-i musarraha-i mücerrede]: Eğretilenen için, engelleyici ipucunun bulunduğu eğretileme. Ör: Yanında silahlı bir aslan var.
 - c. **pekitli eğretileme** [es.t. istiare-i müreşşa, istiare-i musarraha-i müreşşa]: Eğretilenin pekitirici sözcüklerle nitelendiği eğretileme. Ör: Yanında pençesi güçlü bir aslan var.
- 5- **imgeletici eğretileme** [es.t. istiare-i tahiyye]: İçinde ipucu bulunan kapalı eğretilemelere verilen ad. Ör: Kuşağız dertli ölüyordu.
- 6- Eğretilemeler, anlaşılma derecesine göre de çeşitlenir:
 - a. **saçık eğretileme** [es.t. istiare-i âmiye, istiare-i müptezele]: Herkesin kolayca yapabileceği eğretileme.
 - b. **seçkinsel eğretileme(yavlaq eğretileme)** [es.t. istiare-i hassiye, istiare-i garibe]: Ancak seçkinlerin anlayabileceği eğretileme.
- 7- Eğretilemede şu terimler de vardır:
 - a. **uyarılı (dengeli) eğretileme** [es.t. istiare-i vifakiye]: Eğretilikle eğretilenin bir kişide toplandığı eğretileme. Ör: Yoksulluk içinde kıvrılmış bir kimse için: "Bütün varlığını yitirmiştir; yeniden can buldu." sözü gibi. Bu örnekte eğretilik "can", eğretilen ise "zenginlik"tir.

[492-504] eğretileme öğeleri

- b. şakalı eğretileme [es.t. *istiare-i temlihiye*]
c. alaylı eğretileme [es.t. *istiare-i tehekkümiye*]: Alay için yapılan eğretileme. Ör. Korkak bir kimse için: "Aslan geliyor." demek gibi.
ç. ilgici gizli benzetme [es.t. *teşbih-i muzmer-ul-edat*]: Her eğretileme kışalmış bir benzetmedir. Bunun için eğretilemeye böyle de derler.
- 492 – eğretileme öğeleri [es.t. *erkân-i istiare*]: Eğretilemeyi oluşturan öğeler. bkz. eğretileme.
- 493 – eğreten bzk. eğretileme.
- 494 – eğretili bzk. eğretileme.
- 495 – eğretilik bzk. eğretileme.
- 496 – ekin [Fr. *culture*] [es.t. *hars*]: İnsan topluluğunun yazinsal, sanatsal ve tinsel ürünlerinin tümü.
- 497 – eksik evirme 2.
- 498 – eksik ündeş bzk. ündeş.
- 499 – eksilti [Fr. *ellipse*] [es.t. *hazif, hafız ü takdir*]: Kullanılmayışları, anlamda eksiklikle yol açmayan sözcüklerin düşürülmesi. Ör.
–Bu romani beğendiniz mi?
–Çok! (Evet, bu romani çok beğendim, yerine).
- 500 – eksiltili [Fr. *elliptique*] [es.t. *mahzuf*]: bzk. eksilti.
- 501 – eksiltili özetleyiş [es.t. *icaz-i hazif*]: Tümceden kimi sözcükleri atarak elde edilen özetleme: Bu işi köye (köy halkına) soralım.
- Bir pareye bini aferinin
Papuşu atıldı Gevheri'nin.
(Pabucu dama atıldı).
- 502 – eleji [Fr. *élégie*]: 1- Eski Yunan'da konusu ne olursa olsun, bir dizesi altı, ikincisi beş ölçülü olan koşularla oluşturulan koşuk. 2- Çoğunlukla ılık ve acıklı deyiş.
- 503 – eleştiri [Fr. *critique*] [es.t. *tenkit, intikat*]: Bir sanat yapınının, iyi ve kötü yönlerini inceleyerek bir yargı ile belirten yazı türü.
- 504 – eleştirmeli yayım [Fr. *édition critique*] [es.t. *tenkidî neşir, tenkitli neşir, tenkitli basım*]: Yapıtların değişik yazmalarını karşılaştırarak –aralarındaki ayırmaları belirterek– elde edilen metinin basımı.

eskisellik [505-518]

- 505 – eleştirmen [Fr. *critique*] [es.t. *münękkit*]: Eleştiri türünde yazı yazan kişi. bkz. eleştiri.
- 506 – elif: Arap ve Osmanlı abecesinin ilk harfi (Yukarıdan aşağıya çekilmiş bir düz çizgi biçiminde yazılmış (). Divan yazısında düzlük j eğretileme olarak dikkat ve incelik anlatırıdı:
Muhibbi'nin elif kaddin dal eyler
Ağlatuben göz yaşını sel eyler.
bkz. dal.
- 507 – elkap: Osmanlılar çağında herkesin toplumsal durumuna göre aldığı san.
- 508 – elyazması [Fr. *manuscrit*]: bzk. yazma.
- 509 – ene-l-Hak [es.t. *tasavvuf*]: "Ben Tanrı'yım". Bütün varlıkların bir ve birlik olduğuna inananların, Tanrı'yı kendi benliklerinde, gönüllerinde sezen tasavvuf ulularının Tanrı sevgisiyle coşup kendilerinden geçtiklerinde söyledikleri: "Daim ene-l-Hak söylerem cü Hak'tan mansur olmuşam" (Seyyit Nesimi). bzk. tasavvuf.
- 510 – engelleyici bzk. eğretileme.
- 511 – en uygun benzetme yönü [es.t. *ahsen-i vech-i şebeh*]: Varlıkların ortak niteliklerinden, benzetmeye, en güzel, en uygun düşeni.
- 512 – esin [Fr. *inspiration*] [es.t. *ihlâm*]: İçe doğan buluş ve yaratış gücü.
- 513 – esinlemek [Fr. *s'inspirer*] [es.t. *mülhem olmak*]: Bir kimsenin, bir yapının, bir nesnenin, bir durumun etkisinden yaratış gücü kazanmak. bzk. esin.
- 514 – esin perisi [Fr. *Muse*] [es.t. *peri-i ilham*]: Yunan mitolojisinde, Zeus'un dokuz kızı. (Tarih, müzik, komedy, tragedya, dans, ağıt, lirik, kosuk, astronomi, yiğitleme perileridir.)
- 515 – esiveriş [es.t. *tevarüt*]: Kimi kez, birbirinden habersiz iki ozanın, iki yazarın esinlenme sonucu sözlerinde, dizelerinde görülen birlik, benzeme. (Bu, çalıntı sayılmas.) bzk. düşündeschilik.
- 516 – eskil [Fr. *antique*]: Eski çağ denilen tarih dönemleriyle, Yunan-La-tın tarih ve uygulıklarıyle ilgili.
- 517 – eskisel [Fr. *archaïque*] [es.t. *arkaik*]: Eskiselliğe değin, eskisellikle ilgili olan.
- 518 – eskisellik [Fr. *archaïsme*] [es.t. *arkaizm*]: Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımından düşmüş olan eski sözcük ve deyimleri kullanma.

[519-528] eski yazı

519 – **eski yazı** [es.t. Arap elifbaşı]: Arap abecesi temeline dayanan Osmanlı abecesi.

520 – **eşanlamı** [Fr. synonyme] [es.t. müteradif]: bkz. **anlamdaş**.

521 – **eşevrecilik** [Fr. simultanéisme]: Fransa'da XX. yüzyıl başlarında ortaya çıkan, yalnız kişisel duyarlığı değil, onunla birlikte kalabalığın ve evrenin de duyarlığını belirtmek isteyen, ama başarısızlıkla sonuçlanan bir koşuk çigeri.

522 – **eşitleme** [es.t. mümasele]: Koşalarda, aralıklarda başka sözcüklerin de bütünü, ya da çögünün ölçü bakımından öncüllerini gibi olmasıdır.

Müşir-i saltanat akl-i musavver

Penah-i memleket adl-i mücessem.

Başıkörper sözcükler ölçülüdür. bkz. **denkleşme, aralık**.

523 – **eşitlik** [es.t. müsavat]: Düşüncenin yeterince, belli oranda anlatımı. (Sözcükler belli orandan az olursa **özlenme** [es.t. icaz]; çok olursa **uzatı** [es.t. itnab, iksar] denir).

524 – **eşleme** [Fr. apposition] [es.t. bedel, atf-i beyan]: Bir sözcüğü, bir kavramı eşdeğerleriyle açıklama: Atatürk, yurdumuzun kurtarıcısı, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktı.

525 – **eşleşme** [es.t. müzavece]: Koşullu bileşik tümcelerde, önerme ile sonucun yer değiştirip yinelenmesiyle doğan eşitlik:

Ben pür olsam ol tehidir ol pür olsa ben tehi
Sagar-i meydir bu bezm-i gamda hem-meşrep bana.
(Nabi)

526 – **eşli benzetme** bkz. **benzetme**.

527 – **eviri** [Fr. tournure]: Anlatıma özel bir duyguya ve imge değeri katmak amacıyla, sözcükleri etkileyici biçimde sıralama.

528 – **evirme** [Fr. reversion, regression] [es.t. tard ü akis, aks ü tebdil]: Bir dizedeki, bir tümcedeki sözcüklerin yerlerini değiştirerek anlatıma güç katmak. Ör.

Mümkin değil Huda'yı bilmek de bilmemek de
Bilmek de bilmemek de mümkün değil Huda'yı.

Türleri:

1– **tüm evirme** [es.t. tard ü aks-i tam, aks-i tam]: Bir dizedeki sözcüklerin düzenli olarak alt üst edilmesiyle oluşan evirme.

ezgi koşuğu [529-536]

2– **eksik evirme** [es.t. tard ü aks-i nakis, aks-i nakis]: Bir dizedeki sözcüklerin, bir bölüğünün yer değiştirmesiyle oluşan evirme.

529 – **evirmece** [Fr. anagramme] [es.t. kalp]: Sözcüklerdeki harflerin yerlerini değiştirerek başka anlamlı sözcükler yapma: Su-us, kızak-kazık, kari-ırak.. Arap harfleriyle yapılmışlardır. Ör.: Rum-mur (karınca), ates-şita (kish)...

Türleri:

1– **düzgün evirmece** [es.t. kalb-i mutazam, kalb-i kül]: Sözcüğün sonundan başına doğru okunmasıyla yapılan evirmece.

2– **çapraşık evirmece** [es.t. kalb-i muavveğ]: Sözcükteki harflerden birkaçının yer değiştirmesiyle yapılan evirmece. bkz. **çevrimli**.

3– **düzlemli evirmece** [es.t. maklub-i müstevi]: Tümçenin, dizinin sonundan başa doğru okunuşunun kendisiyle bir olacak biçimde yapıldığı evirmece. Ör.: "Odur o ruha hur-var deva." eski harflerle yazılır ve sondan okunursa gene böyle olur.

530 – **evrişme** [es.t. müşakele]: Daha çok konuşmalarda, birinin kullandığı bir sözcüğü bir anlam özelliğiyle evirerek söyleme sanatı. Ör.: "Kendi bazein gelin amma, sözü gelmez kaleme." (Mualim Naci)

531 – **eyitmek** bkz. **ayıtmak**.

532 – **eytişim** [Fr. dialectique]: 1– Karşılıklı konuşma ve tartışma sanatı. 2– Karşılık ya da çeşitliklerinden yola çıkararak bir bileşime doğru gelişen uslama.

533 – **eytişme** [Fr. débat] [es.t. münazarə]: 1– Belli kural ve yöntemlere uyularak yapılan tartışma. 2– Divan çağında zıt varlıklar ve kavramlar arasındaki karşılıklı abartan yazı türü. Ör. *münazarə-i bohar ü şita*

534 – **eyzan**: Üstteki gibi, yukarıdaki gibi... (Divan çağında bir ozanın aynı türden koşukları arasına konurdu).

535 – **ezgi** [es.t. nağme, lahin]: 1– Belli bir kurala göre oluşturulan ve kulağa hoş gelen ses dizisi. 2– Makamlı söyleşen halk koşuğu türkü.

536 – **ezgi koşuğu** [Fr. poésie mélique]: İçsel koşuk, özellikle koro koşuğu. bkz. **melik koşuğu**.

F

537 – **fasıl** : 1– Öykülere başlamadan önce yapılan sazlı başlangıç. 2– Saz ozanlarının bir araya gelerek yaptıkları müzikli ve koşuklu toplantı. 3– Karagöz oyununda, "muhavere" den sonra başlayan asıl oyun.

538 – **faslı**: Eski yazında, secili kısa tümcelerden oluşan anlatım.

539 – **Fecr-i Atı**: 1908 devriminden sonra yeniden yayına başlayan Servet'i Fünun dergisinin son sayfalarında yazmaya başlayan bir sanatçı topluluğuna verilen ad. Kısa süre içinde ünlenmeye başlayan bu genç ozanlar, genç yazarlar tanıtırlar, tanıdlılar. Yeni bir sanat anlayışı getirdikleri yargısına varmışlardır. 1909'da bir bildirge yayımlayarak ciòşlarına Fecr-i Atı (=geleceğin şafağı, geleceğin tanrı) adını verdiler. İleri gelenlerden birkaççı: Köprülü, Refik Halit Karay, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Yakup Kadri Karasomoğlu ...

540 – **fert** bkz. **tekçe**.

541 – **fıkra** [Fr. 1– anecdote. 2– chronique]: 1– ince anlamlı, şakalı öykücük; Bektashi fıkrası, Nasrettin Hoca'dan bir fıkra vb. 2– Gazete ve dergilerin belirli sütunlarında güncel konuları ele alan, başlıklı, imzalı yazı türü.

542 – **fırtına ve baskı** [Alm. *Sturm und drang*]: 1770'de Almanya'da usuş aydınlanmaya bir tepki olarak doğan, sanatta kuralcılık yerine alabileğine bir yaratma özgürlüğü getiren, yetke inancını yıkıp yaratıcı dehayı ön plana çıkarılan, tutku, sezgi ve duygulara ağırlık veren bir yazın çığıri.

543 – **folklor** [Fr. *folklore*]: bkz. **halkbilim**.

G

544 – **Garipçiler**: 1941'de yayımlanan "Garip" adlı betekte, koşukları topalan Orhan Veli Kanık, Melih Cevdet Anday, Oktay Rıfat Üçlüsüne verilen ad. Bu ozanlar, sanatta sürüp gelen biçimciliğe, aşırı duygusallığa karşı çıkarak söyleş gizelliğini sanatta temel saymışlardır. bkz. **Cumhuriyet dönemi yazını**.

545 – **gazel**: 1– Divan yazısında en yaygın koşuk biçimi. (5-15 koşalı olur. Birinci koşası "doğuş"u (es.t. *matla*) kendi arasında uylaklıdır. Öbür koşaların ikinci dizeleri doğuşla uyaklıdır. Son koşada "kesmelik" (es.t.makta) ozanın adı, takma adı [es.t. *mahlas*] bulunur. Gazelin en güzel koşasına "beyt-ül-gazel" denir. Gazellerde çok kez konu birligi bulunmaz; bir tek konu işlenen gazele "yek ahenk" konu birligi olmayan gazele "yek-avaz" adı verilir.

Divanlarda gazeller doğuş koşalarının son harfine göre abecesel sırayla yer alır. 2– (h.y.) Saz ozanları da, divan koşusunun etkisiyle gazel yazmışlardır. Bilgiçlik taslamak için yazılan bu çeşit gazeller arasında başarılı olanlar pek azdır.

546 – **gelecekçilik** [Fr. *futurisme*]: İtalyan ozanı Marinetti'nin 1909'da yanyıldızı bildiriley ortaya çıkan, yeni yaşamı, bu yaşamın makinelerini, başdöndürücü hızını övmek, geleneksel yazın kurallarını yıkmak amacını güden ve dadacılık, gerçek üstünlük gibi akımlara öncülük etmiş olan yazın çığıri.

547 – **gelenekçilik** [Fr. *traditionalisme*] [es.t. *ananeperestlik*]: Sanatta geçmişin değerlerine ve geleneğine bağlı olma durumu.

548 – **gelisme** [Fr. *développement*]: Yazılarda giriş bölümlerinden sonra konunun türlü yönlerden açılıp genişlediği, zenginleşip olgunlaştiği bölüm.

549 – **genelleşmiş eğretileme** [es.t. *istiare-i âmiye, istiare-i müptezele*]: bkz. **eğretileme VI**, a.

[550-565] genellik

- 550 – **genellik** [es.t. *umum*]: Bir sözcüğün gerçek ve değişmeceli anlamlarından birisinin daha genel olması. bkz. **düzdeğişmece**.
- 551 – **genel uyum** [Fr. *harmonie*] [es.t. *dheng-i umumi*]: Yapının, yalnızca birkaç bölümünü değil, tümünü kapsayan uyum.
- 552 – **genişletme** [Fr. *amplification*]: Bir konuyu, ayrıntılarını da katarak, geliştirmeye.
- 553 – **gerçek b içem** [es.t. *üslub-i hakiki, terkib-i basit*]: Bilimsel yapıtlarda görülen, süsten uzak b içem. bkz. **b içem**.
- 554 – **gerçekçi** [Fr. *réaliste*]: Gerçekçilik akımına bağlı yazar ya da yapıt.
- 555 – **gerçekçilik** [Fr. *réalisme*]: Doğayı ve gerçeği olduğu gibi ya da göründüğü gibi, cırkinlikleri ve bayağılıklarla birlikte göstermek yolunu tutan ve XIX. yüzyılda başlayan sanat ve yazın akımı.
- 556 – **gerçek duraksatış** bkz. **duraksatış**.
- 557 – **gerçek özgüleyiş** bkz. **özgüleyiş a**
- 558 – **gerçek tümsetiş** [es.t. *istiğrak-i hakiki*]: bkz. **tümsetiş**.
- 559 – **gerçekstircülük** [Fr. *surréalisme*]: 1924 yılında, Fransa'da Andre Breton ve arkadaşlarında başlatılan ve duyguların, düşünelerin us denetimiyle dizginlenmeden, her türlü sanat ve töre kayısından uzak bir biçimde, sonsuz bir özgürlük ve kendiliğindenlik içinde dile getirilmesini öneren, Fransa dışında da türlü savunucular ve izleyiciler bulan yazın ve sanat akımı.
- 560 – **gerekleyiş** [es.t. *lüzum ma-lâ-yelzem*]: Uyak harfinden önce bir uyak harfi daha getirilir. Keremle *kalem* tam uyaklıdır. Kereme *harem* uyak getirilmesi gerekleyiş olur. Buna **pekitme** (es.t. *teşdit*) denir.
- 561 – **geriye dönüş** [Fr. *retour en arrière*] [Ing. *flashback*]: Romanlarda, oynlarda ya da filmlerde konunun düzgün akışını bozarak, geriye, konuya ilgili geçmişteki bir olaya dönme.
- 562 – **gevheri**: Aşık Gevheri tarafından bulunan özel bir ezgi.
- 563 – **gezi türü**: Bir yazarın gezdiği, gördüğü yerlerden edindiği bilgileri, görgüleri, izlenimleri yansitan yazı türü.
- 564 – **giriş** [Fr. *introduction*] [es.t. *methal*]: 1– Bir yazının başlangıç bölümü. 2– Bir yapının konusunu tanıtarak kolay kavranmasına yol açan ön yazı. (Önsözlerden sonra yer alır).
- 565 – **girişlik** bkz. **kaside**.

güldürü [566-579]

- 566 – **gizemcilik** [Fr. *mysticisme*]: Ereği, insanın Tanrı'ya kavuşması olan dinsel öğreti.
- 567 – **gökçebilim** [Fr. *esthétique*] [es.t. *bediiyat*]: Sanat kollarında, sanat yapıtlarında güzellikleri oluşturan özelliklerini inceleyen bilgi dalı.
- 568 – **gökçebilimci** [Fr. *esthète*]: Güzeli* temel bir değer olarak görünen ve güzel sanatlardan anlıyan (kişi). bkz. **gökçebilim**.
- 569 – **gönül eri** [es.t. *ehl-i dil*]: Dış evrene değil, içe dönük (derviş, ozan).
- 570 – **göreli özgüleyiş** bkz. **özgüleyiş b**.
- 571 – **görkemli başlangıç** bkz. **başlangıç**.
- 572 – **görkemlilik** [es.t. *ihtişam-i kelâm, ihtişam ü azamet*]: Yücelikle parlaklığın ve üstün söyleyişin birleşmesiyle oluşan anlatım.
- 573 – **görüşme** [es.t. *mülâkat*]: Tanınmış biriyle buluşup konuşmayı anlatan yazı.
- 574 – **göstermelik**: Karagöz oyunda, esil oyuna girmeden önce perdeye konulan ve oynanacak oyunu anlatan betim, resim.
- 575 – **gözlem** [Fr. *observation*] [es.t. *müşahade*]: Bir yazı ya da yapıtı, yazmadan önce konusuyla ilgili gereklili bilgi, deney, inceleme ve araştırma yapma işi. Bu, gerçekçi yazının roman, öykü vb. yapıtlarında sanat yönünden çok önemli saydığı bir eylemdir. Olayların, kişilerin gözle görülmesi yeterli sayılmaz. Gözlemin tam olabilmesi için olayın başlangıcıyle olayı gerektiren koşulları ve bu koşullar altında nasıl geliştiğini, varılan sonunu inceleyerek saptamak gerekmektedir.
- 576 – **göz uyağı** [es.t. *göz için kafife*]: Yalnız yazılışları benzer olan uya. Divan koşuklarında uya göz içindi: *gam* – *Cem*, – *kerem*, Arap harfleriyle yazılışta benzestikleri için, tam uyaaklı sayılırdı. Karşıtı: **kulak uyağı**, **kulak için uya**.
- 577 – **güt kolay** [es.t. *sehl-i mümteni*]: Çok kolay yaratılmış gibi görünen; ama eşi yaratılamayan üstün koşuk.
- 578 – **gülbank**: Bir toplulukça, bir ağızdan ve ezgi ile söylenen dua, tekbir, türkü, (Koşuk ya da düzdeyiş olabilir).
- 579 – **güldürü** [Fr. *comédie*] [es.t. *komedyâ, komedi*]: İnsanların ve olayların gülünç yanlarını ortaya koyan sahne yaptığı. bkz. **acıklı k., baletli k., büyükler k., çoban k., eski klasik k., lirik k., orta klasik k., parçalı k., sınıf k., son klasik k., tarih k., töre k.**

[580-594] güldürü romanı

- 580 – **güldürü romanı** [Fr. *roman comique*]: Güldürücü olaylar üzerine kurulmuş roman.
- 581 – **gülmece** [Fr. *humour*] [es.t. *mizah*]: Eğlendirmek, güldürmek ve birine, bir davranışa incitmeden dokunmak amacını günden ince alay.
- 582 – **gülmeçeli** [Fr. *humoristique*] [es.t. *mizahi*]: Eğlendirmek, güldürmek ve birine, bir davranışa incitmeden takılmak amacını güden, ince alaylı (yazı). bkz. **gülmece**.
- 583 – **gülmeçeli roman** [Fr. *roman humoristique*]: Aslında coşku verecek nitelikte olmayan, olgular içinde gülünçlü ve tuhaf yanları belirten roman.
- 584 – **gülünçleme** [Fr. *travestissement*] [es.t. *təhzil*]: Bir yapının gülünç bir eşini yazma.
- 585 – **günce**: Günü gününe tutulan anı defteri. Bu biçimde düzenlenmiş yazılı yapıt.
- 586 – **güzel** [Fr. *beau*]: Biçimindeki uyum ve ölçülerindeki dengeyle hayranlık dugsusu uyandırın ve hoşa giden (yazı, şiir, yapıt).
- 587 – **güzel başlangıç** [es.t. *hüsн-i iptidа, beraat-i istihlā*]: Bir yapının önsözünde, konusunu, savını, amacını sanatçıca sezdireن tümceler.
- 588 – **güzel doğuş** bkz. **doğuş, gazel**.
- 589 – **güzel kesiş** bkz. **gazel**
- 590 – **güzel kitik** bkz. **kitik 2, a**
- 591 – **güzellemeye**: 1– Sevilen bir varlığı öven koşuk türü. Çoğu sevi üzerine olur; dağ, at konulu olanları da vardır. Biçim bakımından, en çok, koşma ve hece ölçüülü semai olur. 2– Şen, sevinçli sevi duygularını dile getiren türkülerde özel bir ezgi (Daha çok halk öykülerinde uygulanır).
- 592 – **güzellendirme (güzellik) sanı** [es.t. *vasf-i tahsin*]: Anlama bir deger katmak için değil; süslmek için kullanılan san, gereksiz; fakat güzel:
- Bu şir-i teri okurken ol mah
Bir savt-i garip işitti nagâh.
- 593 – **güzellik** [Fr. *beauté*]: Görme ve işitme duyuları aracılığıyla, hoşumuza giden ve bizde hayranlık duygusu uyandırın biçim ve ölçülerin oluştuğu uyumlu bütün. bkz. **güzel**.
- 594 – **güzel nedenleme** [es.t. *hüsн-i talil*]: Bir olgunun gerçek etkenini bir yana bırakıp onu tatlı, güzel bir nedene bağlayış.

güzel uzatım [595-597]

- 595 – **güzel nedenlemece** [es.t. *şıbh-i hüsн-i talil*]: İçinde benzetme öğesi bulunan güzel nedenleme. bkz. **güzel nedenleme**.
- 596 – **güzel sanatlar** [Fr. *beaux-arts*] [es.t. *sanayi-i nefise*]: Yazın, müzik, resim, heykel, mimarlık gibi, insanda coşku ve hayranlık uyandıran sanatlar. (Klasik anlayışa göre bu sanatlar bestir: müzik, resim, heykel, mimarlık, yazın.)
- 597 – **güzel uzatım** [es.t. *ıtnab-i hasen*]: Anlatımı güzelleştiren uzatım. bkz. **uzatım**.

H

- 598 – **habname**: Olayları düşte görülmüş gibi anlatan yapit. Ör.: *Hab-name-i Veysi*.
- 599 – **hak aşığı**: Pir elinden bade içmiş, gerçek aşık ve ozan b.kz. *badeli aşık*.
- 600 – **halkbilim** [Fr. *folklore*] [es.t. *halkiyat*]: Bir toplulukta yaşayan kişileri, onların gelenek ve göreneklerini masal, atasözü, türkü vb. yazın ürünlerini araştırıp o toplumun yaşayış ve duygularını inceleyen bilim. (Daha kisa bir söyleyişle, bir toplumun tinsel uygarlığını ve zenginliğini inceleyen bilim dalı.)
- 601 – **halkçılık** [Fr. *populisme*]: 1929 yılında, Fransa'da Leon Lemonnier'nin öncülüğünde ortaya çıkan, her şeyden önce önemsiz insanların, yoksul halkın yaşayışı ve duyguları üzerinde durmak isteyen bir yazın çığıri.
- 602 – **halk edebiyatı** b.kz. *halk yazını*.
- 603 – **halk ozanı** : Halk içinde yetişen, deyişlerini sazla söyleyen, sözlü koşuk geleneğine bağlı ozan. Bunlara saz şairi, aşık da denir.
- 604 – **halk öyküsü** (h.y.): Âşıkların anlattıkları, şiir-düzdeyiş karışımı sevi ve kahramanlık öykülerine halkbilimi incelemelerinde verilen ad.
- 605 – **halk yazını**: Adı belli olan ve olmayan kişilerin, halk ozanlarının yarattıkları koşuk, destan ve öykü gibi yazın türlerinin tümü.
- 606 – **hamamiye** b.kz. *kaside*.
- 607 – **hamse** b.kz. *beşlik*.
- 608 – **hana (hane)**: Âşıklarca "bağlam" yerine kullanılan bir terim. b.kz. *bağlam*.
- 609 – **harf bilmececi** [Fr. *logogriphé*]: b.kz. *evirmece*, *ündeşli evirmece*.
- 610 – **harfçılık** [Fr. *lettisme*]: Şiirde sözlerin anımlarından çok, ses yönünden özelliğine ve değerine ya da harflerin dizilişine önem veren ve

XX. yüzyılda doğmuş bulunan bir yazın okulu. (Öncüsü, Romanyalı Isdore Isou'dur.)

- 611 – **hatayı**: Takma ad. (Şah Hatayı'nın adı ve ününden dolayı, Anadolu Kızılbaş ve Alevilerde, genelleştirilerek takma ad yerine kullanılmıştır. "Şu nefesin hatayı kim?" denilmekle ozanın takma adı öğrenilmek istenirdi.)
- 612 – **hava**: 1-Türkçe ezgisi. 2-Bölgelerin özel ezgisi ile söylenen türkü (Eğin havası, Urfa havası... gibi).
- 613 – **hayfa**: Eski abece ile bir sözcüğü noktalı, bir sözcüğü noktasız olmak üzere sıralanmış dize, tümce.
- 614 – **haykırı** [Fr. *exclamation*] [es.t. *nida*]: Öfke, acıma, sevgi, saygı şas-ma... gibi sert coşkuların etkisiyle söylenen çağrı niteliğinde sözler:
- Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!...
- (Mehmet Akif Ersoy)
- Ey şanlı vatan bayrağı!...
- Ey hak, yaşa, ey sevgili millet, yaşa.. Var ol!
- (Tevfik Fikret)
- 615 – **hazif**: Eski yazında noktasız harflerle dize ve tümce kurma.
- 616 – **hece koşuğu** [Fr. *versification syllabique*] [es.t. *hece nazmı*]: Hece ölçüsüyle söylenen koşuk.
- 617 – **hecenin beş şairi** b.kz. *beş heciceri*.
- 618 – **hece ölçüsü** [Fr. *mesure syllabique*] [es.t. *hece vezni*]: 1- Dizelerin denkliği, hecelerinin sayısına dayanan koşuk ölçüsü. 2- (h.y.) Halk şiri ölçüsü. (En çok 7,8,11 heceli ölçüler kullanılır. Türklerin çok eski-den beri kullandıkları bir ölçü olduğu için ulusal ölçümüzdür. Bu ölçü "parmak hesabı" olarak da adlandırılır.)
- 619 – **hece yanılmacı** [Fr. *charade*] [es.t. *lügaz*]: Hecelerinin yalnızca kullanılışıyla bir sözcüğün bulunması temeline dayanan söz oyunu, bil-mece.

Kola takınca bir ay
Zorluk kalkar ortadan = KOLAY

Bir örnek de divandan:

Bende yok sabır ü sükun sende vefadan zerre
İki yoktan ne çıkar fikredelim bir kere
(İki yok, Farsça nâ, bî)

(Na-bî)

[620–625] **hekât**

- 620 – **hekât**: Hikâye sözünün halk ağzında söylenişi.
- 621 – **hekât düzen**: Halk arasında söylemekteden türküsüz, yalnız bir öyküyü ele alıp yeni olay ve Türkülerle yeniden kuran halk sanatçısı.
- 622 – **hiççilik** [Fr. *nihilisme*]: Bütün gerçek ve kutsallıkların karşısında olan öğreti. XIX. yüzyıl Rusya'sında çıkan, toplumsal kurul ve geleneklere karşı kökten bir eleştiri niteliği taşıyan, yazın alanında da her türlü kuramsal açıklamanın ve önyargının karşısında olan bir akım.
- 623 – **hikâyeci âşık**: Halk öyküleri de anlatan saz ozanlarına verilen ad.
- 624 – **hikmet**: XII. yüzyılda Türkistan'da büyük bir tarikat kurulan Ahmet Yesevi'nin şiirlerine ve bunlara benzeyen halk şiirlerine verilen ad.
- 625 – **hoyrat**: Güneydoğu Anadolu ile Irak Türk bölgesinde ezgi ile söylenen mani.

626 – **ılımlılık** [es.t. *itidal*]: Benzetmede aşırılıktan, yadrigdan kaçınma.
bkz. **benzetme**.

627 – **ılımlı söz** [es.t. *kelâm-i makbul*]: bkz. **söz**.

628 – **ırmak roman** [Fr. *roman fleuve*]: bkz. **akışaklı roman**.

629 – **tşk**: XVI. yüzyıldan önce âşık ve başıboş dervîş yerine kullanılan bir terim.

imgecilik [642-653]

- 630 – **iç güçler** [es.t. *kuva-yı batine*]: Yaratmayı sağlayan duyu, imge, beğeni, bellek.
- 631 – **icerik** [Fr. *contenu*] [es.t. *muhteva*]: Yapının kapsadığı duygular, imgeler ve düşünüler.
- 632 – **iç konuşma** [Fr. *monologue intérieur*]: XX. yüzyıl başlarında, İngiliz romancısı James Joyce ve onun yarattığı akıma bağlanan sanatçıların anlatı sanatının en önemli öğelerinden biri durumuna getirdikleri ve genellikle bilinçaltı yansıtın düşünce ve izlenimler.
- 633 – **içsel** [Fr. *lyrique*]: 1– Eski Yunan edebiyatında lir denen bir sazin esliğinde söylenen. 2– Çok etkili, coşkun, gönle dokunan ve genellikle kişisel duyguları dille getiren (yazın).
- 634 – **içsellilik** [Fr. *lyrisme*]: Kişisel duyguların, esin yolu ile, katıksız, coşkun ve etkili olarak anlatılmış.
- 635 – **içsel şiir** [Fr. *poésie lyrique*]: 1– (Eski Yunanlıarda) lir çalarak okunan koşuk. 2– Kışının kendi duygularını coşkun bir dille anlatan koşuk.
- 636 – **içtenlik** [Fr. *sincérité*] [es.t. *samimiyet*]: Sözlü ve yazılı anlatımda, düşünce ve duyguları içe doğduğu gibi, yapaylıktan kaçınarak belirtiş.
- 637 – **iç uyak** b.kz. **uyak**
- 638 – **iç uyum** [Fr. *harmonie interne*] [es.t. *aheng-i deruni*]: Tümcelerin, dizelerin örünlüsünden doğan; kulaktan çok içe süzulen, tinsel beğeniyi besleyen deyiş uyumu. b.kz. **uyum**.
- 639 – **idil** [Fr. *idylle*]: Yunanca küçük tablo anlamına gelen ve konusunu daha çok seviden alan kirdeyişi.
- 640 – **iğneleme** [Fr. *épigramme*]: Birini ya da bir olayı hafifçe yermek isteğiyle yazılan kısa, iğneleyici koşuk.
- 641 – **iki koşa** [es.t. *dübeyt*]: b.kz. **dördül**.

642 – **ikilem** [Fr. *dilemme*]: Birbirine karşı iki öncül savın aynı sonucu vermesi.

643 – **ikilenme** [Fr. *dièrese*]: Fransız düzyazısında, tek ses gibi söylenen iki ünlünün koşulta, kuralına uygun olarak ayrı ayrı söylemesi ve iki hece sayılması.

644 – **ikinci Yeni**: 1950'den sonra, "Garipçiler"e tepki olarak doğmuş bir akım. Anlamı bir yana bırakarak dizelerin ses güzelliğini değer sayarlar. Bu ozanların en tanınmışları: Edip Cansever, Cemal Süreya, İlhan Berk... b.kz. **Cumhuriyet dönemi yazını**.

645 – **ikizleme** [Fr. *amphibologie*] [es.t. *tevcih, muhtemel-üz-ziddeyn*]: İki karşıt anlamda gelen bir sözcüğün ya da sözün her iki anlamı da okşar biçimde kullanılması.

646 – **İlâhi**: Tekke yazınının din ve ahlâk ile ilgili konularda özel ezgilerle söylenen koşuk. Yapı bakımından özel bir biçimî yoktur, koşma ve semai gibidir. (İlahilere; Mevleviler "âyın", Bektaşiler "nefes", alevîler "duşe" Gülşeniler "tapuğ", Halvetiler "durak", başka tarikatlardan olanlar da "cumhur" derlerdi.)

647 – **ilgeci gizli benzetme** b.kz. **eğretileme VII, ç.**

648 – **İlgileme** [es.t. *taksim*]: Birkaç kimse ya da nesne anlatıldıktan sonra onlara ilişkin özelliklerin ayrı ayrı açıklanması.

Hak iki adıl Süleyman hakim etmiş âleme
Evel ü ahır kılık sırrı-ı adalet aşıkâr
Ol Süleyman'ın şükûhu dive salmış restehiz
Bu Süleyman savleti küffarı etmiş tarmar.
(Fuzuli)

649 – **İlişki** [es.t. *camî*]: Eğretilemede, gerçekte eğretilenen arasındaki ilgi.

650 – **İlişme**: "Karşılaşma"da şakalı, kinayeli deyişmeye verilen ad. (Tarizli olursa "dokundurma" denir.) b.kz. **dokundurma**.

651 – **İlkelcilik** [Fr. *primitivisme*]: 1911'de Fransa'da gelecekçiliğe (fütürizm) tepki olarak doğan ve ilkel sanata öykünen yazın çığıri.

652 – **imge** [Fr. *image*] [es.t. *hayal*]: Var olan ya da varmış gibi tasarılanan nesnelerin zihinde canlandırılması.

653 – **imgecilik** [Fr. *imagisme*]: XX. yüzyılın başlarında İngiliz ozanı Richard Aldington'a kurulmuş ve Amerika'ya geçmiş bir koşuk çığıri.

[654-668] **imge gücü**

Romantizme karşı çıkarak anlatımda açık imgeler yoluyle kesinliğe yönelen bir sanatçı.

654 – **imge gücü** [es.t. *kuvve-i hayaliye*]: Zihinde nesneleri canlandırmaya yetisi. bkz. **imge**.

655 – **imgelem** [Fr. *imagination*] [es.t. *tahyil*]: Dış varlıklarını zihinde canlandırma yetisi.

656 – **imeleterci eğretileme**: bkz. **eğretileme V**.

657 – **imgeleyiş** [Fr. *imagination*] [es.t. *tahayül*]: Zihindeki izlenimlerin canlı bir biçimde uyanişi.

658 – **imesel anlam** [Fr. *sens figuré*]: Bir sözcüğün genel kullanımının dışında kalan anlamı.

659 – **imge yüceliği** [es.t. *ulviyet-i hayal*]: bkz. **yücelik**.

660 – **imleme** [es.t. *işaret, kinaye*]: Değinmecenin bir türü. bkz. **değinmece**.

661 – **imza koşası** [es.t. *imza beyti*]: 1- bkz. **karalama 2-** bkz. **takma ad koşası**.

662 – **incelem** [Fr. *rappo rt*]: Bir konuyu incelemek ya da bir durumu saptamakla görevlendirilen kişiçe hazırlanmış, yazılı açıklama ve görüşler.

663 – **inceleme** [Fr. *traité, étude*] [es.t. *tetkik*]: Bir bilim ya da sanat konusunu her yönüyle geniş biçimde açıklayan yapıt ya da yazı.

664 – **incelik** [Fr. *finesse*] [es.t. *zarafet*]: Derin, güzel nükteler içeren anlatım niteliği:

(Fatih'in uhuvvet-i İslamiye üzerine tesis-i müddea ederek mülk ve malının nisfini talep eden dervișe: "Hele şu bir akçeyi al git öteki kardeşlerimiz duyarسا hissene o kadar da isabet etmez" (NAMIK KEMAL, *Evrak-ı Perişan*) yolundaki nükteli karşılığı gibi.)

665 – **inşa**: Sanatlı dünyayı. O tür sanatçıya "münşî", bu tür yazıların toplandığı yapıta da "münşeat" denirdi.

666 – **ipucu** bkz. **eğretileme I, ç**.

667 – **ırdeleme** [Fr. *étude*] [es.t. *tetebbu*]: Belirli bir konuyu anlamak ya da derinleştirmek için yapılan çalışma; bu çalışmanın sonunda oluşturulan yapıt.

668 – **iş mektupları** bkz. **mektup**.

izlenimcilik [669-671]

669 – **izdem** [Fr. *thème*] [es.t. *tema*]: Bir yapıtin içeriğindeki temel yönelimleri: Ölüm izdemi, çocukluk izdemi gibi.

670 – **izlenimci eleştiri** [Fr. *critique impressioniste*]: Kişisel izlenimlere dayanan eleştireme.

671 – **izlenimcilik** [Fr. *impressionnisme*]: XIX. yüzyl sonlarında ortaya çıkan; doğa, olaylar ve yapıtlar arasındaki izlenimleri yaratı ve eleştirinin ilkesi sayan, Avrupa'nın birçok ülkelerinde pek çok izleyiciler bulunmuş olan bir sanat ve yazın akımı.

K

- 672 – **kahraman** [Fr. héros]: Anlatı ya da oyunlarda önde gelen kişiler.
- 673 – **kahramanlık destanı** [Fr. chanson de geste]: Ortaçağda, kahramanlar için söylemiş destan.
- 674 – **kahramanlık deyişi** bkz. **koçaklama**.
- 675 – **kaklışık** [Fr. cacophonique] [es.t. mütenafir]: Kaklısan (ses ya da sözcük). bkz. **kaklışma**.
- 676 – **kaklışma** [Fr. cacophonie] [es.t. tenafür]: Kimi sözlerde, söz öbeklerinde, çıkışları yakın seslerin art arda gelmesi yüzünden söylenilmiş güclüge uğraması, kulağı rahatsız etmesi.
- 677 – **kalem kavgası** [Fr. polémique] [es.t. mücadele-i kalemiye]: Belirli bir konu üzerinde ve belirli kişiler arasında saldırıcı biçiminde yazışma.
- 678 – **kalem şurası**: Oldukça okur yazar olup, hece ve aruz ölçüleriyle koşuk yayan ama saz calmayan ozanlara, aşıklara verilen ad.
- 679 – **kalenderi** (h.y.): 1– Tekke ozanlarının, düşüncelerini, dünya görüşlerini, tarikat yollarını dile getirmek amacıyla, hece ya da aruzla söyledikleri, biçimce değişik olabilen koşuklar. 2– Saz ozanlarının “mefâili mefâili feûlün” ölçüsünü kullanarak gazel, murabba, muhammes, müseddes biçimlerinde yazdıkları, kendine özgü bir ezgi ile okunan koşuklara halk yazarında verilebilecek ad.
- 680 – **kalıp**: Dize ölçüsünün bölümlerinden her biri.
- 681 – **katutanrıçılık** [Fr. panthéisme] [es.t. vahdet-i vücut, vücudeye]: Evrenle Tanrı'nın tek bir şey olduğunu; evrenin Tanrı'dan, Tanrı'nın evrenden ayrı bir varlığı bulunmadığını ileri süren öğreti.
- 682 – **kantik** [Fr. cantique] [es.t. İlahi]: Dinsel bir konuyu ele alan ve dinsel törenlerde okunan şarkı.
- 683 – **kapalıca** [es.t. müphem]: Düşünceyi açık ve seçik anlatamayan (tümce, söz).
- 684 – **kapalılığın sonradan yorumlanması**: [es.t. tefsir bad-el-ipham]: bkz. **ipham**.

kara hekât [685-693]

685 – **kapalıcalık** [Fr. imprécision] [es.t. ipham]: Etkisini artırmak için anlamı bilerek, isteyerek kapalıca bırakış. Karşıtı: **açılık, belginlik**.

686 – **kapalı eğretileme** bkz. **eğretileme II, 1 b.**

687 – **kapalı hece** [es.t. müsnet]: Ünsüzle biten hece. Ör.: at, kuş, yaz.

688 – **kapanık ayak**: Saz ozanlarının, karşılaşma, deyişme ve tekerlemelerde başvurdukları zor bulunur uyak oyunlarından biri. Bunda, uyak olabilecek sözcüklerin sayısı dördü aşmaz.

Olan oldu gitti iş işten geçti
Şimdi gaflet uykusundan ayıldım
Kâh tiken bitirdim kâh da gül açtı
Sular gibi her tarafa yayıldım.

Başımı hırkaya çekip büzüldüm
Düştüm, kalktım, üzüm hem de üzüldüm
Yüz haddeden geçtim kaptan süzüldüm
Bir yarım yamalak adam sayıldım.

Huzuri biçmez mi kim ki ne eker
Bazen zehir çıktı bildiğim şeker
Açmış sarığını ufaktan çeker
Sofiy(i) meyhane'de gördüm bayıldım

(Huzuri)

689 – **kapsamlıuş** [Fr. synecdoque] [es.t. zîr-i kül irade-i cüz, zîr-i cüz irade-i kül]: Aralarında cinsle tür, tümle parça, çoğulla tekil gibi nicelik bakımından ilgi bulunan sözcüklerden birini ötekinin yerinde kullanma.

690 – **karacaoğlan**: Çukurova ve Güney Toroslarda halkın, “Türkçe söylemek” yerine kullandığı söz. (Ünlü saz ozanı Karaca oğlan’ın kendi buluşu bir egzi olduğu anlaşılmıyor.)

691 – **karagöz** [es.t. hayal, lüb-i hayal, zill-i hayal, sehbazi, suretbâzî]: 1– Bilinen gölge oyunu. 2– Bu oyuncunun baş kişisi: Karagöz. Medrese adamı olan Haciyat'a karşılık öz Türk halk adının simgesi.

692 – **karagözcü** [es.t. hayali]: Karagöz oyununda “suret”leri oynatan, konuşutan sanatçı.

693 – **kara hekât** bkz. **kara öykü**.

[694–708] karakter

- 694 – **karakter** [Fr. caractère]: Yazın yapıtlarında, bir kişiyi benzerlerinden ayıran temel özelliklerin tümü.
- 695 – **karalama** [es.t. müsvedde]: 1– Birinci dörtlüğün birinci ve üçüncü dizeleri uyaksız olan koşnaya verilen ad. 2– Saz ozanlarının aruzla söyledikleri gazellerde ozan adının geçtiği koşa. 3– Bir şey yazmak isteyince tasarılanları söyle bir kağıda geçirme.
- 696 – **karanlıkçılık** [Fr. obscurisme]: XX. yüzyıl başlarında beliren, kapalı anlatımı öngörüp okuyucunun imagesini çalıştırmayı amaç edinen sanat akımı.
- 697 – **kara öykü** [es.t. kara hikâye, kara hekât]: İçinde anlatımı süsleyici geleneksel öğeler, koşuk biçiminde parçalar vb. bulunmayan, salt düz yazı biçimindeki halk öyküsü.
- 698 – **karmaşık** [Fr. compliqué] [es.t. mudil]: Anlaşılmazı güç (yazı).
- 699 – **Kars güzelleşmesi**: Sevinçli türkülerde uygulanan bir egezi.
- 700 – **karşiberi** [es.t. münazara]: 1– Saz ozanlarının “sınavlaşma” eylemine ya da karşılıklı deyişmelerine verilen ad. 2– Trakya’da özellikle Tekirdağ ile Gelibolu’da karşılıklı oynanan bir oyun havası.
- 701 – **karşılma** bkz. **karşiberi**.
- 702 – **karşılaştırmalı yazın** [Fr. littérature comparée] [es.t. mukayeseli edebiyat]: Değişik yazınları, değişik akım, yapıt ya da yazarları karşılaştırma temeline dayanan araştırma türü.
- 703 – **karsılık**: Divan yazısındaki “nazire” karşılığı kullanılan bir terim.
- 704 – **karşıt anlamlı** [Fr. antonyme]: Anımları birbirine aykırı olan sözcüklerden her biri: Ak–kara, çalışkan–tembel.
- 705 – **karşıtlam** [Fr. paradoxe]: Sanat yapıtında, yerleşmiş kanıllara karşı düşen, kimi zaman da şasırtmaca amacı günden duyu ve düşunce.
- 706 – **karşıtlama** [Fr. antiphrase] [es.t. tesmiye bi-n-nakis]: 1– Bir sözcüğü, bir deyiimi, bir tümceyi ters anlamında kullanma: Şifayı bulmuş (= hastalanmış). 2– [Fr. dialogisme]: Daha çok öykü, roman ve tiyatro yapıtlarında birbirine karşı yaratık ya da karakterlerin çarpıştırılması.
- 707 – **karşıtlamalı** [Fr. antithétique]: Karşıtlama sanatının yapıldığı (anlatım). bkz. **karşıtlama**.
- 708 – **karşıtlar çakışımı** [es.t. şibh-i tezayüf]: Biri anıldıka, öbürünü akla getiren karşı iki şey arasındaki ilgi; tatlı ile acı arasındaki ilgi gibi.

kaside [709–716]

- 709 – **karşıtların birleşmesi** [Fr. opposition] [es.t. iğtimâ-i zddeyn]: Karşıt olan kavramların bileşmesi, yan yana kullanılması sanatı: Bir zulmet-i beyza (= bir beyaz karanlık). bkz. **karşıtlık**.
- 710 – **karşılaştırma** [Fr. contraste] [es.t. tıbak, tekâfü]: Aykırılıkları, birbirini güçlendirecek biçimde kullanma. Ör.
Duhterin tezviç eden mader hem ağlar, hem güler.
- 711 – **karşıtlam** [Fr. antithèse] [es.t. mukâbele]: Karşıt düşünceleri bir arada kullanma sanatı. Ör.
“Kederimin artması için sevinmek isterim; bunu kimseye anlatmam.”
(A. Hamit Tarhan)
- 712 – **karşıtlıca** [es.t. muhtemel–üz–ziddeyn, iham]: Bir sözin hem övgü, hem de yergi anlamına gelebilecek biçimde kullanılması.
- 713 – **karşıtlığımı** [es.t. şibh-i tezat]: Kuruntudan doğan aykırı düşünce ve sözcüklerin her kayranda kullanılması. bkz. **karşıtlık**.
- 714 – **karşıtlık** [Fr. opposition] [es.t. tezat]: Aykırı düşünce ve sözcüklerin bir kayranda toplanması: yaşayan olüler.

Seni almak için seni verdim
Yaşamak için medfene girdim
(A. Hamit Tarhan)
- 715 – **karşıtlı sezinletiş** [es.t. iham–i tezat]: Karşıt sözlerin bir kapalı ündeş biçiminde kullanılması. Ör.: “Seninle bütün dünyayı dolaşalım. Kutuplara varınca kadar gidelim. Nihayet Amerika’da tavattun edelim. Bu köhne cihanın havadis ve ahvalini yeni dünya gibi bir yeden muhakeme edelim”. (A. Hamit Tarhan, *Duhter-i Hindu*)
- 716 – **kaside**: I– Araplardan Farslara, sonra divan yazınızıza geçmiş bir övgü koşusu. 30–99 koşulu olur. Uyak düzeni bakımdan gazele benzeler. İlk koşa, doğuş uykaklı, öteki koşaların birinci dizeleri uyaksız, ikincileri doğuş ile uykaklı olur.
Kasidenin bölümleri:
a. **başlangıç bölümü** [es.t. nesip, teşbib]: Kasidede konusu sevgi, sevgili, doğa ya da önemli olaylar olan giriş bölümü.
b. **övgü bölümü** [es.t. kasit = maksat, medih, methiye]: Övülecek kişisinin övüldüğü bölüm.
c. **övünüş** [es.t. fahriye]: Ozanın kendi kendini övdüğü bölüm.

- ç. **tegazzül**: Kimi kesideler bir gazelin katılması ya da gazelin katıldığı bölümün adı.
- d. **dua**: Övülen kimse için dua edilen bölüm.
- 2- Kasideyi oluşturan kimi koşalar özel terimlerle adlandırılır:
- doğuş** [es.t. matlə]: 1- Gazel ve kasidelerin ilk koşası. 2- Ozanın, koşuklarından birine katmayı yalnız bıraktığı uyaklı çift dize.
 - girişlik** [es.t. gırıgzâh]: Kasidelerde başlangıç bölümünden övgü bölümüğe geçişini sağlayan koşa.
 - taç beyit**: Kasidelerde ozanın adını ya da takma adını taşıyan koşa.
 - beyt-ül-kasit**: Kasidenin en güzel koşası.
 - kesmeliğ** [es.t. makte]: Divan koşوغunda ozanın adını ya da takma adını taşıyan son koşa, son bağlam.
- 3- Konularına göre kesideler:
- tevhit**: Tanrı'nın birligine, ululuğuna övgü.
 - münacat**: Tanrı'ya yakarış.
 - naat**: Hz. Muhammet'e övgü.
 - methiye**: Bir kimseyi ya da bir şeyi övmek için yazılan kaside.
- A. Bunlar övgü konularına göre ad alır:
- cülesiye**: Padişahın tahta çıkışını konu edinen kaside.
- suriye**: Düğün törenlerini konu edinen kaside.
- ramazaniye**: Konusu ramazanın gelişini kutlama olan kaside.
- bayramiye** [es.t. idkiye]: Konusu bayramı kutlaması olan kaside.
- muharremiye**: Muharrem ayında Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini konu edinen kaside.
- B. Konusu mevsimler olan kesideler: **Bahariye, sayfiye, şitäye**.
- C. Başka konularda yazılan kesideler: **hamamiye, at kasidesi** [es.t. kaside-i rahşîye, rahşîye], **av kaşidesi** [es.t. şikâriye] vb.
- 4- Kesideler uyak ve yedeklerinin son harflerine göre de adlandırılır: Uyaklarına göre: **t kasidesi** [es.t. kaside-i taiye], **r kasidesi** [es.t. kaside-i raiye] vb. gibi. Rediflerine göre: **su kasidesi, adem kasidesi** vb.
- II- Doğu Anadolu'da kısa öykülere verilen genel ad.
- 717 - **katar** bzk. **düzüm**.
- 718 - **katmerli övgü** [es.t. istibbâ]: Bir kişi ya da bir nesneyi değişik yanlarıyla yücelten övgü. Ör.: O devlet yönetiminde eşsiz başarılar kazanırken hiç bir işde kişisel çıkarını düşünmezdi.

- 719 - **kavram** [Fr. concept] [es.t. mefhum]: Bir nesne, özellikle o nesnenin nitelikleri konusunda edindiğimiz genel düşünce.
- 720 - **kavratım** [es.t. ifham]: Bir düşünceyi, bir duyguya başka birine iyice anlatma, onun zihnine yerleştirme.
- 721 - **kavuştak** [Fr. refrain] [es.t. nakarat]: 1- Şarkı ve türkülerde yinelenen dize. 2- Halk yazısında türkülerde, her hana (hane, bağlam) dan sonra yinelenen en az bir, en çok beş dize.
- 722 - **kayabaşı**: 1- Özel makamla söylenen bir halk türküsi, çoban türküsi. 2- Halk yazısında dağı köylülerin türkülerinde kullandıkları özel bir ezgi.
- 723 - **kayıdırma** [Fr. catachrèse]: Bir şeye özgü olan adın, onunla benzerliği ya da herhangi bir ilgisi bulunan başka bir şeye de ad olarak verilmesi (masanın ayağı, dağın eteği, makinanın kolu gibi).
- 724 - **kekemelik** [es.t. lüknet]: Sesleri tatlıca kaynaşmayan sözcüklerin kulağı tırmalaması, akıcı olmaması.
- 725 - **kendisi için eğitilenen** bzk. **eğretileme I, c**.
- 726 - **kendisinden eğitilenen** bzk. **eğretileme I, b**.
- 727 - **kendisine benzetilen** [es.t. müsebbbehün bîh]: bzk. **benzetme I, 1**.
- 728 - **kendi yazısı** [es.t. hatt-i dest]: Yazarın, ozanın kendi eliyle yazdığı yapıtlar için kullanılan söz.
- 729 - **kerem**: Özel bir ezgi ile söylenen bir halk koşuğu.
- 730 - **kerteleme** [Fr. gradation] [es.t. tedriç, tensik]: Anlatımı daha etkili kılmak için sözcüklerin, kavramların, düzunce ve duyguların derecelendirilmesi, derece gözetilerek sıralanması. Türleri:
- yükselen kerteleme** [es.t. tedric-i said, tensik-i irtikai]: Azdan çoga, küçükten büyüğe, güçsüzen güçlüye doğru düşünce ve duyguların derecelendirilmesi biçiminde yapılan kerteleme. Ör.: "Top, tüfek sadası kesildi. İki asker mızrak mızrağa, kılıç kılıça, hançer hançere, boğaz boğaza uğraşmaya başladı." (Namık Kemal, Cezmi)
 - alçalan kerteleme** [es.t. tedric-i habit, tensik-i inhitâti]: Çoktan aza, büyükten küçüğe, güclüden güçsüze doğru düşünce ve duyguların derecelendirilmesi biçiminde yapılan kerteleme. Ör.: Barıştı hangi ulus, hangi toplum, hangi kişi istemez?
- 731 - **kervankiran**: 1- Türkülü bir halk öyküsünün adı. 2- Bu öykü ile ilgili, açıklı bir ezgiyi olan ünlü bir türkünün adı.

- 732 - **kesek:** Bir halk ezgisi.

733 - **kesik** [Fr. *coupure*]: Gazete ve dergilerden, bir yazının ya da belli bir konuyle ilgili bölümülerin kesilip saklananları.

734 - **kesikkerrem:** Halk türkülerinde geçen ünlü bir ezgi.

735 - **kesiklik** [es.t. *mukattâ*]: Osmanlı abecesinde, harfleri ayrı ayrı bitişmeyen harflerle yazılan (dize, tümce). Karşıtı bkz. **bitişkili**.

736 - **kesik manı:** İlk dizesi düşerek, yerini, yedi heceden az, anlamsız ya da anlamsız sözcükler (sözcük öbüği) almış, uyakları ündeşli manılardır. bkz. **ündeşli manı**. Ör.

Sarardı
Bağda güler sarardı
Sen benim namert kolumn
Ne güzeller sarardı
Güzel çünkü derdin yok
Niçin benzin sarardı

- 737 – **kesileme** [Fr. scansion] [es.t. takti]: Dizelerin ölçülerini denetlemek için bunları ölçü kalıplarına göre duraklara ayırma.

738 – **kesim** [Fr. stance] [es.t. kita]: 1- Bir koşugun 3,4 ve daha çok dizeli bölümü. 2-Dört dizeli bir divan koşuğu biçimi. Genel olarak ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı, birinci, üçüncü dizeleri özgürdür. Birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı olanlar da vardır. Altıncı, onuncu dizeye dek uzamış olanlar da bulunur.

739 – **kesme** [Fr. réticence] [es.t. kat]: Koşukta ya da düzeyzida, bir tümcevi sonu anlaşılmakla birimde yarılmış bırakma sanatı. Ör.:

Ey kimsesiz avare çocuklar... hele sizler,
Hele sizler.... (Tayyip Etkin)

- 740 – **kesmelik** bkz. **kaside, gazel.**

741 – **ketebehu:** Eski levhaların ya da asıldan bakılarak kopye edilen yazıının altındaki “yazan”, “bunu kopya eden” anlamına gelen sözcük.

742 – **kına havası:** Kına gecesi gelinin eline kına yakılırken söylenen özel ezigili bir türkü.

743 – **kırık hava:** 1- Ezgileri canlı, oynak olan oyun havaları. 2- Türkü eziğlerinden biri.

- 744 - **kırk vezir öyküsü**: Bir büyük öykü içinde, kırk küçük olaydan oluşan
muş ünlü bir masal. bkz. **çerçeveli masal**.

745 - **kırsal** [Fr. *pastoral*]: Kırları, köyleri, çoban yaşamını sevdirmek
için doğanın güzel yanlarını anlatan deyişler. bkz. **idil**, **eglog**.

746 - **kırsal şiir** [Fr. *poésie pastorale*]: Kir ve çoban yaşayışını konu alan,
bu yaşayışla ilgili özel terimlere yer vermesi ve çoğu kez gerçekçi
bir nitelik taşıması dolayısıyla öğretici yazın alanına giren kır şairlerine
verilen genel ad.

747 - **kır şiri** [Fr. *bucolique*]: Özellikle ilkçağ yazısında kır yaşamını konu
alan, konuşma ve betimlemelerden oluşan koşuk.

748 - **kısa benzetme** bkz. **benzetme II**, 2.

749 - **kısa hece** [es.t. *mua'llâk*]: bkz. **açık hece**.

750 - **kısaltı** [es.t. *ihtisar*]: Anlatımı anlama gölge düşürmeyecek oranda
-süslerden, gereksizlerden sıyrıarak- en kısa duruma getirme.

751 - **kısaltma** [Fr. *abréviation*]: Yazında geçen adları, sözcükleri bir iki
harfle kısaca anlatma, imleme.

752 - **kısa öykü** [Fr. *conte, nouvelle*]: bkz. **öykü**.

753 - **kısıntı** [es.t. *kasır*]: Dize ölçüsünü uygun getirmek için kimi sözcük-
lerin

 - a) **uzun ünlülerini kısaltma**: Şah-şeh, rah-reh, mah-meh...
 - b) **Kimi harflerini düşürme**: Ne edeyim-nidem, ki ola-k'ola:
Meydandaki baş içindir efser
Baş ver k'olasın bu yolda server

(Seyh Galip)

- 754 - **kısma** [es.t. *zihaf*]: Aruzda ölçüyü ayarlamak için: 1- Bir sesin düsürülmesi. 2- Uzun ünlünün kısa okunması. Karşıtı: **uzatma** [es.t. *imale*].

755 - **kıssahanı**: Masal söyleyen, kitaptan öykü okyan kimse. bkz. **meddah**.

756 - **kitik** [Fr. *périssologie*] [es.t. *haşiv*]: Gereksiz sözcükler kullanarak sözü uzatma. Bir düşünceyi, sözcükleri yineleyerek anlatma. Ör.: Lise okulu. Ben bugün ile bugünden önce geçen dünkü günün olaylarını bilirim; bugünden sonra gelecek yarınki gün ne olacağını bileyem.

Türler:

1- **bozan kitik** [es.t. *haşy-i müfsit*]: Anlamı bozan, anlaşşa engel olan söz.

[757-765] **kiyafetname**

- 2- **bozmayan kitik** [es.t. *haşv-i gayr-i müşsit*]: Anlamı bozmayar anlayışa engel olmayan söz. Üç türlüdür:
- güzel kitik** [es.t. *haşv-i melih*]: Sözde güzellik veren kitik.
 - çirkin kitik** [es.t. *haşv-i kabih*]: Büsbütün yersiz ve yararsız olduğu için sözü çırkleştiren kitik.
 - ortaca kitik** [es.t. *haşv-i mutavassit*]: Sözde, güzellik vermediği gibi çirkinlik de vermeyen kitik.
- 757 - **kiyafetname**: Divan çağında kişilerin dış yapılarından, görünüşlerinden, kılıklarından iç benliklerini ilgilendiren yargilar çıkan, çırpmalarını öğreten –birçoğu koşuk biçiminde düzenlenmiş yapıtlar.
- 758 - **kızılbaş**: Şah İsmail'e uyanlar (Başlarına kırmızı külâh giydiklerinden bu ad verilmiştir. Tarikatlar içinde önemli bir yer tutarlar. Kendilerine göre edebiyatları vardır).
- 759 - **kişi** [Fr. *personnage*]: Bir yazın yapıtında başından olay geçen ya da olaya karışan kimse.
- 760 - **kişileştirme** [Fr. *prosopopée*] [es.t. *teşhis*]: Cansız varlıklar ya da hayvanları, imgesel yaratıkları kişiler gibi davranışırma, canlandırma, onlara duyu,形象, devim gibi nitelikler kazandırma sanatı:
- Karlı dağların başında
Salkım salkım duran bulut
Şaçın çözüp benim için
Yaşın yaşın ağlar misin?
- (Yunus Emre)
- 761 - **koçaklama**: Biçimi ne olursa olsun, konusu yiğitlik, savaş ve kahramalık olan ya da bir kahramanı öven, kahramanlık duygularını canlandıran halk koşuğu, Buna **yiğitleme** de denir.
- 762 - **koçaklımlı öykü**: Konusu ve türküler kahramanlık üzerine olan öyküler.
- 763 - **kollayış** [es.t. *ırsat, teshim*]: Dizedeki uyağın önceki sözcüklerden biriley sezdirilmesi.
- 764 - **konu** [Fr. *sujet*] [es.t. *mevzu*]: Bir yapıta temel olan duyu, düşünce, durum, yargı, olay.
- 765 - **konu birliği** [Fr. *unité d'action*]: **Üç birlik kuralı**.

koşmak [766-774]

- 766 - **konudışı** [Fr. *digression*] [es.t. *istirrat, sadet harici*]: Konuşma ya da yazda asıl konunun dışında kullanılan sözler, yazılan bölüm.
- 767 - **konuşma** [Fr. *conférence*]: Bilim savı taşıyan ve bir konuyu inceleyen söylev.
- 768 - **konuşmalı öykü**: Bir olayın, araya yazarın açıklama ve anlatımı girmeden, kahramanların karşılıklı konuşmasıyle oluşan öykü.
- 769 - **kopuz**: Eskiden kullanılan ünlü halk sazi. (Osmanlı ordusunda, kopuzculardan kurulu bir "sazcılar" sınıfı bulunurdu.)
- 770 - **koşa** [Fr. *distique*] [es.t. *beyit*]: Her bakımından birbirile ilgili iki dizeden kurulmuş divan koşuk birimi:

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sihhat gibi

Kanunî (Muhibbi)

Ayinesi işdir kişinin lâfa bakılmaz *İşte şörjnür bası*,
Şahsin görünür rütbe-i akli eserinde *Viisi qoyduğu İEDA*,
bkz. koşuk. *İşde bilinir baş doğası, sağ zaber İlma zo*

- 772 - **koşma**: Saz ozanlarının, on birli ($6+5$ ya da $4+4+3$) hece ölçüyle sevgi ve doğa üzerine, sazla birlikte söyledikleri içsel koşuk. (Halk koşukları içinde en çok kullanılır. En az üç en çok sekiz dörtlük olur.) Klasik bir koşmanın ilk dörtlüğünde birinci ile üçüncü dizeler ya bağımsızdır ya da uyaklıdır. İkinci ile dördüncü dizeler ise her zaman uyaklıdır. Öteki dörtlüklerin üçer dizesi kendi aralarında uyaklıdır, dördüncü dizeler ise uyaka ilk dörtlüğün ikinci ve dördüncü dizelerine bağlıdır. (Birinci dörtlüğü, çapraz uyaklı koşmalar da vardır.)

a b c b - ç ç ç b - d d d b
a b a b - c c c b - ç ç ç b

Kimi zaman, ilk dörtlükte uyak düzeninin değiştiği olur: a a a b.
Bu durumda, birinci dörtlük, sonraki dörtlükler gibidir. Koşma'ya
düz koşma da denir.

Koşmalar biçimleri bakımından halk yazısında temel örnektir.

- 773 - **koşma ayaklı** bkz. **ayaklı koşma**.

- 774 - **koşmak**: Bir koşuğa ezgi bağlamak.

[775-789] **koşma musammat**

- 775 – **koşma musammat** bkz. **musammat koşma**.
- 776 – **koşma-şarkı**: Dördüncü dizeleri her dörtlüğün sonunda kavuştak olarak yinelenen koşma. (Bu tip koşmalar kuruluşça şarkı'ya benzerler. Türkülerde dördüncü dizeler kavuştak durumunda olduğundan **koşma-şarkı'ya** yalnızca türkü de denir.)
- 777 – **koşuga çevirme** [es.t. *akit*]: Divan yazısında düzyayı koşuga çevirme işi.
- 778 – **koşuk** [Fr. *poésie, poème*] [es.t. *nazım*]: Hece ve durak bakımından denk ve kendi başına bir bütün olan uyaklı söz dizisi.
- 779 – **koşuk biçimleri** [es.t. *eşkâl-i nazım, nazım şekilleri*]: Koşukların, dize düzeni ve uyak yönünden aldığıları biçim.
- 780 – **koşukça** [es.t. *manzume*]: Koşuk biçiminde yazılan, imge ve şîrsel-lükten yoksun parçalara verilen ad. bkz. **koşuk**.
- 781 – **koşukçu** [Fr. *versificateur*] [es.t. *nâzim*]: Koşuk yazarı, koşuk dizeni.
- 782 – **koşulklama** [Fr. *versification*] [es.t. *nazmetme*]: Koşuk biçimine koyuş.
- 783 – **koşulkâşım** [es.t. *müshaare*]: Karşılıklı koşuk söyleme, bu yolda yarımsa.
- 784 – **koşuklu** [Fr. *en vers*] [es.t. *manzum*]: Koşuk biçiminde yazılmış olan (yapıt). bkz. **koşuk**.
- 785 – **koşuklu mektup** [Fr. *épître*] [es.t. *manzum mektup*]: Koşuk biçiminde yazılmış mektup.
- 786 – **koşut** [es.t. *mütevazı*]: Seciler arasında ölçü bakımından da uygunluk bulunması: "Hamd-i na-mahdut ve sena-yı na-madut Cenab-ı Hakk'a mahsustur."
- 787 – **koyak**: Özel bir ezi ile söylenen bir tür halk koşuğu.
- 788 – **Köroğlu**: 1- Konusu kahramanlık olan ünlü bir halk öyküsü. 2- Bir halk oyununun adı.
- 789 – **Köroğlu makamları**: Yiğitlik, savaş vb. konulu türkülere uygulanınan ezgiler. Türleri: Kaba Köroğlu, sert Köroğlu, Köroğlu gizelleme, Köroğlu cenklemesi, Köroğlu koçaklaması, ingin Köroğlu...

küşteri meydanı [790-802]

- 790 – **kösnül** [Fr. *érotique*]: Genellikle benimsenmiş ar duygusuna aykırı düşen, özellikle cinsel sevi çözümleme ve betimlemelerine aşırıca yer veren (yapıt).
- 791 – **köy romanı** [Fr. *roman rustique*]: 1- Konusu köy havası ve özellikleri içinde gelişen roman. 2- Köy yaşamını, köylerin toplumsal sorunlarını konu edinen roman.
- 792 – **kral koşuğu** [Fr. *chant royal*]: Her biri on bir dizeli olmak üzere, beş bağlam ile sekiz dizeli bir bitimlikten oluşmuş Fransız koşuğu biçimi.
- 793 – **kulak uyağı** [es.t. *kulak için kafije*]: Uyak hecelerinin-eski harflerle yazılışça değil, sesçe benzeşmeleri.
- 794 – **kunt söz** [es.t. *kelâm-i metin*]: bkz. **söz 5**.
- 795 – **kural** [Fr. *règle*] [es.t. *kaide*]: Her alanda uzun araştırma ve denemelerden sonra ortaya çıkan genel yargı. Eylemlerin, işlemlerin; koşuk biçimleri, ölçüler, uyaklar, türler.. gibi yazınsal sorunların doğruluğu kurala uygunlukla sağlanmış olur.
- 796 – **kurala aykırılık** [Fr. *location vicieuse*] [es.t. *kiyasa muhalefet, galat-tahakkümü*]: Sözcüğün dil kurallarına aykırı olması. Ör.: Çiftlikât, gidişat, peşinen, ayriyeten...
- 797 – **kuralcı eleştiri** [Fr. *critique dogmatique*]: Biçim ve öz bakımından çığın ya da eleştirmenin bağlı bulunduğu akımın gerektirdiği kurallara göre yapılan eleştiri.
- 798 – **kurulus** [Fr. *construction*] [es.t. *inşa*]: Tümcelerde sözcüklerin düzeni, sıralanışı.
- 799 – **kuşdili** [es.t. *mantık -ut-tayr*]: Süleyman Peygamber'in bilip konuştuğu hayvan, kuş dili. (Tasavvuf simgeleriyle örülmüş bir deyiş ve inan dili; bunu ancak tasavvufla uğraşanlar anlar.)
- 800 – **kübizm** [Fr. *cubisme*]: XX. yüzyıl başlarında, resim alanında aynı adı taşıyan akımın etkisine uyararak koşuk ile düzyayı kaynaştırmaya çalışan bir yazın çığırı.
- 801 – **kümeleme**: Ana düşünceyi geliştirmeye yaranan yardımcı düşünce ve ayrıntıları belirli bir düzen içinde sıralama.
- 802 – **küşteri meydanı**: 1- Karagöz perdesi. 2- Genel olarak Karagöz oyunu.

L

- 803 – **lâ-edri:** Eskiden, ozanı bilinmeyen koşukların altına yazılan sözcük. (“bilmiyorum” anlamındadır.)
804 – **lay** [Fr. *lai*]: Ortaçağın Batı koşul türlerinden ikisine verilen ad: **içsel lay** (lai lyrique) ve **öyküleme layı** (lai narratif).
805 – **lelemendi:** Yas havalarına uygulanan bir ezgi. bkz. **lilinci.**
806 – **levh-i mahfuz:** Arş'ta, üzerinde insanların alın yazıları bulunan levha.
807 – **lilinci:** Yas havalarına uygulanan bir ezgi. bkz. **lelemendi.**

M

- 808 – **mahlas** bkz. **takma ad.**
809 – **mahlas verme:** Âşikliği yeni başlayan kimseye, ustası olan aşık tarafından takma ad verme geleneği. (Üç ayrı kâğıda değişik takma adlar yazılarak bir fesin içine atılır ve ilk çıkan, genç ozana “takma ad” olurdu.)
810 – **mâhzuf:** Eski yazında noktasız harflerle yazılmış yazı, koşuk dize. bkz. **mühmel, mücerret.**
811 – **makale:** Bir görüşü savunmak ya da bilgi vermek için gazete ve dergilerde yayımlanan başlıklı, imzalı yazı. (Toplumsal makale, bilimsel makale, siyasal makale... vb.)
812 – **makaronik** [Fr. *macaronique*]: Latince sözcük ya da ekler katılarak yazılan alayı (koşuk türü).
813 – **maksat** bkz. **kaside.**
814 – **makta** bkz. **kesmelik.**
815 – **Manasçı:** Kirgızlar arasında, Manas destanını ezbere anlatan sanatçı.
816 – **mani:** Ortak halk yazısında bir deyiş türü. Saz ve tekke ozanları da bu türde ilgi göstermişler, maniler söylemişlerdir. Genellikle, dört dizeden oluşur; 5,6,7,8,10,14 dizeli olanları da bulunur. Daha çok, hecenin yedili ölçüyle söylenir. Uyak dizeli olanları da bulunur. Uyak düzene a a b a b biçimindendir; a b c b biçiminde olanları da vardır. Konuları hafif alay, sevil, ayrılık vb. duygularıdır.
Manilerde anlatılmak istenen düşünce ya da duyguya genel olarak son iki dizede toplanır:

İstanbul karşısına
Gün doğar karşısına
Adam gönül verir mi
Kapı bir komşusuna.

- 817 – **martaval**: Hıdrellezde, sabahleyin mani küpünden, niyetlenerek çekilen manilerin okunması.
- 818 – **masal** [Fr. conte] [es.t. mesel]: Genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, olağanüstü kişilerin başından geçen olağanüstü olayları anlatan öykü türü. Kötülükle iyiliğin çarpıştiği olaylara bir tekerleme ile başlanır; sonunda iyilik üstün gelir. Konular peri, Keloğlan, hain vezir, padişah, şehzadeler, fakir kız ya da delikanlı gibi kahramanlar çevresinde döner.
- 819 – **masalçı** [es.t. meselgu, meselhan, meselnüvis]: Masal söyleyen, okuyan ya da yazan kişi.
- 820 – **mat etme**: Halk yazının koşuk yarışmasında, sanatçılardan birinin ötekini yenmesi.
- 821 – **matla** b.kz. **doğuş, kaside I, 2. a.**
- 822 – **maya**: Halk yazısında, özel bir egzi ile söylenen bir tür koşuk.
- 823 – **Maysterzinger** [Alm. Meistersinger]: Şövalyelik çağında belli başlı ailelerden yetişen ve şatoda vakit geçiren içsel ozanlara Almanya'da verilen ad.
- 824 – **mecaz-ı mürsel** b.kz. **düzdeğismece**.
- 825 – **meddhah**: 1- Türlü yansımalarla tatlı öyküler anlatan halk sanatçısı. 2- (h.y.) Bir tür halk seyir eğlencesi. Meddhah adı verilen sanatçı yüksekçe bir yerde oturarak bir olay, bir öykü anlatır. Bu çoğu zaman gülünçlü de olur. Değişik kişilerin şivelерini, ayrı seslerle benzetleyerek konuturur; olay yürütür. Elinde mendil vardır. Kendisi bir ıskativedir. Anlatırken, Meddaha eskiden "kissahan" da denirdi.
- 826 – **medih** b.kz. **kaside I, 1. b.**
- 827 – **mekuptu** [Fr. lettre]: Kişiler, kurumlar, kuruluşlar ve örgütler arasındaki bildirim yazlarına verilen ad. Genel olarak mektuplar dört türlüdür: b.kz. **özel mektuplar, iş mektupları, yazınsal mektuplar, açık mektup**.
- 828 – **mekuptu roman** [Fr. roman épistolaire]: Olguları, kişilerin birbirine yazdıkları mektuplarla geliştirilen roman.
- 829 – **melik koşuğu** [Fr. poésie mélisque]: Flüt ya da lir eşliğinde koro ile söylemek için yazılan bir Yunan koşuğu. (En eski örneklerine M.Ö. VII-V yüzyıllarda rastlanır.)
- 830 – **menakipname**: Din uluları ile ermiş kimselerin, yaştılarını ve yaptıkları olağanüstü olayları anlatan yapıt.

- 831 – **menkut**: Eski yazda, sözcüklerinin bütün harfleri noktalı olan (dize, tümce, yazı). b.kz. **mucem 1.**
- 832 – **mennecim** (h.y.) **Münacata** halk arasında verile ad. b.kz. **münacat, yakarış**.
- 833 – **mersiye**: Divan çağında bir ölü için yazılın açıklı anma koşuğu. b.kz. **ağıt**
- 834 – **mesel** [Fr. parabole]: 1- İbret dersi veren bilgece sözler ya da küçük öykü (Ör.: Süleyman Peygamber meselleri). 2- Halk yazısında köylere öykü yerine kullanılan bir terim.
- 835 – **mesnevî**: Her koşası ayrı uykaklı bir divan koşuk biçimi.
- 836 – **meşk**: Usta aşıkların yeni yetişen ozanlara ders vermesi, saz ve koşuk çalışmaları.
- 837 – **metel**: Halk yazısında ibret ve öğüt verici öykü, masal yerine kullanılan bir terim. b.kz. **mesel**.
- 838 – **methiye** b.kz. **kaside I, 3. d.**
- 839 – **meydan etmek**: Saz ozanlarının toplanıp sazla koşuk okumaları "meclis kurmaları", yarışmaları.
- 840 – **meydan ozanı** (h.y.): Meydanlarda, halk arasında saz çalarak ve karşılıklı deyişler söyleşen saz ozanı.
- 841 – **meydan sazi**: İri gövdeli, kısa saplı, on iki telli, yüksek ses veren, bundan dolayı genellikle alanlarda, yürüyüşler sırasında çalınmaya elverişli olan saz, sazlarının en büyüğü. Buna **cögür** de denir.
- 842 – **Millî Edebiyat**: Yazımızın, yabancı etkisinden sıyrılarak ulusal yöne dönmesi. Bu istekler öteden beri sürüp gelmekteydi. 11 Nisan 1911'de Selanik'te yayına başlayan Genç Kalemler dergisi dilde ve yazında Türk'e dönüş denemeleri yaparken, Ziya Gökalp'in uyandırdığı Türkçülük akımı bu girişimi güçlendirdi. İstanbul'da çıkan Türk-Yurdu ve Yeni Mecmuâ adlı dergilerde sürdürulen bu akım geliştirdi. Millî edebiyatın (ulusal yazımızın) temelleri atıldı. Dilde, konuda, dünün ve duyguda uluslararasılaşmak amacıyla giden şu ilkeleri öne sürmüştür:
- a) Arap ve Fars dillerinin etkisinden sıyrılarak konuşma dili temeline dayanan bir Türkçe ile yazmak.
 - b) Konular, gerçek Türk yaşamından seçilecek, Türk ruhunu yansıtacak.

[843-852] mim

- c) Düşünde, duyguda halka dönük bir yol izlenecek.
- ç) Koşuklar, Türk ölçüsü hece ile yazılacak.

Millî edebiyatın öncüleri Ömer Seyfettin, Ali Canip Yöntem, Akagündüz; bilimsel kuramçı da Ziya Gökalp'tı. Çağıın birçok gençleriyle Fecr-i Aticilerin pek çoğu da bu akıma katılmışlardır.

843 - **mim:** Eski yazida *m* harfi (م). (Küçük topırlak başının ortası delik olurdu. Divan ozanları sevgililerinin ağızlarını mime benzetmekle küçük olduğunu belirterek överlerdi).

844 - **miraciye:** Hz. Muhammet'in göge çıkışını konu edinen divan koşusu.

845 - **muamma:** Bir adı, bir sözcüğü, bir kavramı buldurmak için kimi nitelikleri bir koşukla yanıtmalı biçimde söyleyen söz oyunu, bilmece. (Divan yazısından geçmedi). bkz. **muamma asmak.**

Bir acayıp nesne gördüm ey püser
İki ata bir kişi binmiş gider
Bunların hiç kimse çekmez başını
Geri kalan at çeker yoldasını (nalın, pabuç)

846 - **muamma asmak:** Âşıkların (bilmecelerini) bir kağıda yazarak, gündüzden, âşık kahvesinin uygun bir yerine asmaları. (Bir yere yeni gelen saz ozanlarının yerli ozanlara meydân okumak amacıyla "muamma asmaları" bir gelenek durumundaydı. Duvara asılan muammanın indirileceği gece, kimse çözemezse yine ozanın kendisi bir koşuk söyleyerek çözümüldü.)

847 - **mucem:** 1- Eski yazında sözcüklerinin bütün harfleri noktalı olan (dize, tümce, koşuk). 2- Eski abecenin bütün harflerini birer kez kullanmak yoluyle tümce, dize düzenleme sanatı.

848 - **muharremiye** bkz. **kaside 1, 3. d.**

849 - **muahvere:** 1- Karagöz ile Hacivat'ın oyuna başlamadan konuşmaları. 2- Kavaklı ile Pişekâr arasındaki söyleşme, orta oyunun birinci bölümündeki karar.

850 - **murabba** bkz. **dörderli.**

851 - **murassa** bkz. **donanmış.**

852 - **musammat:** Her dizesi ikişer eşit ve ortak uyaklı bölüme ayrılan divan koşuk biçimi:

müstezat [853-863]

Değildim men sana mail sen ettin aklımı zail
Mana ta'n eyleyen gafil seni görgeç utanmaz mı?
(Fuzuli)

853 - **musammat koşma:** Dizeleri, musammatlarda olduğu gibi, ortadan uyaklı koşma. (Cönlerde "koşma musammat" diye de geçer. Bu çeşit koşmalarda çoğu zaman dize parçalarının hece sayıları birbirine denk değildir; **musammat ayaklı koşma** da denir.) bkz. **ayaklı koşma.**

854 - **musammat müstezat koşma:** Hem müstezat, hem musammat olan koşma, bkz. **müstezat musammat koşma.**

855 - **musammat semai:** Her ikilisi dört parçadan oluşan semai. bkz. **musammat seami 1.**

856 - **mücerret:** Eski yazida, yalnız noktasız harflerle yazılan (dize, tümce, koşuk).

857 - **mücevher** bkz. **tarih 1, b.**

858 - **müfret** bkz. **tekçe.**

859 - **mühmel:** Eski yazida, bütün harfleri noktasız olan (dize, tümce, koşuk).

860 - **mühür beyti** bkz. **karalama.**

861 - **münacaat** bkz. **kaside 1, 3. b.**

862 - **münşeiat** bkz. **inşa.**

863 - **müstezat** bkz. **artıkları.**

N

- 864 – **naat**: bkz. **kaside** 1, 3 c.
- 865 – **nefes**: Alevî-Bektaşî ozanların tekkeлерinde ve meclislerinde özel ezgilerle okunan, biçim yönünden koşmaya benzeyen, konusu tasavvuf ve tarikat kuralları ile ilgili olan, ince anlamlı, alaycı, koşuklar. bkz. **ilâhi**.
- 866 – **nesip** bkz. **başlangıç bölümü**.
- 867 – **nesnel eleştiri** [Fr. critique objective]: Yan tutmadan, gözlemlere dayandırılan eleştiri.
- 868 – **nesnellik** [Fr. objectivité] [es.t. afakılık]: Kişileri, nesneleri, yazarın kişiliğinden bağımsız olarak, kendi öz nitelikleriyle yansitan anlatım özgülligi.
- 869 – **nicel dizem** [Fr. rythme quantitatif]: Hecelerin süre ayrırimına dayanan dizem türü.
- 870 – **ninni**: Ölçü ve uyak bakımından maniye benzeyen, çocukların uymak için özel ezgilerle söylenen koşuk.
- 871 – **nitel dizem** [Fr. rythme qualitatif]: Hecelerin ses yüksekliğine dayanan dizem türü.
- 872 – **niteleme** [es.t. tâysif]: Varlıklar göz önünde canlandıracak biçimde tanıtlama sanatı.
- 873 – **nutuk**: 1– Mürşitlerin, tarikata girenlere yol iz göstermek için yazdıkları söyledikleri koşuk. 2– bkz. **söylev**.
- 874 – **nükte** [Fr. esprit]: Ince anlamlı, pek çoğu hoşa giden, gülümseten şakalı söz.
- 875 – **nüsha** [Fr. exemplaire]: 1– Bir yapının, bir yazının basılmış ya da yazılımlarından her biri. 2– bkz. **sayı**.

O

- 876 – **od** [Fr. ode]: 1– Eski Yunan ve Latin yazısında, ezingilenmek üzere yazılan bir koşuk türü. 2– (Batı yazısında) Dizelerin ölçüsü ve sayısı eşit olan bağlamlardan oluşmuş koşuk.
- 877 – **Öğuzname**: 1– Dede Korkut kitabındaki boylardan her biri. 2– Koçaklıma öyküsü türü. 3– Henüz ele geçmemiş eski bir Türk betiği.
- 878 – **okşayış** [Fr. apostrophe] [es.t. ilîfat, irca]: Bir konu anlatılırken, hemen yaniveren bir koşu ile sözü birisine, bir şeye yönelikçe seslenme. Faruk Nâfir Çamlıbel, "Han Duvarları" koşوغunda:
- Aradan yıllar geçti, işte o günden beri
Ne zaman yolda bir han rastlasam irkilirim.
- diyerek duygularını anlatırken sözü yollara, han duvarlarına çeviriyor:
- Çünkü sizde gizlenen dertleri ben bilirim;
Ey köyleri hududa bağlayan yaşlı yollar!
Dönmemeyen yolcular ağlayan yaşlı yollar!
Ey garip çizgilerle dolu han duvarları!
Ey hanların gönlünü sizlatan duvarları!
- 879 – **okul** [Fr. école] [es.t. mektep, meslek]: Anlayışları, görüşleri birbirine benzeyen, bir öğretiye dayanan sanatçılardan oluşturdukları akım. bkz. **yazın okulu**.
- 880 – **okuncalık** [es.t. neşide]: Konusu gönül açıcı, uyumu tatlı koşuk.
- 881 – **okur** [es.t. kari]: Gazete, dergi ya da yazın türlerinden herhangi birini okuyan okuyucu.
- 882 – **okuyucu** [es.t. kari]: bkz. **okur**.
- 883 – **olay** [Fr. action] [es.t. hadise]: Roman, öykü, masal gibi anlatı türlerinde konuyu geliştiren olgular.

[884-894] olgu

- 884 – **olgu** [Fr. *action*] [es.t. *vaka*]: Yazın yapıtlarında olayı gösteren, iş, devim, davranış.
- 885 – **olguculuk** [Fr. *positivisme*]: Auguste Comte'un öğretisini yazına uygulayan akım.
- 886 – **olgu romanı** [Fr. *roman d'action*]: Ruh ye duyu çözümlemesine girişmeyip yalnız olayları anlatan roman.
- 887 – **oluntu** [Fr. *épisode*]: Bir koşukta, bir öyküde asıl olaya karışan ikinci derecede olgu.
- 888 – **oluruna tümsetiş** bkz. **tümsetiş 2.**
- 889 – **onarlı** [Fr. *dizain*] [es.t. *muşşer*]: Her bağlamı on dizeli olan koşuk.
- 890 – **opera**: XVIII. yüzyıldan bu yana, metni, orkestra eşliğindeki insan sesi ile yürüten oyun.
- 891 – **operet**: Müzikli güldürür.
- 892 – **oranlama** [es.t. *tenasüp*, *müraat-i nazir*, *cemiyet*, *itilaf*, *telfik*, *tevkif*]: Birbirleriyle ilgili sözcük ya da kavramların dizelerde toplanması sanatı:

Eder mi saz-i sinem değme bir mızraptan feryat?
(Ragıp Paşa)

Bülbüllerin ister seni ey gonca-dehen gel
Gül gittiğini anmayalım gülşene sen gel
Pa-mal-i şita olmadan iklim-i şemen gel
Ver hükümnü ey serv-i revan köhne baharın
(Nedim)

- 893 – **oranalı artsayış** [es.t. *iham-i tenasüp*]: Bir sözcüğü, iki anlamı birden sedirecek biçimde kullanma sanatı. Ör.: "Kadın erkek herkesin okuyup yazma bilmesi İslamiyet muktaziyatından değil midir? Ben niçin herkesten madut olmuyorum? Ehlim olamadığı için mi beni na-ehil addediyorsunuz?" (A. Hamit Tarhan, Tarık).

Onlarin medlisinde hep birini düşlerim
Ayri içimdekinden vurdugum dışa
Yüzlere karşı....
(Behçet Necatigil, En-Cam)

- 894 – **orta biçim** [es.t. *üslub-i mutavassit*]: Anlatımda sanat özelliği göstermeyen biçim. bkz. **birim**.

özansı [895-908]

- 895 – **ortaca kitik** bkz. **kitik 2, c.**
- 896 – **ortak halk yazını** [es.t. *anonim halk edebiyatı*]: Yaratıcıları bilinmeyen, halkın ortak malı olan yazın ürünleri (masal, atasözü, mani, türkü vb.).
- 897 – **ortaklışa** [Fr. *anonyme*]: Yazarı ya da söyleyenin de belli olmayıp halkın ortak malı sayılan yazın ürünleri (atasözleri gibi).
- 998 – **ortaksama**: 1- Karşısındaki söz söyleken, yalnız onu ilgilendiren bir işe kendini de ortak gösterecek biçimde söz söyleme. Bir öğretmenin öğrencilere: "Çalışmıyoruz, tembellik ediyoruz, sonra güçlü çekeriz" demesi gibi.
2- Kendi düşüncemize ortakmış gibi karşımızdakine söz söyleme.
- 899 – **Osmancıcılık**: 1908'den sonra dil yönünden Osmancıdan yana olanların tutumu.
- 900 – **oturak**: Bir halk oyunu ezgisi.
- 901 – **oyun** [Fr. *pièce de théâtre*]: Sahnede oynamak üzere yaratılmış yazın ürünü.
- 902 – **oyun havası**: Ortaoyunu ve Karagöz'de oyunun gidişine uygun bir hava ile söylenen türkü ve ezgi.
- 903 – **oyunlaştırma** [Fr. *dramatiser*]: 1- Roman, öykü ya da başka türde bir ürünü, sahne ürünü biçimine sokma. 2- Bir olayı ya da bir düşünceyi çok canlı ve somut bir biçimde anlatma.
- 904 – **oyunsal tür** [Fr. *genre dramatique*]: Oyunla ilgili yazın türü. Sahne yapıtları.
- 905 – **oyun yazarı** [Fr. *auteur dramatique*] [es.t. *piyes muharriri*]: Tiyatro yapıtları yayan kimse.
- 906 – **ozan** [Fr. *poète*] [es.t. *şair*]: 1- Dedyişler yazarak, koşuklar dizerek duyu, imge, beğenilerimizi güzel, tatlı anlatışlarla dile getiren sanatçı. 2- (h.y.) Oğuz Türklerinin, saz ozanlarına verdikleri ad.
- 907 – **ozanlar tezkiresi** [es.t. *tezkiret-üs-şuara*]: bkz. **tezkire**.
- 908 – **ozansı** [Fr. *rimailleur*] [es.t. *müteşair, teşaur*]: Yetersizliğine bakmadan ozanlığa yeltenen (kişi).

Ö

- 909 – **ödence** [es.t. *tazmin*]: Başka birisinin bir dizesini, bir koşasını, tümelerini –yesini belirterek– kendi koşuğu içine alıp katma.
- 910 – **ödülü** [Fr. *prix*]: 1– Benzerleri arasında üstünlük sağlayan yapıta ve rilen armağan. 2– (h.y.) Herhangi bir savda, yarışmada ortaya konan armağan.
- 911 – **ödüncleme** [es.t. *iktibas*]: Yazıya, koşuga ayet ya da hadis katmakla anlatımlı bezeme:
 Zalimlere bir gün dedirir kudret-i Mevlâ
 Tallahi lekad aserek-allâhu aleyna.
 (Ziya Paşa)
- 912 – **öğretimci roman** [Fr. *roman didactique*]: Okuyuculara herhangi bir bilgi vermek amacıyla编写的 roman.
- 913 – **öğretimci tür** [Fr. *genre didactique*]: Öğretmek, öğretilemek gibi amaçlarla yazılmış hoşuk vb.
- 914 – **ögüt betiği** [es.t. *nasihatname*, *pendname*]: Öğüt verme amacıyla yazılmış hoşuk, yapıt.
- 915 – **ögütlüük** [Fr. *apologue*] [es.t. *kissa*]: 1– Peygamberlerin ya da din ulularının yaşantlarını anlatan yapıt. 2– Konuşma arasında söylenen ve bir ahlak dersi çırılan kisa öykü.
- 916 – **ölçü** [Fr. *mesure, mètre*] [es.t. *vezin*]: 1– Koşuklarda dizelerin hece ve durak bakımından denk oluşu. 2– (h.y.) Bir koşuktaki dizelerin, hece sayısı ya da durak denkliği bakımından eşitliği.
- 917 – **ölçübilim** [Fr. *métrique, prosodie*] [es.t. *ilm-i evzan*]: Koşuk ölçülerini konu edinen bilim dalı.
- 918 – **ölçüler karması** [es.t. *mezc-i evzan*]: Kasidelere, mesnevîlere değişik ölçüde gazel vb. hoşuklar sıkıştırma.
- 919 – **ölçülü** [es.t. *mevzun*, *vezinli*]: 1– Dizeleri, hece ve durak bakımından denk olan hoşuk. 2– Kimi sözcükleri, söz öbekleri hece ve durak bakımından denk olan tümce ya da düzyazı bölümü.

örübilik [920–933]

- 920 – **ölçülü düzyazı** bkz. **düzyazı**.
- 921 – **ölçü vurgusu** [Fr. *accent métrique*]: bkz. **vurgu**.
- 922 – **önbilgi** [Fr. *préambule*]: Bir yasanın, bir yargının, bir buyruğun gereklisini oluşturmak üzere başa eklenen kısa yazı.
- 923 – **önceleme-sonralama** [es.t. *takdim ve tehir*]: 1– Sözde anlam, ses gibi değerler katma. 2– koşuklarda ölçü ve uyağı sağlamak için sözcüklerin yerlerini değiştirmeye.
- 924 – **öncü** [Fr. *avant-garde*]: 1– Çağına göre yeni olan (sanat akımı). 2– [Fr. *précurseur*]: Bir akımın, bir anlayışın ilk belirtilerini vermiş olan (sanatçı ya da yapıt).
- 925 – **özdeyiş** [Fr. *prologue*]: Bir yapıtta, (özellikle tiyatrodan) asıl konu olarak ele alınan olaylardan önce, geçmiş birtakım başka olguları anlatan ilk bölüm.
- 926 – **önleme** [Fr. *prolepse*] [es.t. *sual-i mukaddere cevap*]: Karşidakinden gelebilecek karşı görüşü kestirerek gereken yanıtı önceden verme sanatı.
- 927 – **önsöz** [Fr. *préface*] [es.t. *mukaddime*]: Bir yapıtin amacını belirtmek için başına konan tanıtıcı yazı.
- 928 – **önyinelem** [Fr. *anaphore*]: Sözde, pekitme değeri ve coşku katmak için her önermenin, her önerme parçasının başında bir sözcüğün yinelemesi:
 Hâlâ hurafeler yaşıtar her çürük kafes;
 Hâlâ besik giirtisi, hâlâ o tozlu ses.
 (Tevfik Fikret)
- 929 – **örge** [Fr. *motif*]: Bir yapıtta sık sık yinelenen süsleyici öğe.
- 930 – **örnekseme** [Fr. *analogie*] [es.t. *kiyas*]: İki terim arasında bir benzerlik kurulan söz sanatı: *gönül gözü; çiçeklerin dili*.
- 931 – **örtmece** [Fr. *euphémisme*] [es.t. *edeb-i kelâm*]: Düpədüz söylemenesi kaba, çırkin ya da sakıncılı görülen nesnelerin, kavramların, başka sözcüklerle daha uygun biçimde adlandırılarak dolaylı bir biçimde anlatılması.
- 932 – **örü** [Fr. *texte*] [es.t. *metin*]: Bir yapıtin, bir yazının kendisi, aslı. (Buna göre çıkmalar, açıklamalar, özetlemeler, eleştiriler metin dışında kalır.)
- 933 – **örübilik** [Fr. *philologie*]: Bir dili, yazılı belgelere, yapılara dayanarak inceleyen bilim dalı.

[934–949] öteleme

- 934 – **öteleme** [Fr. métalepse] [es.t. zikr-i lâzım irâde-i melzum ve tersi]: Bir şeyi anlatmak içinandan önceki ya da sonraki olayları söyleme.
- 935 – **överce** [es.t. istidrak]: Över gibi görünüp içten yerme ya da yerme yoluyle övme.
- 936 – **ödge** [es.t. menkbe]: Din uluları ile tanınmış kimselerin yaşamına ve olağanüstü davranışlarına ilişkin kısa öykü.
- 937 – **övgü** [Fr. éloge] [es.t. methiye]: Birini ya da bir şeyi övmek için yazılan ya da söylenen söz, koşuk.
- 938 – **övgü bölümü** bkz. **kaside I**, 1. b.
- 939 – **övgümsü yergi** [es.t. zem bi-ma yeşbeh-ül medh]: İlk bakışta över gibi görünen yergi.
- 940 – **övgü yoluyle yergiyi pekiştirme** [es.t. tekid-üz-zem bi-ma yeşbeh-ül-medh]: Gönünlükte över gibi davranışın gerçekle yerme amacını gütmeye yolu. (Bu tür yergiler daha güçlü, daha etkili olur.) bkz. **övgümsü yergi**.
- 941 – **övünüş** bkz. **kaside I**, 1. ç.
- 942 – **öykü** [Fr. nouvelle, conte] [es.t. hikâye]: Tasarlamaya ya da gözleme dayanan bir olayı anlatarak okuyucuda ilgi ve beğeni uyandıran veçoğu kez ancak birkaç sayfa tutan yazın türü. (Buna kısa ya da küçük öykü de denir.)
- 943 – **öykücü** [Fr. nouvelliste] [es.t. hikâye muharriri, hikâyeci]: Öykü yazarı.
- 944 – **öyküleme** bkz. **anlatı**.
- 945 – **öykünce** [Fr. fable]: Bir ahlâk dersi vermek amacıyla, koşuk biçiminde söylenmiş eğitilemeli öykü.
- 946 – **öyküsel tür** [Fr. genre romanesque]: Duygu ve düşünceleri, sayısız ruh durumlarını (karakterleri), olaylar içinde ele alarak çözümlemeye çalışan yazın türü.
- 947 – **özanolam** [Fr. sens propre]: Bir sözcüğün herkesçe benimsenmiş olan anlamı.
- 948 – **özül duygular** [es.t. hissiyat-i sade-dilâne]: Yazın yoluyle yansıtılan çocuksu duygular.
- 949 – **özdeyiş** [Fr. aphorisme, maxime] [es.t. vecize]: Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir ilkeyi kısa ve kesin bir biçimde anlatan özlü söz.

özet [950–959]

Alını ne kadar yüksek tutarsan yere o kadar sağlam basarsın.
(Cenap Şahabettin)

Hâsmîn sitemin anlamamak hasma sitemdir.

(Nefi)

Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötüttür.

(Ziya Paşa)

Yükselmeyen düşer; ya terakki ya inhatat.

(Tevfik Fikret)

Şuur devrinde şiir susar, şiir devrinde şuur seyirci kalır.

(Ziya Gökalp)

950 – **özdeyiş koşusu** [Fr. gnomique]: İçinde, yer yer özdeyişler bulunan koşuk.

951 – **özel mektuplar** [es.t. hususî mektuplar]: Evdeşlerin, soydaşlarının, tanıkların birbirlerine yazdıkları mektuplar. bkz. **mektup**.

952 – **özel sayı** [es.t. nüsha-i mahsusa, nüsha-i fevkâlâde]: Bir derginin belli kişi, belli tür ve belli amaç için çıkarılan ve sürüp geleninden başkalık gösteren sayısı.

953 – **özel tarihçiler**: Devletçe görevlendirilmemiş tarih yazarları. bkz. **tarih II**.

954 – **özengen** [Fr. amateur]: Herhangi bir sanat dalında, salt eğilim ve isteği için çalışan kişi.

955 – **özensiz biçim** [Fr. négligé]: Sözcükleri kullanma ve seçmede, gerekli özeni göstermeyen biçim. bkz. **bîcem**.

956 – **özemsizlik** [Fr. négligence]: Savrukuk yüzünden doğan, ufak tefek anlatım aksaklıları.

957 – **özenti** [Fr. maniéisme]: Anlatımda yapmacılık, doğallıkta uzaklaşma.

958 – **özenticilik** [Fr. préciosité]: XVII. yüzyıl başlarında, Fransa'da oluşan aşırı ölçüde özentili, ündeşlerle yüklü süslü anlatım.

959 – **özet** [Fr. résumé] [es.t. hulâsa]: Bir konunun ayrıntısız ve kısaca anlatıldığı.

[960-971] özetleme

- 960 – **özetleme** [es.t. *tellish*]: Bir yapıtı, bir yazısı bütün ayrıntılarından sıyrırarak kısa, derli toplu anlatma.

961 – **özetlenmiş** [es.t. *mücmel*]: bkz. **özetleyiş**.

962 – **özetleyiş** [es.t. *icmal*]: Bir düşünceyi –açıklığını yitirmeden– elden geldiğince kısaltarak anlatma.

963 – **özelî benzetme** bkz. **benzetme II**, 3.

964 – **özgüllendirilen** bkz. **özgüleyiş** 2.

965 – **özgüllemen** bkz. **özgüleyiş** 1.

966 – **özgüleyiş** [es.t. *kasir*]: Bir nesneyi başka bir nesneye özgü kılma.

Ne yanar kimse bana ateş-i dilden özge
Ne açar kimse kapım bad-i sabadan gayri
(Fuzuli)

(Özgüleme sözcükleri şunlardır: Ancak, yalnız, özge, belki, gayri....)
Özgüleyiş öğeleri şunlardır:

- 1. özgülenen [es.t. *maksur*]:** Nesnenin kendisi olan (sözcük).

2. özgüllendirilen [es.t. *maksurün aleyh*]: Bir nesneye özgü kılınan (sözcük). Ör.: "Aciyan yok bana kendi yüreğimden gayri."

Türleri:

- b. **göreli özgüleyiş** [es.t. *kasr-i hakiki*, *kasr-i gayr-i hakiki*, *kasr-i izafi*]

- 967 - özgün [Fr. original]: 1- İlk örnek. Karşıtı: **kopia**. 2- Başkalarını örnek tutmayıp yeni ve kişisel yapıt veren, yaratınan (sanatçı), bu özellığı taşıyan (yapıt).

- 968 - **özgür artıklı** [es.t. serbest müstezat]: XIX. yüzyılı sonlarında, kimi ozanların (özellikle T. Fikret'in) Batı etkisiyle kısa dizeler ekleyerek oluşturdukları koşuk.

- 969 - özlenme bkz. esitlik

- 970 – özleştirme:** Türkçenin olağanlarından yararlanarak yabancı sözcüklerin yerine Türkçelerini bulma ve yerleştirme, dilimizi giderek daha da öz bir duruma eristirme işi, bkz. **ariticılık**.

- 971 - özleştirmeci:** Dilde özleştirme eylemi yanlısı, bu eylemi yapmaya çalışan, bkz. **özlestirme**.

özyaşam romanı [972-978]

- 972 - **özleştirmecilik**: Özleştirme eyleminin uygulamadaki adı. bkz özleştirme.

973 - **özlü** [Fr. concis] [es.t. mucez]: Az sözcükle çok şey anlatan (söz).

974 - **özlülük** [Fr. concision] [es.t. icaz]: Az sözcükle çok ve derin bir kavramı anlatma sanatı. bkz. özlü.

975 - **öznel eleştiri** [Fr. critique subjective]: Yan tutarak yapılan, gözlemlere ve belirli nesnel ölçülere dayanan eleştiri.

976 - **öznelilik** [Fr. subjectivité]: Kişileri, nesneleri yazarın kişisine bağlı olarak, yazarın duygularına göre yansitan anlatım özelliği. a. bkz. nesnellik.

977 - **özyaşamöyküsü** [Fr. autobiographie]: Bir kişinin, kendi yaşam öyküsünü yazdığı yazı ya da yapıt.

978 - **özyaşam romanı** [Fr. roman autobiographique]: Konusu yazarın yaşamı olan roman.

P

- 979 – **parça** [Fr. *passage*]: Bir yazının ya da yapının içinden alınan herhangi bir birim.
- 980 – **parmak hesabı** (h.y.) bkz. **hece ölçüsü**.
- 981 – **parnas okulu** [Fr. *école parnassienne*]: Romantik akımın aşırı duyarlığını bir tepki olarak, 1850 yılında Leconte de Lisle çevresinde toplanan Fransız ozanlarında başlatılan, kişisel duygulara değil, ölçüle ve ustalığa önem veren bir koşuk okulu.
- 982 – **pekişik benzetme** bkz. **benzetme II**, 4.
- 983 – **pekitli eğretelemeye** bkz. **eğretelemeye II**, 4. c.
- 984 – **pekitme** [es.t. *teşdit*]: bkz. **gerekleyiş**.
- 985 – **perde gazeli**: Karagöz oyunu başlamadan yapılan gösterilerde, Hacivat'ın söylediği gazel.
- 986 – **peşrev**: Halk öykülerinde, türkülerin okunup çalınışı sırasında türküler aralarına katılan mani türünden küçük türküler.
- 987 – **pırıldatma** [es.t. *telmi*]: Arapça Farsça tümceciklerle sözü, koşugu süsleme. bkz. **alaca**.
- 988 – **pir**: Herhangi bir zanaatin, tarikatın kurucusu, ulusu. (Saz ozanları kendilerini yetiştirenlere ya da ozanlıkta ünlü kişilere de böyle derler. Yunus Emre, Âşik Ömer bunlardandır.)
- 989 – **pleyad** [Fr. *pléiade*] [Yun. *Pleias*]: 1– Yazında, Eski Yunan mitolojisinde sonradan yıldız haline sokulmuş Atlas'ın kızları adına uyularak sanatçı topluluklarına verilen ad. 2– XVI. yüzyılda Fransa'da Ronsard du Bellay ve geri kalan beş arkadaşından oluşan, biçimde İlkiçag sanatçılardan örnek alınken Fransızca'yı geliştirip zengin bir düşün ve koşuk dili durumuna getirmeyi amaçlayan bir sanatçılardır. topluluğun adı.
- 990 – **polis romanı** [Fr. *roman policier*]: Konuları polisi ilgilendiren olaylardan oluşan roman türü.

R

- 991 – **rakta**: Arap abecesine göre noktalı, noktasız harflerin –almaşık olarak– gelmesi biçiminde düzenlenmiş koşuk.
- 992 – **ramazaniye** bkz. **kaside I**, 3. d.
- 993 – **ramazan manileri** (h.y.): Ramazan geceleri sahura uyandırmak için calınan davulla söylenen, çögunkul ramazan özellikleri ile ilgili duyguları belirten maniler.
- 994 – **rapsodi** [Fr. *rapsodie*]: İçinde, Homeros'tan parça bulunan türkü ya da koşuk. bkz. **rapsot**.
- 995 – **rapsot** [Fr. *rapsoide*]: Eski Yunan'da kent kent dolaşarak koşuklar (çoğu zaman Homeros'un koşuklarını) okuyan halk ozanı.
- 996 – **redd-i matla**: Gazelde doğuş koşasının bir dizesini kesmeliğin son dizesi olarak yineleme.
- 997 – **redd-i misra**: Gazelde, doğuştakinden başka herhangi bir dizenin kesmelikte yinelemesi.
- 998 – **redd-ül-aciz al-es-sadr**: Sadırda geçen bir sözcüğün –anımsama için– acizde yinelemesi. bkz. **sadir**, **aciz**.
“Âlim ilmiyle amel eder ise alimdir.”
- 999 – **renklemeli** [Fr. *pittoresque*]: Çekici, gözalıcı, canlı ve özgün yapıtlara verilen nitelik.
- 1000 – **renklilik** [Fr. *coloris*]: Anlatımda, düşünce ve duyguların parlak biçimde verilişi.
- 1001 – **revi**: Uyak olan sözcüklerde son ses.
- 1002 – **r kasidesi** bkz. **kaside I**, 3.
- 1003 – **roman** [Fr. *roman*]: 1– Genellikle, insanların serüvenlerini, karakterlerini (iralarını), düşünce ve duygularını –imgesel ya da gerçek olaylara dayanarak– ayrıntılılarıyla kendine özgü bir biçimde öyküleyen açıklayan uzun dünyayı sanatı. 2– Halk yazısında, ortaoyununda çingene rolündeki oyuncuya verilen ad.

[1004–1006] **romans**

- 1004 – **romans** [Fr. *romance*]: 1– Sekiz hecelik dizelerden meydana gelmiş bir İspanyol koşuk türü. 2– Dokunaklı bir sevgi türküsü.
- 1005 – **rondo** [Fr. *rondeau*]: Fransa'da XV. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan birincisi 5, ikincisi 3, üçüncüsü gene 5 dizelik 3 baglamdan oluşan; ikinci ve üçüncü bağlamın sonlarına aynı yarım dize eklenen, bu yarım dizeler dışında kalan bütün dizeleri iki uyak üzerinde kuralan koşuk biçimi. (a, a, b, b, a + a, a, b, c + a, a, b, b, a, c).
- 1006 – **rübai** bkz. **dördül**.

S

- 1007 – **sacık eğretileme** bkz. **eğretileme II**, 6. a.
- 1008 – **sade** bkz. **tarih-i mühmel**.
- 1009 – **sadir**: (Sözlük anlamı: Bir nesnenin başlangıç bölümü, göğüs).
1– Düzeyinde bir fikranın ilk tümcesi. 2– Koşukta, koşanın birinci dizesinin ilk yarısı. Karşıtı **aciz**.
- 1010 – **safik** [Fr. *saphique*]: Eski Yunan kadın ozanı Safo'nun bulduğu söylenilen on bir heceli dize biçimi.
- 1011 – **saga**: Eski İskandinav öykü ve söylencelerine verilen genel ad. (Çoğu XII – XIV yüzyıllarda İzlanda'da yazılmıştır.)
- 1012 – **sağdeyi** [Fr. *prosodie*] [es.t. *tecvit*]: 1– Sözcüklerin söylenişinde selerin çıkışlarına, uzunluk ve kisalıklarına göre söylenip okunması. 2– Kur'an'ın doğru okunmasını sağlayan bilim.
- 1013 – **sağsöz** [Fr. *maxime*] [es.t. *hikmet*]: Bir yaşama ya da davranış kuralı gösteren, kısa ve özlü söz: İyilik et komşuna, iyilik gelsin başına.
- 1014 – **sağsözlü** [Fr. *sentencieux*] [es.t. *hakimane*]: Bilgece. bkz. **sağsöz**.
- 1015 – **sağu**: Eskiden Orta Asya'da düzenlenen yuğlarda (cenaze törenlerinde) söylenen ağıt.
- 1016 – **sağcucu**: ağıtçı.
- 1017 – **sağu ağmak**: ağıt söylemek.
- 1018 – **sakinmalık** [es.t. *ısfak*]: Söylenmesinde bir sakınca bulunan ya da hoş görülmeyen bir düşüncesi anlatmadan önce, söylemek zorunda kalındığını sezdirir bir söz ekleme: Korkarım ki bu gidiş başınıza işler açacak.
- 1019 – **sakiname**: Sakıcı (içki dağıtan güzeli), şarabı öven divan koşuk türü.
- 1020 – **salt eğretileme** bkz. **eğretileme II**, 4. a.
- 1021 – **salt seci** bkz. **seci** 3.

[1022–1033] san

- 1022 – **san** [es.t. *elkap*, tekili *lakap*]: Osmanlılar çağında ileri gelen kişilerin –orunlarına göre– adlarından önce kullanılan ünvan sıfatları. Ör.: Devletlu, fehametlu, izzetlu...vb.
- 1023 – **sanat** [Fr. *art*] : Bir duygunun, bir tasarıının, bir düşünencenin yada güzellikin anlatımında kullanılan yöntemlerin tümü ve bunların sonunda erişilen üstün yaratıcılık.
- 1024 – **sanatçı** [Fr. *artiste*] [es.t. *sanatkâr*]: Sanat dallarının birinde üstün başarı gösteren kimse.
- 1025 – **sanatlı** [Fr. *artistique*] [es.t. *musanna*]: Özendir işlenmiş, türlü sanatlarla bezenmiş (yapıt).
- 1026 – **sanlık** [es.t. *vâsf-i tâhsîni*, *naâf*]: Sözcüğü tanıtmaya da belirtmeden çok, anlatıma güzellik, güç katmak için kullanılan sıfat.
- 1027 – **sarakâ** [Fr. *sarcasme*] [es.t. *istihza*, *tâhekküm*]: Ciddi gibi görünen acı alay.
- 1028 – **sarmaşılı benzetme** bkz. **benzetme II**, 6.
- 1029 – **savunma söylevi** [Fr. *plainte*] [es.t. *müdafâa*]: Yargıç önünde yapılan savunma. bkz. **söylev**.
- 1030 – **satır**: Saz ozanlarının dizeye verdikleri ad.
- 1031 – **sanatsal coşku** [es.t. *bedîî heyecân*]: Sanat değeri olan yapıtların içinde uyandırdığı güclü duyu.
- 1032 – **satranç**: Saz ozanlarının aruzla yazdıkları türlerden biri. Örnekleri azdır ve ancak XIX. yüzyılda görülür. Aruzun dört müftelün kalibindendir. Gazel biçimindedir ve özel bir eziye okunur. Musamat beyitlerden olduğu için, her dize iki eşit parça bölünür ve iç uyak bulunur. Musamat dizeler alt alta yazılırsa bir dörtlük elde edilir. İç uyaklarına göre uyak düzeni şöyledir: a b a – c c c b – ç ç b. Satranç hece ölçüsünün 8+8 kalibine da
- 1033 – **savlama** [es.t. *irâd-i mesel*, *îrsal-i mesel*]: Bir düşünceyi atasözleri, özdeyiş vb. ile güçlendirme.

Afveleyelim ki belki bilmez
Bir sürünen atın başı kesilmez

(Şeyh Galip)

seci [1034–1045]

- 1034 – **savunca** [Fr. *thèse*]: Bir yapıta savunulan ve sonuca varılıp elde edilen, çoğu kez bir yargı olarak biliren düşün. bir kuramı, bir tutumu, bir görüşü kanıtlamak amacıyla günden sav. Ör.: Savuncalı roman.
- 1035 – **savuncalı roman** [Fr. *roman à thèse*]: Bir kuramın gerçekliğini kanıtlamak amacıyla yazılmış roman.
- 1036 – **savunum** [Fr. *apologie*] [es.t. *reddiye*]: Saldırı niteliğinde olan bir düşünceyi çürütmek, bozmak için yazılan koşuk ya da düzayı.
- 1037 – **savunumcu** [Fr. *apologiste*] [es.t. *reddiye muharriri*]: Savunum yazarı. bkz. **savunum**.
- 1038 – **savunumlu** [Fr. *apologique*, *apologétique*]: Dini savunan betik. bkz. **savunum**.
- 1039 – **saya**: Düzayı, içinde koşuk bulunmayan halk öyküsü,
- 1040 – **sayaılı** bkz. **saya**.
- 1041 – **sayfiye** bkz. **kaside I**, 3. d.
- 1042 – **sayı**: Süreli yayınların, her çıkışında aldıkları sıra numarası.
- 1043 – **saz** : Saz ozanlarının, koşuklarını söyleşken çaldıkları telli çalgıların genel adı. Kopuz, cura, çögür, bağlama gibi.
- 1044 – **saz ozanı** bkz. **âşık**.
- 1045 – **seci**: Düzayıda uyak. Türleri:
- 1– **bağımlı seci** [es.t. *sec-i rabî*, *sec-i mukayyet*]: Bağlaçlarla sıralanın ve bir yardımcı eylemle bireleşen seüler. Ör. "Cenab-ı Hak, Kâni'ye kendini bilmezlere kendini bildirecek mertebede zeban ü irfan rayegan ü ihsan kılmıştır". (Kâni)
 - 2– **ayrık seci** [es.t. *sec-i mefruk*]: Her biri ayrı bir tümcenin sonunda bulunan seci. Ör.: "Âşk bir cüstur. Anın da şeydaları var. Âşk bir huruştur. Anın da deryaları var." (Sinan Paşa)
 - 3– **salt seci** [es.t. *sec-i mutlak*]: Tümce içinde geçen seüler. Ör: "... ve na-mübârek yüzler görüp na-mülayim sözler iştesin." (Fuzuli)
 - 4– **denk seci** [es.t. *sec-i mütevazi*, *sec-i mütevazin*]: Sözcüklerinin ölçülu de olduğu seci. Ör.: "Âşk efsane vü efsun değildir. Âşk sanat her dün değildir." (Sinan Paşa)
 - 5– **tekyanlı seci** [es.t. *sec-i mutarraf*]: Yalın uyaklı seci. Ör.: "Şöhret afettir... Hakikat-ı hal bu minval üzeredir." (Koçu Bey)

[1046–1061] **seçkin**

- 1046 – **seçkin** [es.t. *berceste*]: Üstün değerli (dize). bkz. **seçkin dize**.
- 1047 – **seçkin dize** [es.t. *misra-i berceste*]: İnce, güzel; imgelerde yaşayacak değerde olmaz dize:
Eğer maksut eserse misra-i ber-ceste kâfidir.
(Ragıp Paşa)
- 1048 – **seçkinlik** [es.t. *mümtaziyet*]: Hem düşünce hem de sözcüklerin kul-anımı bakımından üstün değerde olan anlatım. Karşılık: **bayağılık**.
- 1049 – **seçkisel eğretileme**: bkz. **eğretileme II**, 6. b.
- 1050 – **seçme düzyazı** [es.t. *münseat*]: Divan çağında, türlü düzyazılın dergisi.
- 1051 – **seçmeler** [Fr. *morceaux choisis*] [es.t. *müntehebat*]: Bir ozanın ya da bir yazarın yapıtlarından seçiliş derlenmiş parçalar betiği.
- 1052 – **sefaretname**: Kimi elçilerin, gittikleri yabancı ülkeleri tanıtan yapıtları (28 Mehmet Çelebi'nin yapıtı gibi).
- 1053 – **sekizerli** [es.t. *müsemmen*]: Her bağlamı sekizer dize olan divan koşusu.
- 1054 – **sekstin** [Fr. *sixtine*]: Altışar dizeli altı tam bağlamdan ve üç dizeli yarım bir kavuştaktan oluşan eski bir Fransız koşuk biçimi.
- 1055 – **selâmname**: Özellikle Bektaşı yazısında, tarikat ulularını saygı ile öven bir koşuk türü.
- 1056 – **selis**: Saz ozanlarında aruzun "feilâtün feilâtün feilâtün feilün" ölçü-sünde yazılan gazel biçiminde koşuklar.
- 1057 – **semai**: 1- Sekizer hece ölçüsüyle söylenen, biçimce koşmanın aynı olan halk şìiri. 2- Karaoğz oyununda, göstermelik kalkıktan sonra Hacivat'ın söylediği şarkı.
- 1058 – **sernai kahvesi**: Halk ozanlarının geceleri toplandıkları, sazlı, sözlü eğlencenin yapıldığı, sazla birlikte manı, semai, koşma ve türkülerin söylendiği kahvehanelere verilen ad.
- 1059 – **serbest şiir** [Fr. *vers libre*] [es.t. *serbest nazım*]: Ölçü, uyak gibi bağlardan sıyrılmış şiir.
- 1060 – **sergileme** [Fr. *exposé*] [es.t. *teşhir*]: Olgular ya da düşünceler üzerinde, sözlü ya da yazılı olarak yapılan geniş ve yüntemli açıklama.
- 1061 – **serküste**: Kısa halk öykülerine verilen ad. bkz. **kaside II**.

sezdiriş [1062–1071]

- 1062 – **sert roman** [Ing. *tough novel*]: Birinci Dünya Savaşından sonra dün-yanın gidişi hakkında uğranan düş kırkılığı yüzünden türeyen sert, hoyrat ve çıkara düşkün kişileri özel bir dille anlatan Amerikan roman türü.
- 1063 – **serüven roman** [Fr. *roman d'aventures*]: Daha çok, ilgi çekici, şaşır-tıcı olayları, yolculukları konu alan ve başlica amacı sürükleyicilik olan roman.
- 1064 – **Servet-i Fünun yazını**: 1889'dan beri fen dergisi olarak yayın alanında bulunan ve 1895 yılında Recaiçade Mehmet Ekrem'in öncülüğyle Servet-i Fünun dergisinde tümüylü Batı'ya yönelen sanatçların oluşturdukları yazın. (Servet-i Fünun, Tevfik Fikret, Halit Ziya, Cenap Şehabettin, İsmail Safa, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit Yalçın ve arkadaşlarının yazılarıyla bir sanat dergisi olmuştur. 1901'de padişah fermayıyle kapanan dergi bütünüyle Batılılaşmış bir yazın yolunu izliyor.) Bu derginin açtığı çağrı "Servet-i Fünun yazını"; dergi çevresinde toplanan yazarlarla da "Servet-i Fünuncular" denilir. Batı'nın çağdaş yazın gelişimlerini izleyen bu çağrı "Edebiyat-ı Cedide" (=yeni yazın) denilmiştir. Ona bağlananlar da "Edebiyat-ı Cedideciler" adını almışlar ve bu adla anılagelmişlerdir.)
- 1065 – **Servet-i Fünuncular** bkz. **Servet-i Fünun yazını**.
- 1066 – **ses benzeşimi** [Fr. *paronomase*]: Yakın sesli sözcüklerin sıralanışın-dan doğan anlatış sanatı. Ör.: "Az gitti, uz gitti, dere depe düz gitti....."
- 1067 – **ses kakışması** [es.t. *tenafür-i huruf*]: bkz. **kakışma**.
- 1068 – **ses yinelemesi** [Fr. *allitération*]: Bir uyum etkisi sağlamak için aynı sesleri, aynı harfleri ya da aynı heceleri yineleme.
- Sonra dönen dönerken inleyen tekerlekler.
- (Faruk Nafiz Çamlıbel, *Han Duvarları*)
- 1069 – **sevincé** [Fr. *madrigal*]: Daha çok Fransız ve İtalyan yazınlarında gö-rülen kısa ve coşulu nitelikte sevi koşusu.
- 1070 – **seyahatname**: Görülen yeni yerlerle, değişik uluslararası ilgili izlenim-lerin yazınsal bir biçimde kaleme alınmasından doğan yapıt: "Evliya Çelebi Seyahatnamesi" gibi. bkz. **gezi türü**.
- 1071 – **sezdiriş** [es.t. *beraat-i istihâl*]: Bir yazının, bir yapıtin başlangıç bölümünde konusunu belirtmeye yarayan sözler.

[1072–1082] sezinletme

1072 – **sezinletme** [Fr. *allusion*] [es.t. *iham-i tenasüp*]: İki anlamda gelen bir sözü, bir anlamda kullanırken öbürüne de uygun düşürme sanatı:

Şah-ı gül goncasıyla ser-efraz
Salınır rüzgâra eyler naz.

(Ali Haydar Bey)

(*ruzgar* = âlem anlamına geldiği gibi esen *hava* anlamını da okşar.)
bkz. **orantılı artsayış, yineleme**.

1073 – **sıralama** [Fr. *période*] [es.t. *müselsel bent*]: Ancak topu birden tam bir düşün vermek üzere, birkaç tümceden oluşan tümce.

1074 – **sıralayış** [es.t. *tensik*]: Sıra ile anlatılacak nesneleri, ya yukarıdan aşağıya ya da aşağıdan yukarıya düzgüce sıralama.

1075 – **sır olma**: 1- Halk öykülerinde kahramanın herhangi bir nedenle ortadan kaybolarak uzun süre ortaya çıkmaması. (Çoğu Hızır'ın kendisi ya da onun yardımıyla kahramanları sır olur.) 2- Ölme,

1076 – **simge** [Fr. *symbole*] [es.t. *remiz*]: Soyer bir kavramı belirtmek üzere benimsenmiş varlık ya da nesne; bir nesne ya da kavramın imgesi.

1077 – **simgecilik** [Fr. *symbolisme*]: Sanat yapının değerini, gerçekin olduğu gibi aktarılmasında değil, duyu ve düşüncelerin, imge ve biçimlerin uygunluk içinde düzenlenişinde gören, sözcüklerin müzik ve形象e degerine dayanılarak en anlatılmaz duyguya ayrımlarının bile sezdilebileceğini savunan yazın ve sanat akımı.

1078 – **sındırı** [es.t. *idmaç, istitba*]: Bir söyle ikinci bir anlamın sindirilmesi Ör.: "Her işi yoluna yürütürken de kimseyi sıkmayan bir yönetmen-di". Birinci önermedeki övgüye bir övgü daha sindirilmiştir. (Bu, bir çifte övgü niteliğindedir. Yergi de sindirilebilir. Yalnız övgü sindirilişine *istitba* da denir.)

1079 – **sinyazıtı** [Fr. *épitaphe*] [es.t. *kitabe-i seng-i mezar*]: Bir sine (mezar taşı) kazılan kısa koşuk ya da düz yazı.

1080 – **siyasal söylev**: İç ya da dış siyaset konu edinen söylev. bkz. **söylev**.

1081 – **sondeyiş** [Fr. *épilogue*]: Kimi yazın yapının son bağlama bölümü.

1082 – **sone** [Fr. *sonnet*]: Klasik Avrupa yazınlarında bir koşuk biçimi. (Bize de geçen sonelerin uyak düzeni söyledir: Dörder dizelik iki, üçer dizelik iki olmak üzere dört bağlamlı 14 dizelidir. Uyak düzeni:

abba abba ccd ede ya da abba abba ccd eed

söylen [1083–1094]

1083 – **sonlam** [es.t. *hatime*]: Osmanlı yazınlarında, bir yapının sona erdigini bildiren ek sözler.

1084 – **sonsöz** [Fr. *postface*] [es.t. *hatime*]: Bir yapının sonuna konan açıklama. Karşısı: **önsöz**.

1085 – **sonuç** [es.t. *intiha*]: Yazının ya da sözün bitim bölümü.

1086 – **son yineleme** [es.t. *iade*]: Tümceinin ya da bir dizenin son sözcüklerini, sonradan gelenin başında bir daha söyleme, yazma. Ör.

Kuşlar gelir konar pencereme,
Penceremden kuşlar uçar gider

(Cahit Sıtkı Tarancı, *Kuşlar*)

1087 – **sorulama** [Fr. *interrogation*] [es.t. *sual, istifham*]: Düzyazı ya da şiirde, yanıt beklemeden soruya başvurma sanatı.

Sana dar galmeyecek makberi kimler kazsin?

(Mehmet Akif Ersoy)

1088 – **soylama**: Dede Korkut'ta soyu yüceltme amacıyla söylenen sözler.
(Daha çok, bir bölüm sunu değerinde geçişlerde söylenmiştir. Bugün Azerbaycan'dan gelip doğu illerimize, özellikle Kars'a yerleşen Türk halkında bu anlamda kullanılmaktadır.)

1089 – **soyluluk** [es.t. *asaleť*]: Anlatımın bayağı ve aşagılık sözlerden, deymilerden, çırkin düşüncelerden, içrenç imgelerden arınmış olması.

1090 – **soyut sanat** [Fr. *art abstrait*] [es.t. *mücerret sanat*]: Elle tutulup gözle görülebileceği değil, kavramsal gerçeği göstermek amacıyla giden sanat türü.

1091 – **soyyapıt** [Fr. *classique*]: 1- Eski Yunan ve Latin yazarlarında ya da XVII. yüzyılda bunları örnek alan büyük yazarlarca yazılmış yapıt.
2- Türündede örnek niteliği kazanmış yapıt.

1092 – **soyyapıtçılık** [Fr. *classicisme*]: 1- XVII. yüzyıl Fransız yazınlarında eski Yunan ve Latin yazısını örnek alarak, bileşimde sağlamlığı, anlatımda arılık ve açıklığı, ölçülüluğu, törel ve tinsel çözümlerde inceliği, doğalılık ve gerçeğe benzerliği ilke olarak benimseyen akım. 2- Belirli bir yazın ya da sanat geleneğine bağlılık.

1093 – **söyleme**: Kimi bölgelerde **soylama** karşılığı kullanılan sözcük.
bkz. **soylama**.

1094 – **söylen** [Fr. *mythe*] [es.t. *üsture*]: Tarih öncesi Tanrı, tanrıça, yarı Tanrı ve kahramanlara deðgin serüvenler.

[1095–1106] söylenbilim

- 1095 – **söylenbilim** [Fr. *mythologie*] [es.t. *esatır*]: 1– Söylenleri inceleyen bilim. 2– Bir budunun söylenlerinin tümü. bkz. **söylen**.
- 1096 – **söylence** [Fr. *légende*] [es.t. *efsane*]: Eski çağlardan beri söylene gelen, olağanüstü varlıklar ve olayları konu edinen imgesel öyküler.
- 1097 – **söylenege** [Fr. *monologue*]: 1– Bir kişi tarafından oynanan küçük gül dürü. 2– Dinleyiciler önünde, bir kişinin sanat değerli güldürücü konuşması.
- 1098 – **söyledi** [es.t. *rivayet*]: Belgeye dayanmayan söz, sözler.
- 1099 – **söyleşi** [Fr. *causerie*] [es.t. *musahabe, sohbet*]: Bir bilim ya da sanat konusunu, konuşmayı andırır biçimde inceleyerek anlatan yazın türü.
- 1100 – **söylesim** [Fr. *dialogue*]: Konuşmalar ya da konuşma biçiminde yapıt: Eflatun'un söylesimleri.
- 1101 – **söyleştirmeye** [Fr. *dialogisme*]: Düşünce ve duyguları, kişileri konuş turarak belirtme sanatı.
- 1102 – **söylev** [Fr. *discours*] [es.t. *nutuk*]: Bir topluluğa düşünceler, duygular aşılama amacıyla söylenen coşkun, güzel söz. Türleri için bkz. **toplumsal söylev, siyasal söylev, tüzel söylev, askeri söylev, savunma söylevi, ağıt söylevi**.
- 1103 – **söylev başlangıcı** [Fr. *exorde*] [es.t. *mukaddime-i nutuk*]: Söyleve başlarken uygun bir girişten sonra, konu ve konuya gerektiren etmenler üzerine söylenen birkaç söz. (Kavrayıcı ve, dikkatleri toplayacak nitelikte olması gereklidir.) bkz. **söylev**.
- 1104 – **söyleyiş** [Fr. *dition*]: Söylev verirken, koşuk okurken, sahne rol yaparken seslerin, sözcüklerin, ses perdelerinin, durakların hakkını vererek söyleme sanatı.
- 1105 – **söysev sanatlar** [Fr. *figures de mot*] [es.t. *sanayı-i bediye, sanayı-i lafziye*]: Sözcüklerle yapılan dış bezelekler: ündeş, seci, evirme, evirme ce. bkz. **yazınsal sanatlar, uzdeyiş**.
- 1106 – **söz** [Fr. *discours*] [es.t. *kelâm*]: Eksiksiz ve kesin anlamlı tümce: "Çiçek açmıştır" tümcesinde birinci sözcük özne, ikinci sözcük yüklemidir. Sözün birçok çeşitleri vardır:
- 1– **yalın söz** [es.t. *kelâm-i basit*]: Gelişgizel söylenilen, yazılın söz.
- 2– **yüksek söz** [es.t. *kelâm-i âli*]: Yüce bir konunun soylu düşünce, engin imge, derin duyguların sağlam ve içtenlikle anlatımı.

söz sıralanımı [1107–1119]

- 3– **ılımlı söz** [es.t. *kelâm-i makbul*]: Orta degerde anlatım.
- 4– **tatlı söz** [es.t. *kelâm-i latif*]: İnce sözcüklerle gönül açan anlatım.
- 5– **kunt söz** [es.t. *kelâm-i metin*]: Anlamı iyice kavramış, tam yerine oturmuş sözcüklerden kurulmuş söz.
- 1107 – **sözaçmazlık** [Fr. *apophase, prétérition*]: Bir konuyu açmak istemezmiş gibi davranıp ondan söz etme, söylediğini söylemez görünme. Ör.: "O haykırışların, o çığlıkların sözünü bile etmeyeceğim."
- 1108 – **sözbilgisi** [es.t. *ilm-i kelâm*]: Düşünceleri, duyguları, esinleri yakışır derinlikte ve düzgün biçimlerde; uygun bir ses güzelliğiyle yazma kurallarını gösteren bilgi dalı. (Şu alt bölmelere ayrıılır: tasarılamış, sıralama, durum ve tutum, anlatış.) bkz. **deyişbilgisi**.
- 1109 – **sözbilim** [Fr. *rhétorique*] [es.t. *ilm-i belâgat*]: Sözün üstün değere erişme yollarını gösteren ya da söz sanatlarını inceleyen bilgi dalı.
- 1110 – **sözcük** [Fr. *mot*] [es.t. *kelime*]: Ses dilinde belli anlamı ya da tümce kuruluşunda görevi bulunan anlatım aracı.
- 1111 – **sözcük kakışması** [es.t. *tenâfir-i kelimat*]: bkz. **kakışma**.
- 1112 – **sözcük oyunu** [Fr. *jeu de mot*] [es.t. *kelime oyunu*]: Sözcüklerin çok anlamlılığından, sesteş oluşlarından yararlanılarak yapılan anlatım oyunları.
- 1113 – **sözdeki tat** [es.t. *letafet-i kelâm*]: bkz. **tatlı söz**.
- 1114 – **söz düğümlenmesi** bkz. **düğümlenme**.
- 1115 – **söz kalabalığı** [es.t. *kesret-i elfaz*]: Konu ile ilgili olsun olmasın, anlatım, yerli yersiz sözlerle işbirme.
- 1116 – **söz kuntluğu** [es.t. *metanet-i kelâm*]: Anlatımın yapmacıktan, zorlamadan, akiçili bozan kakisıklardan, yersiz bağlaçlardan, yanlışlardan uzak ve seçkin sözcüklerden örülmüş olması.
- 1117 – **sözlü yazın** [es.t. *şıfâhî edebiyat*]: 1– Çağında yazıya geçirilememiş olan, tarih öncesiñin değerli verileri. 2– Yazı çağında da halk arasında söylenip duran her türden sanatsal değeri olan söz. (Halk deyişleri, masallar, atasözleri, bilmeceler, yanıtmacalar... birer sözlü yazın türüdür.)
- 1118 – **söz oyunları** [es.t. *melâibe-i lafziye*]: Anlamla ilgisi olmayan sözcük hünerleri.
- 1119 – **söz sıralanımı** [es.t. *siyâk u sibâk*]: Bir yazida, bir bölümün önceki ve sonraki bölmelerle ilgisi. (Buna dayanılarak, o bölüme deðgin kuş-

[1120–1131] söz töresi

kular aydınlığa kavuşturulur ve bölümün gerçek biçimini ya da doğru anlamını saptanır.)

- 1120 – **söz töresi** [es.t. *edeb-i kelâm*]: Yadırganacak çirkin, kaba sözler kullanmaktan sakınmak; ince, seçkin sözcüklerle anlatmak yöntemi.
- 1121 – **söz ustası** [es.t. *mir-i kelâm*]: Toplantılarda tatlı ve iyi konuşmalarıyla ün salan söz eri.
- 1122 – **söz yaratma** [Fr. *néologisme*] [es.t. *icad-i elfaz*]: 1- Yeni bir varlığı, bir kavramı anlatmaya yeter sözcük yoksa, dil kurallarına uygun bir sözcük türetip kullanarak dile zenginlik kazandırma. 2- Yeni ve nükteli düşünceleri, imgeleri o güne degen işitilmemiş tatlı bir söz örgüsüyle anlatma.
- 1123 – **su kasidesi** bkz. **kaside I, 3.**
- 1124 – **sunu** [Fr. *dédicace*] [es.t. *ithaf*]: Yazarın, yapıtını birine armağan etmesi.
- 1125 – **sunut** [Fr. *dédicace*] [es.t. *ithafîye*]: Birine sunulan yapıtın üzerine yazılan armağan yazısı. bkz. **sunu**.
- 1126 – **suret:** Karagöz oyunundaki kişi, hayvan ve dekor resimlerine Karagözülerce verilen ad. (Buna *tasvir* de denir.)
- 1127 – **suriye** bkz. **kaside I, 3. d.**
- 1128 – **surname:** Sultan düğünlerini, büyük şölenleri konu edinen divan koşuk türü.
- 1129 – **süresel düzen:** Roman, öykü, oyun ve öbür türelerde, olayların oluş sırasına göre anlatılmıştır.
- 1130 – **süredeşilik** [Fr. *simultanéisme*]: Aynı süre içinde değişik yerlerde geçen olayları, bu olaylara bağlanmadan, birlikte anlatma yolu.
- 1131 – **süslü biçem** [Fr. *style orné*] [es.t. *üslub-i müzeyyen*]: Türülü yazın sanatlarıyla süslenmiş biçem. bkz. **b içem**.

§

1132 – **şah beyit:** 1- Koşugun en güzel koşası. 2- bkz. **karalama 2.**

1133 – **Şah Maran:** Çok ünlü bir halk masalı. (Baş kahramanı, yılanlar ülkesi hükümdarıdır.)

1134 – **şaka** [es.t. *latife, ç.letaif*]: Güldürmek amacıyla, birilerini kırmak siz şüpçitmak ya da aldatmak için söylenen söz, koşuk. bkz. **takılma**

1135 – **şakalaşma** [es.t. *mülâtafe*]: Divan ozanlarının koşuklu takılmaları. XVII. yüzyılda Şeyhülislâm Yahya Efendi, Nefi için şu dörtlügü söylüyor:

Şimdi hayl-i suhanveran içre
Nefi manendi var mı bir şair
Sözleri Seb'a-i Muallaka'dır
İmriülkays kendidir kâfir.

Nefi de şöyle yanıtıyor:

Bize kâfir demiş Müfti Efendi
Tutalım ben ana diyem Müselman
Varıldıkta yarın Ruz-i Ceza'ya
İkimizde çıkarız anda yalan.

1136 – **şakalı eğretileme** bkz. **eğretileme III, b.**

1137 – **şarkı** [Fr. *chanson, chant*]: 1- Kavuştaklı bir divan koşuk biçimi.
2- Bestelenerek ırlanan bir tür:

Sevdığım canım yolunda hake yeksan olduğum
İyddir çok naz ile seyrana kurban olduğum
Ey benim aşkında bülbül gibi nalân olduğum
İyddir çok naz ile seyrana kurban olduğum
Sen açılı gül gibi zar ile hezar olsun Nedim
Bend bend olsun ham-ı zülfün şikâr olsun Nedim
Sen salın canı yolunda hâksar olsun Nedim
İyddir çok naz ile seyrana kurban olduğum.

(Nedim'in bir şarkısından ilk ve son bağlam)

[1138-1148] şathiyat

- 1138 – **şathiyat**: Tekke edebiyatı koşuk türü. Tanrı ile senli benli, şakalı, takılmacılı bir söyleyişle, konuşur gibi yazılan deyişler. bkz. **şathiyat-i sofiyane**.
- 1139 – **şathiyat-i sofiyane**: Şakalı, alaylı sözlerle Tanrı'ya takılmayı konu edinen koşuk.
- 1140 – **şathiye** bkz. **şathiyat**.
- 1141 – **Şavşat güzellemesi**: Sevinçli sevi türkülerinde uygulanan bir ezgi.
- 1142 – **sehname**: 1– Divan çağında, mesnevî biçiminde yazılmış kahramanlık deyişi. 2– Koşuk biçiminde yazılmış tarih.
- 1143 – **sehnameci**: Eskiden savaşları yazmak, betimlemekle görevlendirilmiş ozan ya da düzeyizi ustası. bkz. **tarih 2**.
- 1144 – **şisirme** [es.t. *haşiv*]: Bir konunun gerek siz ayrıntılarla, aşırı ölçüde genişletilmesi.
- 1145 – **şisirmece** bkz. **abartma**.
- 1146 – **şitaiye** bkz. **kaside I. 3. d.**
- 1147 – **şive**: Bir dilin kültür düzeyine göre gösterdiği değişiklik.
- 1148 – **şiveye aykırılık** [Fr. *cacologie*] [es.t. *mugayeret-i şive*]: Konuşmada, yazda dil kurallarına, daha çok da, güzel kullanım geleneğine aykırı düşen anlatım.

T

- 1149 – **taç beyit** bkz. **kaside. I. 2. c.**
- 1150 – **takılma** [es.t. *latifé*]: Amacı alçaltma ve aşağılama olmayan şaka, alay, güldürücü fıkra. bkz. **şaka**.
- 1151 – **takım** bkz. **düzüm**.
- 1152 – **takma ad** [es.t. *mahlas, nam-ı müstear*]: Kimi ozanların, koşuklarında öz adlarının yerine kullandıkları değişik ad.
- 1153 – **takma ad koşası** [es.t. *mahlas beyti*]: 1– Divan yazısında, ozanın adı ya da takma adı bulunan koşa. bkz. **takma ad**. 2– Âşık deyişlerinde takma adın geçtiği koşa.
- 1154 – **takma ad kullanış** [es.t. *tahallüs*]: Kimi ozanların, koşuklarında öz adlarının yerine değişik ad kullanması. bkz. **takma ad**.
- 1155 – **takma adlık** [es.t. *mahlasname*]: Bir ozana takma ad vermek için söylemiş dize ya da koşuk:
Mahlas-ı marifetin ola cihanda Neşet
“Şeyh Galip”in, hocası Süleyman'a, “Neşet” mahlası böyle verilmiştir.
- 1156 – **tam benzetme** bkz. **benzetme II. 1**.
- 1157 – **tam mani** (h.y.) bkz. **düz mani**.
- 1158 – **tam ündeş** bkz. **ündeş**.
- 1159 – **tandırname**: Halk öykücülerinin karışık, uzun, türküşüz masallara verdikleri ad.
- 1160 – **tanıkçalar** [es.t. *müsteşhedat*]: Yazın kurallarına, terimlerinin açıklanmasına örnek olarak getirilen koşuk ya da düzeyizi parçaları.
- 1161 – **tanımlık** [Fr. *épigraphe*]: 1– Bir yapıtin ne işe yaradığı, ne zaman ve kimin tarafından yapıldığını gösteren yazı. 2– Bir betığın ya da bir bölümün başına, başka bir yazardan alınarak konulan özdeyiş değerli, destekleyici parça.
- 1162 – **tanıtıcı** [Fr. *fragment*]: Bir yapıttan alınan ya da kalan parça.

[1163-1173] tanıtma

- 1163 – **tanıtma** [Fr. revue]: Bir oyun, kitap vb. için yazılan, eleştirel nitelikler taşıyan kısa oylumlu yazı.
- 1164 – **tanrıfbeşleme** bkz. **beşleme**.
- 1165 – **Tanrisama** [Fr. apothéose]: Bir kahramanı Tanrı gibi görme, gösterme; bir kişiyi ya da bir düşünciyi ululama.
- 1166 – **Tanrı tanımazlık** [Fr. athéisme] [es.t. dehriye]: Tanrı'nın varlığını yadsayan öğreti.
- 1167 – **tansıma** [es.t. istitraf]: Benzetmeliğin (=müsebbebin) pek zarif gösterilmesi.
- 1168 – **Tanzimat**: 1839'da Reşit Paşa'nın öncülüğünde devlet yönetiminde, toplumsal yaşayışta, dünden Batı'ya yönelik dönemine verilen ad.
- 1169 – **Tanzimat yazını**: 1860'da Tercüman-ı Ahval gazetesinin çıkışlarıyla başlamış sayılan ve divan geleneklerini bırakarak Batı kültürünü, Batı düşününü, Batı'nın yazın türlerini ve biçimlerini benimseyen yazın akımı.
- Tanzimat yazınını evrelere ayıranlar vardır:
- 1- **ön Tanzimat yazını**: Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal'lerin toplumsal yazın çağlığı.
 - 2- Ekrem, Hamit ve Sezai Beylerle **sanata yönelik çağrı**.
 - 3- Ahmet Mithat Efendi ile **halka yönelik çağrı**.
- (Tanzimat yazını 1895'te, yeni bir çığırın başlamasıyle sona ermiş sayılır.)
- 1170 – **tapşırma**: Saz ozanlarının ya da öykücülerin takma ad, mahlas yerine kullandıkları bir terim.
- 1171 – **tapuğ**: Gülsenî tarikatından olanların ilâhiye veridikleri ad. bkz. **ilâhi**
- 1172 – **tardîye**: Mesnevî biçiminde yazılan ve çoğu kez bir öykü olan şiirlerde arada dörder dizeleri kendi aralarında, beşinci dizeler birbiriyile uyaklı bağamlardan oluşmuş koşuk parçası. (Buna "tard ü rekib" de denir.)
- 1173 – **tarih**: 1- Divan ozanlarının önem verdikleri geleneklerden biri de tarih düşürmektedir. Doğum, ölüm, büyük yapı, önemli olaylar tarih düşürmek için bir fırsatı. Böyle düşürüldü: Arap abecesi Ebced denilen özel bir sıralanışa göre dizilmiş, her birine birden ona, on-

tartı [1174-1182]

dan yüze, yüzden bine kadar bir sayı değeri verilmiştir. Sözcük ya da dize, harflerle öyle örlür ki, sayı toplamaları istenen tarihi gösterir. Örnekler: Timur, 803 hicret yılında Sivas'ı zaptediyor, yıkıp yakıyor. Bu olaya "harap اب " tarihi düşürülmüştür. Türleri:

a- **tarih-i sade**

Senin sinnin Süruri geldi kırka=1205

b- **tarih-i mucem**: Yalnız noktalı harfler hesap olunarak çıkan tarih. Buna "tarih-i mücevher" de denirdi.

c- Yalnız noktasız harfleri hesap olunana da **tarih-i mühmel** ya da "sade" denirdi.

Tarih dizesindeki birkaç sayı eksiği varsa tamlanması ya da artığın çıkarılması gereği öncül dizede imlenir.

2- [Fr. histoire]: XIX. yüzyıla degen tarih bir yazın türü idi. Anlatımda güzellikî amaç edinilir, araya koşuklar, fıkrlar sıkıştırılarak konu tatlandırıldı. Pozitivizm akımından sonra bilimsel olmağa yoldı.

Daha önceleri tarihsel konuları: 1- Şehnameciler, 2- Vakanüsler
3- Özel tarihçiler işlerlerdi.

1174 – **tarihçi** [Fr. chroniqueur, historien] [es.t. müverrih]: Tarih yazarı. bkz. **tarih 2**.

1175 – **tarih düşürme** bkz. **tarih I, ebced**.

1176 – **tarih-i mucem** bkz. **tarih 1, b.**

1177 – **tarih-i mücevher** bkz. **tarih 1, b.**

1178 – **tarih-i mühmel** bkz. **tarih 1, c.**

1179 – **tarih-i sade** bkz. **tarih 1, a.**

1180 – **tarihsel roman** [Fr. roman historique]: Başlıca kişileri ve olayları tarihten alınan roman.

1181 – **tarikat**: Tasavvufa dayalı ve kimisi eski dinlerin kalıntılarını yaşıtan, kimisi de şeriatın pek sert ve bencil yargılarnı yumoşatmak gereklisiyle oluşan türlü İslâm öğretülerine verilen ad (Bektaşî tarikatı, Mevlevî tarikatı gibi).

1182 – **tartı** bkz. **ölçü**.

[1183–1196] **tartı öbeği**

- 1183 – **tartı öbeği** [Fr. *groupe métrique*]: Uzun kısa hecelere dayanan, ölçüde bir adım oluşturan hecelerin bütünü.
- 1184 – **tartışma** [Fr. *discussion*] [es.t. *minakaşa*]: Bir sorun üzerine söyle ya da yazılı olarak karşılıklı –biraz da sertçe– savunuşma.
- 1185 – **tasavvuf**: İslâm dininde varlık birliğini, kamutanlılığı temel düşünce olarak alan, felsefeye bağlı, gizemci bir özel inanış ve anlayış.
- 1186 – **tasavvufî halk yazını**: Tasavvuf düşüncelerinin yarattığı halk yazını. Hikmet, ilâhi, nefes, nutuk, devriye gibi koşuk türleri bu yazında görülür. bkz. **tekke yazını**.
- 1187 – **tasavvuf şiirleri**: Tasavvuf çığırına girenlerin koşukları. (Bunlarda özel biçimler yoktur. Ozanlar, halk ya da divan koşuk biçimlerinden dilediklerini kullanmışlardır. Onlarda ad, biçimde ya da konuya göre verilmemiştir. Birçok tarikatlar, kendi tekkelere okudukları koşuklara *ilâhi* derler. Buna Bektaşiler *nefes*, Aleviler *deme* adını verirler.)
- 1188 – **taslak** [Fr. *esquisse*]: Bir yapının kesin biçimini almadan önceki durumu.
- 1189 – **tasvir** bkz. **suret**.
- 1190 – **taşırı** [Fr. *redondant*]: Anlatıma bir değer katmayan (söz).
- 1191 – **taşırılık** [Fr. *redondance*] [es.t. *iksar*]: Anlatıma değer katmayan sözcüklerin, benzeme öğelerinin bolluğu.
- 1192 – **taşlama** [Fr. *satire*] [es.t. *hiciv şıiri, hicviye*]: Bir kişiyi, bir yeri, bir şeyi vb. –kusurları yanlarını– acı, alaycı bir dille yeren hali koşuk türü.
- 1193 – **taşlamacı** [es.t. *heccav*]: Taşlamalar söyleyen ozan. bkz. **taşlama**.
- 1194 – **tatlı duraklılama** [es.t. *sekt-i melih*]: *mef'ülün, mefâilün, feûlün*” ölüsünün gerektikçe “*mef'ülün, fâlîlün, feûlün*” biçimine çevrilmesi:
 Kaldım mı, demişti, yolda bir gün
 Hindistan'ın denizlerinde?...
 (A. Hamit Tarhan, *Makber*)
- 1195 – **tatlı söz** [es.t. *kelâm-i latif*]: İnce, yumuşak sözcüklerle öرülü olan ve anlamı gönüllük okşayan söz. bkz. **söz**. (Bu niteliğe söylemekde tot da denir).
- 1196 – **tatyân**: Geceleyin söylenen ağır ve feryatlı türkülerde uygulanan bir ezgi.

tercihane [1197–1213]

- 1197 – **tegazzül** bkz. **kaside I, 1. ç.**
- 1198 – **tekçe** [es.t. *müfret*]: Ozanın bir koşguna katmayıp yalnız bırakıldığı koşa.
 Andım çağirdım ismini bunca zaman senin
 Feryadına yetişmedin Allah! Yok musun?
 (Muallim Naci, *Füruzan*)
- 1199 – **tekellüm** bkz. **tekerleme 2**.
- 1200 – **tekerleme**: 1- Daha çok, masalların başında bulunan uyaklı giriş sözleri. (Çoğu zaman “bir varmış, bir yokmuş” diye başlar.) 2- Saz ozanlarının birbirleriyle yaptıkları koşuk yarışı. (Kimi âşıklar bu yarışmayı “tekellüm” diye adlandıırlar.) 3- Ortaoyunlarında, özellikle Kavaklı'nun kullandığı sözler.
- 1201 – **tekke**: Eskiden, tarikat erlerinin toplanıp tören yaptıkları yer. (Burada, aynı zaman da, saz ve koşuk öğrenimi de yapıldı.) bkz. **tekke yazını**.
- 1202 – **tekke yazını** [es.t. *tekke edebiyatı*]: Tasavvuf duygusu ve düşüncelerini aşılama amacıyla söylemiş, yazılmış ürünler.
- 1203 – **tekkonu incelemesi** [Fr. *monographie*]: Herhangi bir konu üzerinde, özel bir görüşle yapılan eleştirmeli inceleme yazısı.
- 1204 – **teklik eğretileme** bkz. **eğretileme II, 2. a.**
- 1205 – **tekuyaklı** [Fr. *monarime*] [es.t. *musarra, miselle*]: Bütün dizelerinin uyakları bir olan koşuk.
- 1206 – **tekuyum** [es.t. *yekahenk*]: Koşaları arasında iç birlik, konu birliği bulunan gazel.
- 1207 – **tekün** [es.t. *yekavaz*]: Koşaların hepsi bir güchte, bir değerde olan (gazel, koşuk).
- 1208 – **tekyanlı seci** bkz. **seci 5**.
- 1209 – **telle söylemek**: Halk öykülerinin coşkulu, duygulu yerlerini saz eşliğinde uyaklı-önlülü olarak ezgiyle söylemek.
- 1210 – **temel eğretileme** bkz. **eğretileme II, 3. a.**
- 1211 – **temize çekmek** [es.t. *tebviz etmek*]: Düzeltilmiş karalamayı özenle yazmak.
- 1212 – **tenkit** bkz. **eleştiri**.
- 1213 – **tercihane**: Terci-i bendin bağamlarından her biri.

[1214–1232] **terci-i bent**

1214 – **terci-i bent**: Gazel gibi uyaklı, tek ölçülu bağlam (*bent*) lardan birleşmiş; her bağlamı araç (*vasita*) denilen kavuştak koşasıyle bağlanmış uzunca bir divan koşuk biçimi. (Araç koşa, bağımsız uyaklı olur ve her bağlam sonunda değeşirse, koşuk **terkib-i bent** adını alır.)

1215 – **tercüman** (*terceman*): Bektaşî-Alevilerde, bir iş yaparken okunan deyiş ya da düzdeyiş biçimindeki dualar.

1216 – **terkib-i bent** bkz. **terci-i bent**.

1217 – **terkiphane**: Terkib-i bendin bağlamalarından her biri.

1218 – **tersil**: Secisiz yazma. Karşılı: **tesci**.

1219 – **terza-rima**: İtalyan koşuk biçimlerinden. Üçer dizelik bağamlardan oluşur. Uzunlığında sınır yoktur. Dize ile son bulur. Şöyledir:

a	b	c	m	
b	c	m		k
a	b	c	m	

Dante'nin "Tanrisal Komedyâ'sı bu biçimle yazılmıştır.

1220 – **tesci**: Secili yazma. Karşılı: **tersil**.

1221 – **tesmit**: Musammat yazma. bkz. **musammat**.

1222 – **tevhit** bkz. **kaside I**, 3. a.

1223 – **tez** [Fr. *thèse*]: bkz. **savunca**.

1224 – **tezkire** (**teskiret-üs-şura**): Divan çağında genellikle ozanları konu alan yazın tarihi.

1225 – **teskireci**: Tezkire yazarı. bkz. **tezkire**.

1226 – **t kasidesi** bkz. **kaside I**, 3.

1227 – **topal koşma**: Çankırı bölgesinde bir oyun havasına verilen ad.

1228 – **toplamlı benzetme** bkz. **benzetme II**, 8.

1229 – **toplumcu gerçekçilik** [Fr. *réalisme social*]: İnsanı toplumsal ilişkileri içinde ele alan, toplum gerçeklerini devrimci bir doğrultuda yansıtmayı amaçlayan yazın çığıri.

1230 – **toplumsal söylev**: Toplumun sorunlarını konu edinen söylev. bkz. **söylev**.

1231 – **tøy**: Halk öykülerinin sonunda okunan, ezgisi oynak, neşeli türkü.

1232 – **törelcilik** [Fr. *moralisme*]: Töreyi saltık değer olarak tanıyan felsefe öğretisinin yazına uygulanması.

tuyuğ [1233–1243]

1233 – **töre romanı** [Fr. *roman des moeurs*]: Gelenekleri, görenekleri, alışkanlıkları yansitan roman.

1234 – **tragedya** [Fr. *tragédie*] [es.t. *haile*]: Konusunu tarih ya da söylencelerden alan, kahramanları ünlü kişiler olan, çarpıcı olaylar içinde insanın tutkularını, uğradığı yıkımları göstererek acıma duyguları uyandıracak, kişiyi ürpertmek ereği güden, koşuk biçiminde bir oyun türü.

1235 – **trubadur** [Fr. *troubadour*]: XII. ve XIII. yüzyıllarda Güney Fransa'da halk ozanlarına verilen ad.

1236 – **trouver** [Fr. *trouvere*]: XII. ve XIII. yüzyıllarda Fransa'nın kuzeýinde halk ozanlarına verilen ad.

1237 – **tumturak** [Fr. *emphase*]: Kulaga hoş gelsin ya da okuyan ve dinleyeni etkilesin diye pek gerekli olmayan tantanlı yabancı sözcükler kullanma.

1238 – **tumturaklı** [Fr. *emphatique*]: bkz. **tumturak**.

1239 – **tutarlık** [es.t. *insıcam*]: Düşünce, duygusal imgelerin birbirlerini güzelce kavrayışından, sözcüklerin de bunları canlandıracak biçimde örünlüğünden doğan nitelik, bkz. **bağdaşım**.

1240 – **tutarsız** [Fr. *incohérent*]: Sözcük, tümce ya da düşüncenin mantıksal bir bağla birbirine bağlanmayı.

1241 – **tutiname**: Bir büyük öykü içinde, doksan kadar masalımsı küçük öykü bulunan bir halk masal kitabı.

1242 – **tutum**: 1– [Fr. *manière*]: Sanatının yeteneklerine, özel görüş, anlayış ve eğilimlerine dayanan ve bunları yansitan anlatış biçimleri
2– [Fr. *économie*] [es.t. *iktisat*]: Yazarın aşırılıktan sakınarak anlatımı gereğine göre düzenlemesi.

1243 – **tuyuğ**: 1–XIV. ve XV. yüzyıllarda birkaç ozanın yazdığı “fâilâtün fâilâtün fâilün” ölçüsünde, dört dizeli ve a-a-uyaklı bir koşuk biçimidir.

Dilberin işi itab ü naz olur
Çeşmi cadu gammesi gammaz olur
Ey gönül sabret tahammül kil ana
Yare erişmek işi az az olur.

(Kadi Burhanettin)

2– Halk edebiyatında, “rubai”nın karşılığı olan bir koşuk biçimi.
(Bir tek dörtlükten oluşur. Uyak düzeni mani gibidir. On bir heceli

[1244-1254] tümce özelliği

olanları aruzun "fâlâtün fâlâtün fâlün" kalıbına uyar. **Duyuğ** da denir. Az kullanılan bir koşuk biçimidir.)

1244 – **tümce özelliği** [Fr. phraséologie]: Bir dilin ya da yazarın kendine özgü tümce düzeni.

1245 – **tümçülük** [Fr. intégralisme]: XX. yüzyıl başlarında ortaya çıkan ve ele aldığı konuya eksiksiz biçimde ortaya koyma çabasını güden yazın çığıri.

1246 – **tüm evirme** bkz. **evirme 1**.

1247 – **tümlenti** [Fr. appendice] [es.t. zeyil]: Bir yapıta eklenen tümleyici bölüm.

1248 – **tümleyim** [es.t. ikmal]: Tümcenin ya da dizenin anlamını, sonra gelen tümce ya da dize ile tämleme. Ör.: "Erken uyandım bu sabah. Her günkü gibi." (Ataç, *Günce*)

1249 – **tümsetiş** [es.t. istigrak]: Bir yazın yapıtında, bireylerin kimilerini ya da tümünü içine alacak biçimde bir adın başına uygun bir belirtme səni getirilmesi. Ör.: Kimi kişiler cimri olur.

İki türlüdür:

1- **Gerçek tümsetiş**: Sözlük anlamının bütününe kavraması: *Her insan kendi çıkarını arar*.

2- **Oluruna tümsetiş**: Sözün gelişine göre biraz sınırlıca kavrayış: *Her öğrenci bu romanı severek okur*.

1250 – **tür** [Fr. genre]: [es.t. nevi] Özel bir biçim gösteren bir sanat çeşidi ya da kolu.

1251 – **türemsi** [es.t. şibh-i iştikak]: Kökleri bir olmayan ancak yazılışı yönünden türemiş benzeyen sözcüklerle yapılan ündeş (cinas) sanatı.

1252 – **türetimcilik** [Fr. néologisme]: Bir sözcük kökünden kurallara uygun olarak sözcükler, bir öğretiden, o öğretiyi andıran ya da çağrışımıla anımsatan başka öğretüler türetme. bkz. **söz yaratma**.

1253 – **türetme** [es.t. iştikak]: Bir kökten türemiş sözcüklerle bir anlatış özelliği yaratma sanatı:

... Alımsın ilmine gayet yok, kadırsın kudretine nihayet yok.
.... Kadımsın ukul-i mütekaddimin ve müteahhirin daire-i kidemine
kadəm basamaz. (Sinan Paşa)

1254 – **türkmanı**: Türklerin özel bir ezgi ile söyledikleri türküler.

tüzel söylev [1255-1259]

1255 – **türkü**: 1- Halkın ezgi ile söylediği her türlü deyiş. 2- Saz ozanlarının koşma biçiminde söyledikleri, dördüncü dizeleri her dörtlükte olduğu gibi yinelenen kavuştaklı koşuk.

1256 – **türkü yakıcı**: Türkü yakan kimse, ozan.

1257 – **türkü yakmak**: Bir olayla, bir sevgiyle ilgili olarak söylemiş türkü. (Buna **türkü dizmek**, **türkü çıkarmak** da denir.)

1258 – **tüze aytağılığı** [Fr. eloquence judiciaire] [est. adlı hitabet]: Aytamlık türlerinden biridir. Savlama, savunma çeşitleri vardır. bkz. **savunma söylevi**.

1259 – **tüzel söylev** [es.t. hitabet-i adliye]: Avukatların, yargıçların, savcıların mahkemede, yargıtayda söyledikleri söylev. bkz. **söylev**.

U

- 1260 – **uçkur havası**: Çabuk bir ezgi ile söylenen, çalınan parça; curcuna.
- 1261 – **ulama** [Fr. *liaison*] [es.t. *vasıflı*]: Sözcük sonundaki ünsüzün, sonra gelen sözcüğün başındaki ünlüye bağlanması.
- 1262 – **ulamlı ündeş** [e.t. *cinas-i lâhik*]: Seslerinin çıkışları yakın olmayan sözcükler arasındaki ündeş. Ör.
Maran gibi birbirini sokmada yaran.
bkz. **ekşik ündeş**.
- 1263 – **ulularözü** [Fr. *maxime*] [es.t. *kelâm-i kibar*]: Ünlü kişilerin, bilgelerin, sanatçıların uslarda yerlesen değerli sözleri: "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir." (Atatürk)
- 1264 – **usandırıcı uzatım** [es.t. *ıtnab-i mümil*]: Sözün gereksiz yere, bikkilik verecek ölçüde uzatılması, kitik.
- 1265 – **usta**: Yetişkin aşık. (Geleneğe göre, gençler ustalarına hizmet ederek onlardan saz ve koşuk öğrenirler.)
- 1266 – **usta malı**: Usta ve ünlü aşıkların koşukları. (Aşıklar, fasillarına önce bu "usta malları" ile başlarlar.)
- 1267 – **uyak** [Fr. *rike*] [es.t. *kafife*]: Dize sonlarının sesçe benzerliği. (Uyak hecelerinin sesçe benzeşmelerine karşılık, anlamca ayrı olmaları gereklidir.) Türleri:
1- **Yalın uyak** [es.t. *basit kafife, tam kafife*]: Bir ünlu olmak üzere ikişer harfin benzeşmesi yoluyle yapılan uyak. Ör.: *gül-bülbül, anne-sene gibi*.
2- **zengin uyak** [es.t. *kafife-i mukayyede, kayıtlı kafife, zengin kafife*]: Yalın uyaktan önceki harf yada hecenin de benzeşmesi yoluyle yapılan uyak. Ör.: *sıcak-ocak, sarı-dağları, ifade-istifade*.
3- **yarım uyak** [Fr. *assonance*] [es.t. *yarım kafife*]: Yalın uyaktan daha az harf kullanılması yoluyle yapılan uyak. Ör.: *bas-kes*.
4- **ündeşli uyak** [es.t. *cinaslı kafife*]: Sesteş sözcüklerle yapılan uyak. Ör.

Güle naz
Bülbül eder güle naz
Öyle bir yere düştüm
Ağlayan çok gülen az

5. **ic uyak** [es.t. *musammat*]: Dizelerin ortalarında bulunan uyak. (Birinci dizinin son sözcüğüyle uyaklanmış olur.) Ör.

Gül-i ruhsarına karşı gözümde kanlı akar su
Habibim fas-i güldür bu akar sular bulunmaz mı?
(Fuzuli)

6. **açık uyak** [Fr. *rime féminine*] [es.t. *açık kafife*]: Sonu açık hece ile biten uyak.

7. **kapalı uyak** [Fr. *rime masculine*] [es.t. *kapalı kafife*]: Ünsüzle biten uyak.

8. **sarma uyak** [Fr. *rimés embrassées*]: Her bağlamın birinci ile dörüncü ve ikinci ile üçüncü dizelerinde yapılan uyak.

9. **başuyak** [es.t. *mahcup kafife*]: Dizelerin başlarında bulunan uyak.

10. **çift uyak** [es.t. *zu-kafiyeteyn, zü-l-kafiyeteyn*]: Koşanın bir dizesindeki iki sözcükle, öteki dizesindeki iki sözcük arasında yapılan uyak. bkz. **çift uyaklı**.

11. **çok uyak** [es.t. *zü-l-kavafı*]: Dizelerde ikiden çok sözcük arasında yapılan uyak.

12. **çapraz uyak** [Fr. *rime croisé*]: Her bağlamın birinci ile üçüncü, ikinci ile dördüncü dizelerinde yapılan uyak.

- 1268 – **uyaklı** [Fr. *rimé*] [es.t. *mukaffa*]: bkz. **uyak**.

- 1269 – **uyaklı düzyazı** bkz. **düzyazı**.

- 1270 – **uyaklısı** [es.t. *ito*]: Anımları, görevleri bir olan sözcüklerle ya da eklerle uyak yapma aksaklısı.

- 1271 – **uyaksız dizeler** [Fr. *vers blancs*] [es.t. *kafiyesiz misralar*]: bkz. **dize**.

- 1272 – **uyaktaş** [es.t. *musarra*]: Dizeleri birbirile uyaklı koşa. bkz. **tek-uyaklı**.

- 1273 – **uyaktaşlı beşerli** [es.t. *muhammed-i müzdeviç*]: bkz. **beşerli**.

- 1274 – **uyanış**: Alevi-Bektaşilerce, bir kimsenin ilk kez koşuk (nefes) söylemeye başlaması, dilinin çözülmesi.

[1275-1290] **uyar**

- 1275 – **uyar** [es.t. *mülâyim*]: Kapalı eğitilemede benzetmeyi sağlayan sözcük.
- 1276 – **uyarlama** [Fr. *adaptation*]: 1- Bir yazın yapısını yöresel koşulları göz önüne alarak, uygun değişiklikler yaparak bir dile aktarma.
2- Bir türde yazılmış bir ürünü başka türü aktarma.
- 1277 – **uyarlayıcı** [Fr. *adapteur*]: Bir ürünü uyarlayan kimse. bkz. **uyarlama**.
- 1278 – **uyarlı** (*dengeli*) **eğitileme** bkz. **eğitileme III, a**.
- 1279 – **uyarlık** [Fr. *accord*] [es.t. *mutabakat*, *mutabakat-ielfaz*]: Düşünçelerin, duyguların, kavramların en uygun sözcüklerle anlatılması.
- 1280 – **uyaşlık** [es.t. *iktifa*]: Divan yazısında yazılışları ayrı, sesleri yakın harflerle uyak yapma sanatı.
- 1281 – **uydu eğitileme** bkz. **eğitileme II, 3. b.**
- 1282 – **uydurma**: Saz ozanlarının **nazire** ve **tanzir** karşılığı olarak kullandıkları terim. bkz. **nazire**.
- 1283 – **uygunluk** [es.t. *muvaṣṣafat*]: Anlatımın konuya uygun olması.
- 1284 – **ulaşım** [es.t. *itilâf*]: Sözcüğün, ölücünün, anlamın birbirine uygun düşmesi, birbirlerini okşaması. (1- Sözcüğün anlaşımla uylaşması. 2- Sözcüğün ölçü ile uylaşması. 3- Sözcüğün sözcükle uylaşması. 4- Anlamın ölçü ile uylaşması. 5- Anlamın anlaşımla uylaşması gibi biçimlerde olur.)
- 1285 – **uymazlık** [es.t. *adem-i mutabakat*]: Kullanılan sözcük ve deyimlerin konuya uymaması.
- 1286 – **uyum** [Fr. *harmonie*] [es.t. *ahenk*]: Şiir ya da düzeyyazındaki sözcük ya da sözcük öbeklerinin ses ve yapı benzeşmesinden oluşan ve kişide güzel bir etki uyandırın düzen.
- 1287 – **uzak değişimce** bkz. **değişimce**.
- 1288 – **uzanlatım bilimi** [Fr. *rhétorique*] [es.t. *ilm-i beyan, beyan*]: Güzel yapıtlarda düşüncelerin, duyguların, imgelerin doğuş ve değerlerini; bunların anlatımında tutulacak yolları konu edinen bir yazın bölümü.
- 1289 – **uzatı** bkz. **eşitlik**.
- 1290 – **uzatım** [es.t. *imale*]: Ölçüye uydurma zorunluğu yüzünden kısa bir heceyi uzun okuma:

Dediler oğlun gibi kadri cemil
Bir anaya vermemiştir ol Celil

(Süleyman Çelebi, Mevlit)

uzun öykü [1291-1302]

- 1291 – **uzatma** [Fr. *diffusion*] [es.t. *tatvil*]: Anlama bir şey katmayan sözcüler kalabalığı. bkz. **çoğaltma**.
- 1292 – **uzbilim** [Fr. *culture*] [es.t. *irfan*]: bkz. **uzsezi**.
- 1293 – **uzdeyiş** [es.t. *ilm-i bedi*]: Sözün anlatılmak istenen duruma güzelce uymasını sağlayan kuralların tümü. (Konusu uzdeyiş sanatlarıdır.)
- 1294 – **uzokumak** [Fr. *déclamer*] [es.t. *insat etmek*]: Bir çocuğu, bir söylevi, bir yazın parçasını konuya uygun çeşitli vurgularla, el, yüz ve gövde hareketleriyle canlandırarak okumak.
- 1295 – **uzokuyış** [Fr. *déclamation*] [es.t. *insat*]: bkz. **ayıtlamak**.
- 1296 – **uzsezi** [es.t. *irfan*]: Tasavvufculara göre Tanrı'yı, özbenliğini bilme yetisi; öğretimle değil, olgunlaşmaya gelen, Tanrı vergisi olan bilgi.
- 1297 – **uzsöleyiş** [Fr. *éloquence*] [es.t. *talâkat*]: Kolay, güzel ve düzgün söyleme yeteneği.
- 1298 – **uzsözlü** [Fr. *éloquent*] [es.t. *beliğ*]: Anlatımı, yapıtları derin, güzel ve etkili olan (yapıt, sanatçı). bkz. **uzsöz**
- Her beliğ fasih olur; lakin her fasih beliğ olamaz.
- (Sait Paşa, *Mızan-ül-ebed*)
- 1299 – **uzsözlülük** [Fr. *rhétorique, éloquence*] [es.t. *belâğat*]: Konuya bütün yönleriyle kavrayarak hiç bir yanlış ve eksik anlayışa yer bırakmayan, yorum gerektirmeyen, yapmacıktan uzak ve düzgün anlatma sanatı. bkz. **sözbilim**.
- 1300 – **uzunhava**: 1- Açıklı, dokunaklı deyişlerin içli müziği ve sözleri.
2- Doğu Anadolu'ya özgü bir çeşit türkü ezgisi.
- 1301 – **uzun hece** [es.t. *memdut hece*]: 1- bkz. **kapalı hece** 2- Ünlü ile bitenlerden uzatılarak söylenen, okunan heceler: mazi, kâfi, dâhi, Nûri,... 3- Uzun okunan bir ünlüden sonra bir ünsüzün gelmesiyle oluşan hece, çok kez bir uzun bir kısa hece sayılır.
- 1302 – **uzun öykü** [Fr. *récit*] [es.t. *uzun hikâye*]: Kapsamlı bakımından kısa öyküye, uzunluğu bakımından romana yaklaşan öykü türü.

ünlem [1311-1315]

4- **çiftleşik ündeş** [es.t. *müzdeviç, cinas-i müzdeviç*]: Ündeşlerin ikisinin de bir dizede yan yana, sonda bulunması. Ör.

Ruhların böyle diriğ etme dil-i divaneden
Şem için bu mertebe *perva neden pervaneden*?

(Buna *yinelenmiş, dönüşük* de denir.)

1311 - **ündeşleme** [es.t. *tecnis*]: 1- Söyleniş bakımından birbirine benzeyen, anımları ayrı sözcükleri bir arada kullanma işi. 2- Uyakları ündeşli deyiş. Ör.

Ben aşığım el gögüste yüz yerde
Gel efendim del sinemi yüz yerde
Yaralarım göz göz oldu yüz yerde
(Gevheri)

3- Halk yazınında bir tür halk ezgisi.

1312 - **ündeşli evirmece**: 1- [es.t. *cinas-i muharref*]: Eski yazda yazılışları bir, okunuşları ayrı sözcüklerin kullanılmasıyla yapılan ündeş. Ör.

Genc-i istığna ararsan yokla *künc-i uzleti*
2- [Fr. *anagramme*]: Aynı harflerle yazılan sözcüklerden her biri. Ör. masa-asma, yılan -yalın. bkz. *evirmece*.

1313 - **ündeşli mani** [es.t. *cinaslı mani*]: Söylenişleri bir, anımları ayrı sözcükler kullanma yoluyle yapılan koşuk. Ör.

Kuleden
Ses geliyor kuleden
O kaş o göz değil mi
Beni sana *kul eden*

Bu koşugun iki ündeşle yapılanına *çifte ündeşli mani* [es. t. *cigali mani*] denir:

Öyle mi *kara* gözler
Sürmeli *kara* gözler
Gemin deryada kaldı
Gözlerin *kara* gözler

1314 - **ündeşli uyak** bkz. *uyak*.

1315 - **ünlem** [Fr. *interiection*] [es.t. *nida*]: Birden uyanan gür coşkuların etkisiyle ağzdan çıkışveren sözcükler, söz öbekleri. Yerinde kullanılcına sanat olur:

Ü

1303 - **uç birlik kuralı** [Fr. *règle de trois unités*]: Tragedyaların özelliği çeşitli kurallara bağlı olmaktadır. Bu kurallardan en belirginini, hatta ilk planda geleni üç birlik kuralıdır. Üç birlik kuralı: a- Zaman birligi: Oyunındaki olayın 24 saat içinde geçmesi. b- yer birligi: Olayın aynı yerde geçmiş olması. c- Konu birligi: Yapıtın tek konuya işlemesi, olayın kişilere sıkı sıkıya bağlı olmasından oluşur.

1304 - **uç kavuştaklı** [Fr. *triolet*]: Fransız koşuğunda birinci, dördüncü ve sekizinci dizeleri aynı olan sekizer heceli sekiz dizeden oluşan bir koşuk biçimi.

1305 - **üçleme**: Üç dizeli parçalardan oluşan koşuk.

1306 - **üçlü** [Fr. *tercet*]: Üç dizeden oluşan bağlam.

1307 - **üçüzleme** [Fr. *ternaire*]: Bir dizenin iki durağa değil, iki orta durakla üç bölüme ayrılmış olması.

1308 - **ülkü'lük** [Fr. *devise*]: Ülkü edinilen bir yola, benimsenen bir soruna, arkasından koşulan bir amaca işaret olan özdeyiş niteliğinde tümce: *Ölmek var dönmek yok...*

1309 - **ülküt** [Fr. *type*]: Roman, öykü ve oyunlarda benzer özelliklerle sınıflanabilen kişilerin, bu ortak özelliklerini en belirgin biçimde kendinde toplayan kişi. Ör.: cimri, dalkavuk vb.

1310 - **ündeş** [Fr. *calembour*] [es.t. *cinas*]: Sesteş –anımları ayrı söylenişleri bir– sözcüklerle yapılan söz oyunu. Ör.: *Eyleme vaktini zayıf deme kış yaz, oku yaz.*

Türleri:

1- **tam ündeş** [es.t. *cinas-i tam*]: Sayı, sıra bakımından harfleri birbirine denk olan sözcüklerden oluşan ündeş.

2- **eksik ündeş** [es.t. *cinas-i nakus*]: Harfleri sayı bakımından değişik olan sözcüklerden oluşan ündeş.

3- **ayırık ündeş** [es.t. *cinas-i mefruk*]: Bir tek sözcükle bir söz öbegi arasında yapılan söz sanatı. Ör.

Ruhsarını cananın *ayineye* benzettim

Vah vah ne hata ettim *ayı'ye* neye benzettim?

[1316-1319] üst

Eyah melek de mahvoldurmuş!

(A. Hamit Tarhan, Eşber).

Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!

(Mehmet Akif Ersoy)

1316 - **üst**: Bir koşanın birinci dizesi.

1317 - **üst satır** (h.y.) bzk. **üst**.

1318 - **üstün bezek** [es.t. tersi]: Tümce, önerme ve dizelerin bakışık kesimlerini birbiriley hem uyaklı, hem de ölçüllü kılma sanatı. Ör.

Ecza-yı beşer calib-i tacil-i fenadır
İpka-yı eser mucib-i tahsil-i bakadır

(Namık Kemal)

1319 - **üstünleme** [es.t. tağılıp]: 1- İki ve daha çok nesneden birini üstün sayarak ötekilerini sözde ona bağlama. (Şems ile Kamer birlikte anılıncı Kameryn; Hasan'la Hüseyin'in ikisi için Hasaneyn denilmesi gibi). 2- Özneyle yüklem arasında kişilerden birinin üstünlüğü yönünden bağlantı (uygunluk) kurma işi. Ör.: "Ben sen yoğun, biz varız." (Ziya Gökalp) 3- Sözün gelişine göre birini benzerlerinden, çağdaşlarından ya da çığrıdaşlarından üstün gösterme. Ör.: Alp Arslanlar, Namık Kemaller, Atatürkler...

V

1320 - **vakanüvis** [Fr. historiographe]: Osmanlılar döneminde devletçe görevlendirilen tarih yazarı. bzk. **tarih 2**.

1321 - **vakayiname**: Vakanüvislerce olguları, olayları oluş sırasına göre yazılmış tarihsel yapıt. bzk. **vakanüvis**.

1322 - **varoluşçuluk** [Fr. existentialisme]: II. Dünya Savaşı sonunda Fransız yazarı J.P.Sartre'in yaydığı yazın ve felsefe çığıri. (Bu düşünce çığıri, varoluşu temel sorun olarak benimsir; insanın hiç bir ussal nedenlikle temellendirilmeyen dünya ile çatışması üzerinde durur ve elindeki biricik değerin özgürlük olduğunu ileri sürer.)

1323 - **varsağı**: Güney Anadolu bölgesinde yaşayan Varsak Türklerinin söyledikleri koşma. (Dörtlük sayısı üç, dört, beş, kimi zaman daha artık olabilir. Birçimce **semai**'ye benzer. Semai de, varsağı da hece ölçüsünün sekizli kalıbındır. Ayrılarındaki ayırım, ezgilerden ileri gelir. Varsağılarda kabadayıca bir hava vardır. Bunun içen de **behey**, **bre**, **hey gidi** gibi ünlemler kullanılır.)

1324 - **vezn-i âhar**: Kalem şurasının ustalık göstermek için her dizesini aruzun dört "müstefîlatün" kalıbıyla yazdıkları bir koşuk. Ör.

Kendimi bildim asımı buldum müstağrak oldum Nur-i cemale
Asımı buldum müstağrak oldum nur-i cemale erdim kemale
Müstağrak oldum nur-i cemale erdim kemale gitmem dalâle
Nur-i cemale erdim kemale gitmem dalâle Hak belli beyan.
bzk. **kalem şurası**.

1325 - **virt**: Alevi-Bektaşilerin belli vakitlerde söyledikleri koşuk-dua.

1326 - **vurgu** [Fr. accent]: Sözcüklerde, tümcelerde, dizelerde kimi hecelerin öbürlerine göre daha dik, daha baskılı söyleşeni.

yanlı beşerleme [1341–1346]

- 1327 – **yabancı** [Fr. *exotique*]: Uzak, yabancı ülke insanların törelerini, geleneklerini, yöresel görünüşlerini ele alan (yapıt).
- 1328 – **yabancılık** [Fr. *exotisme*]: Bir yapıtta, yabancı ve uzak ülkelerle ilgili olayları, kişileri, yöresel görünüşleri yansıtma.
- 1329 – **yadsılı onama** [es.t. *kavıl bi-l-mucip*]: Konuşmada bir soruyu yanıtırken, etkiyi artırmak amacıyla soruları yadsıyarak daha çögünün yapıldığını belirtme. Ör.
–Ona beş lira mı verdin?
–Hayır, beş değil; on lira verdim.
- 1330 – **yadsınlık** [Fr. *barbarisme*] [es.t. *garabet*]: Dil kurallarına ve genel kullanışa aykırı olan, yadırganan sözcük ve tümceleri kullanma durumu.
- 1331 – **yakarış** [es.t. *tazarruat*, *tazarruname*]: Sanatlı düzyazı ile Tanrı'ya yalvarış. bkz. **münacat**.
- 1332 – **yakım**: Bir kimse üzerine söylenen koşuk, türkü.
- 1333 – **yakın dejinmece** bkz. **dejinmece**. 1.
- 1334 – **yaklaşık çift uyaklı** [es.t. *zu-kafiyeteyn-i mütekarrin*]: bkz. **iç uyaklı**, **çift uyaklı**.
- 1335 – **yakmak** bkz. **türkü yakmak**.
- 1336 – **yalın biçim** [Fr. *style simple*] [es.t. *üslub-i sade*]: Uzatmalardan, parlak imgeli buluşlardan, süslü benzetmelerden, eğretilemelerden uzak biçim. bkz. **bİçem**.
- 1337 – **yalınç söz** [es.t. *keğdm-i basit*]: bkz. **söz**.
- 1338 – **yalın eğretileme** bkz. **eğretileme II**, 4. b.
- 1339 – **yalınlık** [Fr. *simplicité*] [es.t. *sadelik*]: Açık, süsten ve zorlamadan uzak, kolayca anlaşılabilen anlatım.
- 1340 – **yalın uyak** bkz. **uyak**.

1341 – **yanbölüm** [Fr. *chapitre*] [es.t. *fasi*]: Ana bölüm içinde yer alan bölüm-lerin her biri.

1342 – **yanıltma** [es.t. *mugalata*]: Dizelerde, önermelerde; sözcüklerin değişik anımlarından, değişik dizilişlerinden yararlanılarak, hatta bu türden kanıtlar da ileri sürülerek okuyucuları, dinleyicileri şaşırtma oyunu. bkz. **yanıltmaca**.

1343 – **yanıltmaca** [es.t. *cinas-i manevi*, *mugalata-i maneviye*]: 1– İki anlamlı sözcüklerin ikinci anımlarıyle de yere ve konuya az çok uygun düşme durumu. Ör.

İzarınla letafet bahs ederse lâle tâğıdır
Lebinle renk ü bu dava ederse gonca bâğıdır.

(Reis-ül-Küttap Arif)

(Tâğı: 1– azgın, asi. 2– (yanlış olarak) dağsal.
Bâğı: 1– baş kaldırın, serkeş. 2– bağsal.)

2– Halk yazında, çabuk çabuk söylenerek dinleyenin anlamasına engel olmak, onu yaniltmak amacını güden, yarı anlamlı, çoğu uyaklı tekerleme niteliği gösteren söz dizisi.

1344 – **yanıltmaç** [es.t. *lügaz*, çög. *elgaz*]: 1– Çözüme yardımcı olabilecek gizli ipuçlarını da içeren bir tür muamma=bilimece. bkz. **bilmecə**. Ör.

Ol nedir kim âlem ana dolanır
Kulağın büktükçe ağzı sulanır? (çeşme)

2– (divan yazında) Kimi, harfleri, yaniltmacalı biçimlerde verilen bir adın buldurulmasına yönelik söz oyunu. Ör.

Sefinenin başı girse limana
O memduhun ismi çıkar meydana (eski yazı ile Süleyman)

1345 – **yanıların benzeşmesi** [es.t. *teşabüh-i etraf*]: Bir sözün, bir koşanın başına sonunu benzeştirme; bir sözün sonunu başlangicina uygun düşürme:

Zülfü gibi elinde siyah destmalının
Her tar ü pudu rişte-i sevdadan örmədir.

(Sabit)

1346 – **yanlı beşerleme** [es.t. *tahmis-i mutarraf*]: bkz. **beşerleme**.

[1347–1358] yanlış zamanlama

- 1347 – yanlış zamanlama [Fr. anachronisme] [es.t. anakronizm]: Belli bir zamanda geçmiş olay, olgu ya da durumları geçtiği zamandan önce ya da sonra geçirme.
- 1348 – yansılıma [Fr. onomatopée]: Doğa seslerinin yansılanmasından doğan sözler: pat, küt, viz, hir... (Konuşmada, yazın dilinde bunların güçlü seslerinden yararlanılır;deniz aynı şiddetle şırak – şırak dövüp eziyor köhne teknenin şişkin – siyah kaburgasını.....) (Tevfik Fikret, *Balıkçılar*)
bkz. *yansılıma uyumu*.
- 1349 – yansılıma uyumu [Fr. harmonie imitative] [es.t. aheng-i taklid]: Sözlü ve yazılı anlatımda, doğa seslerinin yansılanmasıyle elde edilen uyum. Ör.:deniz aynı şiddetle şırak – şırak dövüp eziyor köhne teknenin şişkin – siyah kaburgasını.... (Tevfik Fikret, *Balıkçılar*)
- 1350 – yapısalcılık [Fr. structuralisme]: Dili, sanat yapitini, toplum düzenlerini vb. bağımsız birer yapı, birer dizge olarak gören, bu yapıların kendi ögeleri arasındaki bağıntılarla kavranabileceğini savunan ve insan bilimlerinde önemli bir gelişme sağlamış olan çağdaş düşünce akımı.
- 1351 – yapmacık [Fr. dandrone] [es.t. tasannu]: Sözde, yazıda içtenlikten uzak, doğala benzemeyen duygulanma gösterileri.
- 1352 – yaratıcı imgé [es.t. muhayyile]: Zihinde yepeni imgeler yaratma yetisi.
- 1353 – yaratış [Fr. création] [es.t. ibda]: Kendine özgü bir anlatımla bir yapı ortaya koyma. bkz. *buluş*.
- 1354 – yaratıcılık [Fr. créationnisme]: İzlenimcilik akımının İspanya'da aldığı biçimlerden biri.
- 1355 – yaratmak [Fr. créer] [es.t. ibda etmek]: Benzeri, eşsi, örneği olmayan güzel bir yapı ortaya koymak, var etmek.
- 1356 – yardımcı düşünce [es.t. yardımcı fikir]: Bir yapıttaki ana düşüncenin açıklanmasına, tümlenmesine yaranan düşünceler. bkz. *ana düşünce*.
- 1357 – yarımdize [Fr. hé mistiche]: Dizelerde orta durakların ikiye ayrıldığı bölümler.
- 1358 – yarımdize uyak bkz. *uyak*.

yazınsal mektuplar [1359–1375]

- 1359 – yarışmalı deyişme [es.t. müşâare]: Âşıkların karşılıklı olarak, sazla koşuk söyleşmeleri, koşuk yoluyle yarışmaları. (Aynı uyakta dörtlüklerle ya da bir bütün koşuk söylemeye sürdürür ve yanıtlayamayan yenilmiş sayılır. Halkın ilgisini çok çeken bu tür yarışmada ödül de verilir.)
- 1360 – yarmaca [es.t. taşfir]: Bir gazelin her koşasının ortasına iki dize eklenerek dördere çıkarılması. (Eklenenler, koşanın birinci dizesiyle uyaklanır.) bkz. *dörderleme*.
- 1361 – yarmacalı [es.t. müşattar]: bkz. *yarmaca*.
- 1362 – yaşamca [Fr. biographie]: Ünlü kişilerin yaşamlarını, yaptıklarını, etkilerin anlatan yazı ya da betik.
- 1363 – yaşam öyküsü [es.t. tecrübe-i hal]: Lat. *curriculum vitae*: Bir kişinin soyu, doğumlu, yetişimi konusunda toplu bilgi veren yazı.
- 1364 – yavlak eğreteileme bkz. *eğreteileme II*, 6. b.
- 1365 – yaygın benzetme bkz. *benzetme II*, 5.
- 1366 – yaygın eğreteileme bkz. *eğreteileme II*, 2. c.
- 1367 – yaygın yanlış [es.t. galat-i meşhur]: Genelleştiği için yanlışlığa önem verilmeden kullanılagelen (sözcük, deyim, terim).
- 1368 – yazılı anlatım [es.t. ibare]: Bir konunun yazı ile saptanmış.
- 1369 – yazım [es.t. imlâ]: Sözcüklerin, düzgün yazılmaları için saptanın kurallara göre, belli harflerle yazılışı.
- 1370 – yazın [Fr. littérature] [es.t. edebiyat]: 1- Düşünce, duyu ve olayları güzel ve etkili bir biçimde anlatan söz sanatı. 2- Sözlü ve yazılı sanat ürünlerinin tümü. 3- Herhangi bir bilim dalının kapsamına giren genel bilgiler.
- 1371 – yazincılar [es.t. üdeba]: bkz. *yazinci*.
- 1372 – yazineri [Fr. homme de lettres] [es.t. edip, edebiyatçı]: Yazınla uğraşan, yazın yapıtları veren sanatçı; yazın sanatçısı.
- 1373 – yazın okulu [Fr. école littéraire] [es.t. edebî mektep]: 1- Bir görüşün ya da bir öncünün çevresinde oluşan sanatçılardan topluluğu. 2- Bu topluluğun oluşturduğu yazın çığıri.
- 1374 – yazınsal [Fr. littéraire] [es.t. edebî]: Yazına değin, yazınla ilgili. bkz. *yazın*.
- 1375 – yazınsal mektuplar [es.t. edebî mektuplar, mektubat]: 1- Sanatçılardan, aydın kişilerin kaleminden çıkmış, sanat değeri olan mektup-

[1376-1385] yazınsal sanatlar

- lar. (Bunların çoğu gazetelerde, dergilerde yayımlanır.) 2- Kimi romanlar, böyle beti biçiminde yazılır. bkz, **roman**.
- 1376 - **yazınsal sanatlar** [Fr. *figures, tropes*] [es.t. *edebi sanatlar, sanayi-i edebiye*]: Yazınsal yapıtları daha etkili, daha güzel, daha süslü kılmak için baş vurulan bezepler. (İki türlüdür: Anlamsal sanatlar ve söyseel sanatlar. bkz. **anlamsal sanatlar, söyseel sanatlar**.)
- 1377 - **yazın tarihi** [es.t. *edebiyat tarihi*]: Yazın yapıtlarını ve bunları yaratın sanatçıların hayatı ve yaratışlarını zaman, yer ve toplum koşulları içinde inceleyerek anlatan bilim dalı.
- 1378 - **yazın türleri** [Fr. *genres littéraires*] [es.t. *edebî nevîler*]: Yazınsal yapıtların konularına, biçimlerine, anlatış özelliklerine vb. göre türleri (**roman**, **oyun**, **koşuk** vb.).
- 1379 - **yazma** : 1- [Fr. *composition*] [es.t. *tahrir, kitabet, inşa*]: Öğrencilere, düşünelerini, duyguya ve tasarımlarını sıraya koyup açık ve etkili bir biçimde anlatmalarını öğretmek amacıyla güven ders. 2- [Fr. *coposition*] [es.t. *tahrir*]: Bu amaçla yapılan yazı çalışması. 3- [Fr. *manuscrit*]: Basım işlerinin gelişmediği dönemlerde elle yazılmış kitap, dergi, belge vb.
- 1380 - **yazış bilgisi** [Fr. *art d'écrire*] [es.t. *ilm-i inşa*]: Yazın ustalarınca beğenilecek değerde bir düzeyi için gereken kuralları toplayan yazın bölümü.
- 1381 - **yazışma** [Fr. *correspondance*] [es.t. *mükâtebe*]: Herhangi bir konuda, karşılıklı olarak yazı ile bildirim.
- 1382 - **yazıt** [Fr. *inscription, épigramme*] [es.t. *kitabe*]: Bir anayı çağlar boyunca yaşatmak için taş, maden gibi dayanıklı nesneler üzerine kazılan yazı: Orhun yazıtları vb.
- 1383 - **yedek** [es.t. *redif*]: Koşulkarda uyaktan sonra yinelenen aynı anlamda sözcük, ek ya da takı.
- 1384 - **yedekleme**: Kimi sözcüklerin değişik biçimlerde yinelenerek anlatıma kesinlik kazandırılması. Ör.:
"Onlar da, kolay olduğu için, bayağı sözlere elverişli olduğu için, tüz dörütüne bağlı. Tüz dörütünün bir değeri yoktur demiyorum. Onda da güzelliğin öğeleri bulunabilir. Ancak tüz dörütünün ürünlerini, üzerinde durulmuş, işlenmemiş yapıtlar değildir." (Ataç, *Günce II*, s. 625)
- 1385 - **yedekli** [es.t. *redifli, müreddef*]: 1- yedeği (redifi) bulunan uyak. bkz, **yedek**. 2- (h.y.) "müstezat" karşılığı bir terim, yedeği bulunan koşuk.

yeni gerçekçilik [1386-1395]

- 1386 - **yedekli koşma**: Doğu Anadolu ile, Azeri alanına giren bölgelerdeki saz ozanlarının kullandıkları bir koşma çeşidi. Birbirinden oldukça değişik iki biçimi vardır: 1- **Koşma-mani** karışımıdır. Koşalarının arasında, aynı uyakta, yedi heceli dörtlükler girer. 2- Hece yapısı daha değişiktir. Hece ölçüsünün sekizli kalıbı iledir. Her bölümde iki bağlam bulunur, İlk bağlam beş, ikinci ve yedek sayılan bağlam dört dizeleridir. Birinci bağlamın ilk üç dizesi bir, dördüncü ve beşinci dizeleri ayrı uyaklıdır. İkinci bağlamın dördüncü dizesi kendi aralarında uyaklı olmakla birlikte, bunlardan ikinci ve dördüncü dizeler ayrı yapıda birer kavuştuktur. Bu dörtlük düzeni, öteki bölmelerin ikinci bağlamlarında da değişmez. Bu tip yedekli koşma'nın uyak düzeni şöyledir:

a a a b b
c n c n
ç ç ç d d
c n c n
e e e f f
c n c n

- 1387 - **Yedi Meşale**: Başlıca amaçları içtenlik olan yedi genç sanatçının koşuklarını, düzyazlarını toplayarak 1928'de yayımladıkları yapıtları. (Yazılılarını birleştiren gençler: Sabri Esat Siyavuşgil, Yaşar Nabi Nayır, Muammer Lütfi, Ziya Osman Saba, Vasfi Mahir Kocatürk, Cevdet Kudret Solok, Kenan Hulusi Koray. Bunlara **Yedi meşaleciler** denmiştir.)

- 1388 - **Yedi Meşaleciler** bkz. **Yedi Meşale**.

- 1389 - **yedişerli** [es.t. *müsebbâ*]: Her bağlamı yedi dizeli olan divan koşusu.

- 1390 - **yeğleme** [es.t. *ihtilâf-ı siyâq-ül-elfaz*]: Sözcüklerin türeme ve çekimlerinde konuya hangilerinin daha uygun düşeceğini kestirme.

- 1391 - **yekahenk** bkz. **tekuyum**.

- 1392 - **yekavaz** bkz. **tekük**.

- 1393 - **yeni** [es.t. *redit*]: Çağına göre öncü çığır: Yeni şiir, ikinci Yeni. (Edebiyat-ı Cedide de bu anlama göre adlandırılmıştı.)

- 1394 - **yeni eleştircilik** [Fr. *néo-criticisme*]: Yapının çağını, yazarın yaşamını, çağdaş benzerliklerini, etkileme ve etkilendirme alanlarını göz önünde tutarak yapıtları inceleyen XIX. yüzyıl eleştiri çığıtı.

- 1395 - **yeni gerçekçilik** [Fr. *néo-réalisme*]: Toplumda beliren gerçekleri bir sonuca bağlamak amacıyla gütmenden, olduğu gibi anlatmak isteyen

[1396–1404] yeni izlenimcilik

sanat ve yazın akımı. (Bu akım, gerçeklige yeni bir soluk vermiş, onu canlandırmıştır.)

1396 – **yeni izlenimcilik** [Fr. *néo-impressionisme*]: İzlenimciliğin bugün sürdürülen bir türü. b.kz. **izlenimcilik**.

1397 – **yeni kavramcılık** [Fr. *néologisme*]: Yeni bir kavramı vermek için yepenyi bir söz bulma ya da yeni kavramı eski bir sözcükle anlatma.

1398 – **yeni koşuk biçimleri** [es.t. *yeni nazım şekilleri*]: Tanzimattan bu yana, batı örneklerine göre yazılmış koşuklarda görülen, divan, halk koşuklarına benzemeyen yeni biçimler.

1399 – **yeni roman** [Fr. *nouveau roman*]: Fransa'da 1950 yılından sonra belirli ilkelere bağlanmakla birlikte alışılmış roman anlayışına karşı çıkmalarıyla orta bir özelliğin sunan romanlara verilen genel ad. (Alain Robbe-Grillet, Michel Butor, Samuel Beckett, Claude Simon, Philippe Sollers gibi sanatçıların yapıtları bu akıma bağlanır.)

1400 – **yeni simgecilik** [Fr. *néo-symbolisme*]: Simgecilik gibi, koşukta anlam kapalılığı güden, biçim yönünden kılık kırk yarmayan, hatta söylem bilim konularına önem vereen ve son zamanlarda çok yayının bir hale gelen yazın çığırı.

1401 – **yeni soy yapıtçılık** [Fr. *néo-classicisme*]: XX. yüzyılın başlarında soy yapıtsal beğeni ve anlatımı yeniden canlandırma ereğileyle ve simgeçiliğe tepki olarak başlatılan bir yazın çığırı.

1402 – **Yeni Türkçeciler**: Millî Edebiyatçıların dilde güttükleri akıma gömülen verenler. İlkeleri şunlardır:

- a– İstanbul konuşması yazı diline temel olacak.
- b– Osmanlıcyayı dolduran yabancı kuralların hepsi atılacak.
- c– Türkçesi bulunan bütün yabancı sözcükler kullanılmayacak.
- ç– Ses değişimine uğramış (hasta, hafta, merdiven vb.) sözcükler Türkçe sayılacak.
- d– Halkın bildiği yabancı sözcükler atılmayacak.
- e– Türkçesi olmayan sözcükler şimdili kalacak. b.kz. **Millî edebiyat**

1403 – **yer birliği** [Fr. *Unité de lieu*]: b.kz. **üç birlik kuralı**.

1404 – **yergi** [Fr. *satire*] [es.t. *hiciv, hicviye, hica*]: Bir kişiyi, toplumu, bir nesneyi, yeri, inancı, gidişi ve bunların eksik, bıçimsiz yanlarını ele alarak acı, alaycı bir dille anlatan koşuk türü. b.kz. **taşlama**. Ör.

yıldız [1405–1416]

Bir hizakat-zedeyim midemi tip tepti benim;
Kırk katır tepse yıkılmazdı bu nazik bedenim.
Kapladı her yanımı sancı, elem, ağrı, bere;
Bir mezar oldu cihan, sanki etibba haşere.

(Neyzen Tevfik)

1405 – **yergilik** [Fr. *pamphlet*]: Çoğu kez günlük olaylar üzerine yazılan sert yergi yazısı.

1406 – **yergi romanı** [Fr. *roman satirique*]: Çevreyi ve çevredekî olguları anlatırken çağdaş töreleri yeren roman.

1407 – **yergiye benzeyen övgü** [es.t. *medih bi-ma yeşbeh-üz-zem*]: Görünüşte yergiye benzeyen, gerçek amacı övgü olan (söz, yazı, koşuk).

1408 – **yergi yoluyle övgüyü pekiştirme** [es.t. *tekid-ül-medh bi-ma yeşbeh-üz-zem*]: İlk bakışta yergiye andıran, ama gerçekte övgüyü pekiştiren söz. b.kz. **yergiye benzeyen övgü**.

1409 – **yerine** [Fr. *allégorie*] [es.t. *alegorij*]: Bir görüntü, bir yaşıta ya da bir davranışın daha iyi kabranmasını sağlamak için simgelerle göz önünde canlandırılıp dile getirilmesi.

1410 – **yerinel** [Fr. *allégorique*] [es.t. *alegorik*]: Yerineye değin; yerine ile ilgili olan.

1411 – **yersizce** [Fr. *impropre*]: Düşünceni iyice anlatamayan ve yerinde kullanılmamış olan sözcük, deymir.

1412 – **yeterli ündeş** [es.t. *cinas- müstevfi*]: İki sesteşten birinin ad, ötekinin eylem olduğu ündeş. Ör.

Bağda mey içilüp naleler eyler neyler
Sesi çıkmaz acaba bülbul uyur mu n'eyler?
b.kz. **ündeş**.

1413 – **yetizleme** [Fr. *dissertation*]: Düşünsel ya da bilimsel bir konuyu inceleyip geliştiren yazı türü.

1414 – **yetke** [Fr. *autorité*]: Bir bilimde, bir sanat türünde en başarılı ve yarigarına, görüşlerine güvenilir (kimse).

1415 – **yığın romanı** [Fr. *roman populaire*] [es.t. *halk romanı*]: Bir sanat kaygısı gütmezsizin, sürükleyle olaylarla geniş okur katmanlarının ilgisini çekmek amacıyla编写的 roman.

1416 – **yıldız**: Saz ozanlarında pek az kullanılan bir koşuk türü.

[1417-1432] yıllık

- 1417 – **yıllık** [Fr. annuaire] [es.t. salname]: Yılda bir çıkan ve o yıla özgü belirli bir alana ya da konuya ilişkin olguları, olayları kapsayan yapıt.
- 1418 – **yır** [Fr. poésie] [es.t. şiir]: Duygu,形象 ve düşünüleri anlatış özellığıyle dile getiren sanatlı söz, yazı.
- 1419 – **yigitleme** bkz. koçaklama.
- 1420 – **yinelem** [Fr. répétition] [es.t. tekrir]: Anlatımı ve ses güzellikini güçlendirmek erekile bir sözcüğün yazında sık sık kullanılması. Ör.
Büyükün İlahi büyüğün büyük
Büyüklük yanında kalır pek küçük
- (Ali Haydar)
- 1421 – **yineleme** [Fr. redondance] [es.t. tekrar, kesret-i tekrar]: Özensizlikten, başka sözcük bulamamaktan, anlatımı başka biçimde veremekten ötürü yazında aynı sözcükleri sık sık kullanma.
- 1422 – **yinelenmiş** [es.t. cinas-i mükerre]: bkz. çiftlesik ündeş.
- 1423 – **yinelenmiş dörderli** [es.t. murabba-i mütekerrir]: Dördüncü dizerileri yinelenmiş olan dörderli. bkz. dörderli.
- 1424 – **yoğun söyleyiş** [es.t. icaz-i makbul]: Az söyle çok şey anlatış.
- 1425 – **yol göstermek**: Âşık faslında, saz ozanlarından birinin, ayak açarak, deyiş n hangi uyakta olacağını belli etmesi.
- 1426 – **yorum** [Fr. commentaire, interprétation] [es.t. tefsir]: Bir yazının, bir sözin anlaşılması güç, karanlık yönlerini iyice açıklayarak aydınlığa kavuşturma.
- 1427 – **yorumcu** [Fr. commentateur] [es.t. müfessir]: Yorumlama işini yapan kimse. bkz. yorum.
- 1428 – **yorumsama** [es.t. tevil]: Bir sözin, bir yazının, bir davranışın tepkilere uğraması karşısında türlü evirip çevirmelerle yapılan kaçamaklı yorum.
- 1429 – **yönenme** [Fr. apostrophe] [es.t. irca]: bkz. okşayış.
- 1430 – **yöntem** [Fr. méthode] [es.t. usul]: Bir amaca, bir sonuca ermek için tutulan düzenli yol.
- 1431 – **yöresel renk** [Fr. couleur locale] [es.t. mahalli renk]: Bir ülkenin ya da bir çağın niteliklerini yansitan özellik.
- 1432 – **yuğ**: Türklerin, İslâm dinine girmeden önce Şamanlık inançlarına göre düzenledikleri cenaze töreni.

yükselen kertelme [1433-1437]

- 1433 – **yuğ övgüsü** [Fr. oraison funèbre]: Yuğ (cenaze) töreninde ölünen değerlerini övme söylevi.
- 1434 – **yummaca** [Fr. énigme]: Bir şeyin niteliklerini çift anlamlı sözcüklerle ve kapali bir biçimde vererek onun ne olduğunu sorma temeline dayanan bir tür bilmece.
- 1435 – **yüce biçem** [Fr. style élévé] [es.t. üslub-i âli]: Süsten çok yüce düşünceler, engin imgeler ve derin duygularla soylu coşkular uyandırın biçem. bkz. biçem.
- 1436 – **yüksek söz** [es.t. kelâm-i âli]: bkz. söz.
- 1437 – **yükselen kerteleme** [Fr. gradation ascendante] [es.t. tedric-i sâit]: bkz. kerteleme.

Z

- 1438 – zaman birliği [Fr. unité de temps]: bkz. üç birlik kuralı.
1439 – zengin biçem [Fr. style abondant]: İmge ve deyimlerin çok bol kullanıldığı biçim. bkz. biçim.
1440 – zengin uyak bkz. uyak.
1441 – zincirbent ayaklı koşma: Artıkları (ziyadeleri) zincirleme tipindeki koşmalara ulanan tür. Ör.

Gani Mevlâm düştüm aşkin oduna
Aşk oduna düştüm cigerim kebab
Söyündürmez ap
Ab akiyor benim iki gözümden
Gözümden akan yaş hep olur şarap
Kerem et Yarap

bkz. zincirleme.

- 1442 – zincirleme [es.t. müselse]: 1– Bütün dizeleri birbirine uyaklı bulunan, tek uyak üzerinde dönen divan koşluğu. 2– (h.y.) Daha çok usulik göstermek için kullanılan, uyak düzeni koşma biçiminde, her dizenin uyaklı sözcüğü kendinden sonra gelen dizenin ilk sözcüğünü olan bir koşul türü.

Safder-i âlemsin senden hidayet
Hidayet membai dilde be-gayet
Be-gayet cemalin nur beşaret
Beşaret gösterir hüsnün enveri.

KAYNAKÇA

- ABDURRAHMAN SÜREYYA: *Sefine-yi Belâgat*, İstanbul 1305, Matba-yi Ebuzziya.
AGÂH SIRRI LEVEND: *Divan Edebiyatı*, İstanbul 1941, Burhanettin Matbaası, (Niğde Halkevi Neşriyatından IV).
AHMET ASIM: *Burhan-ı Katı Tercümesi*, Tibyan-ı Nafi der Terceme-yi Burhan-ı Katı, 2 cilt., İstanbul 1287, Matba-yi Âmire.
AHMET ASIM: *Kamus Tercümesi*, 4 cilt, Tamamlanmış İstanbul 1305.
AHMET TALAT (ÇANKIRILI): *Halk Şairlerinin Şekil ve Nevi*, İstanbul 1928, Devlet Matbaası.
AHMET VEFİK PAŞA: *Lehce-yi Osmani*, İstanbul 1306, Mahmut Bey Matbaası.
ALİ CANİP YÖNTEM: *Edebiyat*, 2. baskı, İstanbul 1928, Devlet Matbaası, (Liselerin ikinci devre birinci sınıflarına ve muallim mekteplerinin beşinci sınıflarına mahsustur).
ALİ EKREM (BOLAYIR): *Nazariyat-ı Edebiye Dersleri*, Mesalik-i Edebiye (Darülfünun ders takrirleri), İstanbul 1916, (Taş basması).
ALİ SEYDİ: *Lügatçe-ı Edebiyat*, İstanbul 1907, Asar-ı İlmiye Kütüphanesi nesriyatı.
CEVDET PAŞA: *Belâgat-ı Osmaniye*, İstanbul 1299 rebiülahir.
Derleme Sözlüğü, Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü: Ankara (1963, 1965, 1968, 1969, 1972), Türk Tarih Kurumu Basımevi, (TDK yayınları 211/1-6).
Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri Sözlüğü: İstanbul 1948, Arı Matbaası, (TDK yayınları B. 11. 14).
H. NÂZIM (Reşit Ahmet Rey): *Nazariyat-ı Edebiye*, 2 cilt, İstanbul 1328 (1912), Ahmed İhsan ve Şürekâsi Matbaacılık Osmanlı Şirketi.
HİKMET İLAYDIN: *Türk Edebiyatında Nazım*, Yen. Göz. geç. ve gönüll., 3. bas., İstanbul 1958, İnkılâp Kitabevi.

HÜSEYİN KÂZIM: *Büyük Türk Lügati*, (4 C) I. C. İstanbul 1927, Devlet Matbaası, II. C. İstanbul 1928, III. C. İstanbul 1943, Maarif Matbaası, IV. C. İstanbul 1945, Cumhuriyet Matbaası.

İSMAİL HABİB (SEVÜK): *Edebiyat Bilgileri*, İstanbul 1942, Remzi Kitabevi.

KEMAL GARİBOĞLU: *Örnekli Edebiyat*, Ankara 1964, Kardeş Matbaası.

L. SAMÎ AKALIN: *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1966, Varlık Yayınevi.

M. FUAT KÖPRÜLÜ: *Türk Halkedebiyatı Ansiklopedisi*, Sayı 1, İstanbul 1935, Burhanettin Basımevi, (Türkiyat Enstitüsü).

MEHMED RİFAT (MANASTIRLI): *Mecami-ül-Edep*, İstanbul 1308, naşiri: Kitapçı Kaspar.

MEHMET KARACA: *İzahî Edebi Sanatlar Antolojisi*, ilâveli 2. baskı, İstanbul 1966, Hilâl Matbaacılık Şirketi.

Mızan-ül-Belâğâ: İstanbul 1303, Ceride-yi Askeriye Matbaası.

Mızan-ül-İnşa: 2 cilt bir arada, İstanbul 1289-1291, Harbiye-i Şâhane Matbaası.

MUALLİM NACI: *İstilâhat-ı Edebiye*, İstanbul 1307, Asdoryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası.

MUALLİM NACI: *Lügat-i Naci*, Asır Matbaası.

MUHARREM MERCANLIGİL: *Ebed Hesabı*, Ankara 1960, Doğuş Matbaası.

MUHİDDİN BİRGEN: *Yeni Edebiyat*, 2. baskı, İstanbul 1335, Evkaf-ı İslâmîye Matbaası.

MUSTAFA NİHAT ÖZÖN: *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü*, İstanbul 1954, Duygu Matbaası.

NAMIK KEMAL: *Mukaddeme-yi Celalüddin Harzemşah*, Kahire 1315, Kanun-ı Esasî Matbaası.

NIHAT SAMÎ BANARLI: *Metinlerle Edebi Bilgiler*, İstanbul 1952, Remzi Kitabevi.

RECAİZADE EKREM: *Talim-i Edebiyat*, 1. kısım, 1. sene, İstanbul 1330, Mihran Matbaası.

SEYİT KEMAL KARAALIOĞLU: *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İstanbul 1969, Petek Matbaası.

SEYİT KEMAL KARAALIOĞLU: *Türkçe ve Edebiyat Sözlüğü*, II. Baskı İstanbul 1967, Yeni Savaş Matbaası.

SÜLEYMAN FEHMI: *Edebiyat*, 2. baskı, İstanbul 1325, Hilâl Matbaası.

ŞEMSETTİN SAMİ: *Kamus-ı Türkî*, İstanbul 1317, İkdam Matbaası.

TAHIR NEJAT GENÇAN: *Yazın Bilgileri*, İstanbul 1947, Ahmet Sait Matbaası.

TAHIR OLGUN: *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1356 (1937), Asar-ı İlmiye Kütüphanesi negriyatı.

TÂHIR-ÜL MEVLEVÎ (TAHIR OLGUN): *Edebiyat Lügati*, neşre hazırlayan: Kemal Edip Kürkçüoğlu, İstanbul 1973, Enderun Kitabevi.

TAHIR-ÜL MEVLEVÎ (TAHIR OLGUN): *Nâzîm ve Eşkâl-î Nâzîm*, İstanbul 1329, Mahmut Bey Matbaası.

Tarama Sözlüğü: XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplama tanıklarıyle, 6 cild, Ankara (1963, 1965, 1967, 1969, 1971, 1972), Türk Tarih Kurumu Basımevi, (TDK yayınları 212/1-6).

Türkçe Deyimler ve Edebiyat Terimleri Sözlüğü: İstanbul 1966, İnkılâp ve Aka Kitabevi.

Türkçe Sözlük: Göz, geç. 5. baskı, Ankara 1969, Türk Tarih Kurumu Basımevi, (TDK yayınları Sayı: 293).

VECİHE HATİBOĞLU: *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, 2. baskı, Ankara 1972, Türk Tarih Kurumu Basımevi, (TDK yayınları: 364).

FRANSIZCA DİZİN

A

abrégation	751	annuaire	1417
accent	1326	anonyme	897
accent métrique	921	antiphrase	706
accord	1279	antique	516
acrostiche	25,40	antithèse	711
action	883,884	antithétique	707
action centrale	172	anthologie	364
adaptation	1276	antonomose	27
adapteur	1277	antonyme	704
aisance	35	aphorisme	949
aisé	34	apologétique	1038
Alexandrianisme	47	apologique	1038
alexandrin	48	apologiste	1037
allégorie	1409	apoloque	915
allégorique	1410	apophase	1107
allitération	1068	apostille	310
allusion	59, 1072	apostrophe	878,1429
amateur	954	apothéose	1165
amphibologie	645	appendice	1247
amplification	552	apposition	524,709,714
anachronisme	1347	archaïque	517
anacoluthe	275	archaïsme	5158
anagramme	305,529,1312	argot	82
analogie	930	art	1023
analyse	330	art abstrait	1090
anaphore	928	art d'écrire	1380
anecdote	541	artiste	1024
annomination	28	artistique	1025
annotation	310,383	art oratoire	144
		assonance	1267

athéisme	1166	circonlocution	415
atténuation	83	citation	49
auteur dramatique	905	classicisme	1092
autobiographie	977	classique	1091
autorité	1414	cliché	166
avant-garde	924	coloris	1000
		comédie	579
		commentaire	18,1426
B		commentateur	19,1427
ballade	163	communication	235
banal	176	comparaison	207
barbarisme	1330	complainte	28
baroque	164	compliqué	698
beau	586,593	composition	465,1379
beauté	593	concept	719
beaux-arts	596	conceptisme	228
bergerie	320	concis	973
biographie	1362	conceision	974
boveryisme	251	conférence	767
bucolique	747	conjonction	323
byronisme	183	construction	798
		conte	752,818,942
C		contenu	631
cacologie	1148	contradiction	298
cacophonie	676	contraste	710
cacophonique	675	calembour	1310
canevas	296	correction	463
cantique	682	correspondance	1381
caractère	694	coulant	34
catachrèse	723	couleur locale	1431
causerie	1099	coupe	439
chanson	1137	coupure	733
chanson de geste	673	courant	37
chant	1137	création	1353
chant royal	792	créationnisme	1354
chapitre	1341	créer	1355
charade	619	critique	503,505
chef-d'œuvre	174	critique dogmatique	797
cheville	394	critique impressioniste	670
chronique	541	critique objective	867
chroniqueur	1174	critique subjective	975
		cubisme	800
		culture	496,1292

D

Dadaïsme	335	école	879
dadaïste	334	école littéraire	1373
dandisme	1351	école parnassienne	981
débat	533	économie	1242
décadent	353	édition critique	504
déclamation	1295	élogue	487,745
déclamer	1294	élégie	502
déclaration	234	ellipse	499
dédicace	1124,1125	elliptique	500
dénoncément	329	éloge	937
dépréciation	381	éloquence	144,1297,1299
descriptif	223	éloquence judiciaire	1258
décrire	221	éloquent	1298
description	218	emphase	1237
détail	137	emphatique	1238
développement	548	engagé	150
devinette	239	énigme	1434
devise	1308	enjambement	92
dialectique	532	en vers	784
dialogue	1100	épanorthose	428
dialogisme	701, 1101	épigramme	640,1382
dictio	355,1104	épigraphie	1161
dîrése	643	épilogue	1081
diffus	336	épisode	887
diffusion	1291	épitaphe	1079
digression	766	épître	785
dilemme	642	épopée	365
discours	1102,1106	érotique	790
discussion	1184	esprit	874
disjonction ou asyndeton	154	esquisse	1188
disposition	466	essai	357
dissertation	1413	esthète	568
distique	770	esthétique	567
dithyrambe	385	étude	80,663,667
division	263	euphémisme	931
dizain	889	exagéré	3
document	190	exclamation	614
documental	192	exemplaire	875
dramatiser	903	existentialisme	1322
dubitacion	440	exorde	1103

E

exotique	1327		
exotisme	1328	harangue	143
explication	13	harmonie	551,1286
exposé	1060	harmonie imitative	1349
expression	67	harmonie interne	638
expressionisme	71,376	hémistique	1357
extase	339	héros	672
		histoire	1173
		historien	1174
		historiographe	1320
		homme de lettres	1372
		humoristique	582
		humour	581
		hyperbate	105
		hyperbole	2
		hypothèse	274
			I
fable	945	ictus	165
fantaisie	453	idée maîtresse	56
feuilleton	264	idylle	639
figure	349	image	652
figuré	350	imagination	655,657
figures	1376	imagisme	653
figures de mot	1105	imprécis	196
figures de pensée	64,457	imprécision	685
final	246	impressionnisme	671
finesse	664	impropre	1411
flashback	561	improvisé	409
folklore	543,600	improvisation	407
forme	230	incohérent	1240
formalisme	231	incorrect	258
fragment	1162	index	399
futurisme	546	inscription	1382
		gnomique	512
		gradation	1245
		gradation ascendante	1315
		gradation descendante ou anticl-	18,1426
max	45	interjection	145,1087
groupe métrique	1183	interrogation	564
groupe rythmique	398	introduction	269
		invention	369

G

J		mètre	916	obscurisme	696	poème en prose	479
jargon	82	métrique	917	obsécration	381	poésie	373,778,1418
je	243	monographie	1203	observation	575	poésie lyrique	635
jeu de mot	1112	monologue	1097	ode	876	poésie mélodie	536,829
L		monologue intérieur	632	œuvres complètes	272	poésie pastorale	746
lai	804	monorime	1205	onirisme	452	poète	906
légende	54,1096	moralisme	1232	onomatopée	1348	polémique	677
lettre	825	morceaux choisis	1051	opposition	709,714	polysyndeton	323
lettisme	610	mot	1110	oraison funèbre	30,1433	populisme	601
liaison	1261	motif	929	orateur	142	portrait	219
lieux communs	225	Muse	514	ordre	464	postface	1084
linguistique	377	mysticisme	566	orientaliste	406	positivisme	885
litote	83	mythe	1094	original	967	préambule	922
littéraire	1374	mythologie	1095	P		préciosité	958
littérature	1370	N		pamphlet	1405	précis	74,194
littérature comparée	702	narrateur	66	panthéisme	681	précision	75,195
locution	372	narration	65	parabole	834	préface	927
locution vicieuse	796	naturalisme	403	paradoxe	705	prétréiton	1107
logogriphie	609	naturaliste	402	paragraphe	262	primitivisme	651
lyrique	633	naturel	401	paronomase	1066	prix	910
lyrisme	634	naturisme	400	partie	55	prolepse	926
M		négligé	955	passage	979	prologue	925
macaronique	812	négligence	956	pastiche	202	prosaïsation	480
madrigal	1069	néo-classicisme	1401	pastoral	745	prosateur	477
mal à propos	129	néo-criticisme	1394	pathétique	412	prose	478
mal du siècle	291	néo-impressionisme	1396	péjoratif	179	prose métrique	478
manière	1242	néologisme	1122,1252,1397	période	425,1073	prose perlée	478
maniériste	957	néo-réalisme	1395	péraphrase	416	prosodie	472,917,1012
manifeste	234	néo-symbolisme	1400	périssologie	756	prosopopée	382,760
manuscrit	508,1379	nihilisme	622	personnage	759	proverbe	110
maxime	949,1013,1263	notice	200,383	philologie	933	purisme	84,86
mémoire	58	nouveau roman	1399	phraséologie	1244	puriste	85,87
message	235	nouvelle	752,942	pièce de théâtre	901	R	
mesure	916	nouvelliste	943	pied	24	rapport	662
mesure syllabique	618	nuance	132	pittoresque	999	rapsoode	995
métalepsie	934	O		plagiat	106	rapsodie	994
métaphore	491			plaider	1029	réalisme	555
méthode	1430	objectivité	868	platonisme	486	réalisme social	1229
métonymie	461	obscène	17	pléiade	989	réaliste	554
				poème	778	récit	65,1302

redondance	1191,1421	roman psychologique	331
redondant	1190	roman rustique	791
refrain	721	roman satirique	1406
règle	795	romantisme	283
règle de trois unités	1303	rondeau	1005
régionalisme	261	rythme	396
régression	528	rythme qualitatif	871
remplissage	418	rythme quantitatif	869
répétition	1420		
ressemblance	207		
résumé	959	saphique	1010
réticence	739	sarcasme	1027
retour en arrière	561	satire	1192,1404
reversion	528	scansion	737
revue	363,1163	science-fiction	238
rhétorique	1109,1288,1299	sémantique	62
rimailleur	908	sens	61
rimé	1268	sens figuré	658
rime	1267	sens littéral	375
rime croisé	1267	sens propre	947
rime feminine	1267	sentencieux	1014
rime masculine	1267	sentimentalisme	445
rimes embrassées	1267	simplicité	1339
roman	1003	simultanéisme	521,1130
roman à thème	1035	sincérité	636
roman autobiographique	978	s'inspirer	513
romance	1004	sixtine	1054
roman comique	580	sobre	443
roman d'action	886	sobrieté	444
roman d'aventures	1063	sonnet	1082
roman des moeurs	1233	stance	738
roman didactique	912	strophe	155
roman épistolaire	828	structuralisme	1350
roman feuilleton	265	style	229
roman fleuve	38,628	style abondant	1439
roman historique	1180	style bas	178
roman humoristique	583	style élevé	1435
roman picaresque	168	style indirect	417
roman policier	990	style mièvre	321
roman populaire	1415	style orné	1131
		style simple	1336

S

stylistique	69	trope	349
subjectivité	976	tropes	1376
sujet	764	troubadour	1235
surréalisme	559	trouvère	1236
syllopse	315	ton	136
symbole	1076	type	1309
symbolisme	1077		
synecdoque	689		U
synonyme	520	unanimisme	242
synthèse	237	unité	245,1403
		unité d'action	765
		unité de lieu	1403
tendance	488	unité de temps	1438
tercet	1306	utopie	455,456
			V
ternaire	1307		
texte	932	vague	266
thème	669	variante	348
thèse	1034,1223	vérisme	405
tournure	527	vers	393
traditionalisme	547	vers blancs	1271
traducteur	303	versificateur	781
traduction	302	versification	782
tragédie	311,1234	versification rythmique	397
traité	663	versification syllabique	616
travestissement	44,584	vers libre	1059
triolet	1304	verticisme	308

ESKİ TERİMLER

A	asalet	1048,1089
açık istiare	491 askerî nutuk	96
açık kafife	1267 atf-î beyan	524
adem-i mutabakat	1285 at kasidesi	716
adem kasidesi	716 av kasidesi	716
adlı hitabet	1258 ayak uydurma	125
afakilik	868 azade	152
aheng-i deruni	638	
aheng-i selâset	36	
aheng-i taklidî	1349 bahariye	716
aheng-i tasvirî	222 bap	263
aheng-i umumî	551 basit kafife	1267
âkenk	396,1286 başmakale	175
ahsen-i vech-i şebek	511 bayramiye	716
ahz ü sırka	107 bedel	524
akit	777 bediî heyecan	1031
akis	528 bediyyat	567
aks-i nakis	528 Bektaşî edebiyati	189
aks-i tam	528 belâgat	1299
aks ü tebdil	528 belîğ	1298
alâka-i musahhiha	462 bent	155
alegorî	1409 beraat-i istihlâl	587,1071
alegorik	1410 berceste	1046
ana fikir	56 beyan	1288
anokronizm	1347 beyannâme	234
ananeperestlik	547 beyit	770
anonim halk edebiyati	896 beyt-ül-kasit	716
Arap elifbası	519	
arkaik	517 caize	273
arkaizm	518 cami	649
arzuhal	380 cedit	1393

B

C

cemiyet	892	ehl-i dil	569
cigali mani	1313	elgaz	1344
cinas	1310	elkap	1022
cinas-î lâhik	1262	erkân-î istiare	491,492
cinas-î manevî	1343	erkân-î teşbih	207
cinas-î mefruk	1310	esatir	1095
cinas-î muharref	1312	eşkâl-î nazım	779
cinas-î mükerreler	1422		
cinas-î müreddet	429		
cinas-î müstevfi	1412	facia	31
cinas-î müzdevic	1310	fahriye	716
cinas-î nakis	1310	fasıl	55,1341
cinas-î tam	1310	fasila	77
cinaslı kafife	1267	fasih	460
cinaslı mani	1313	feri	137
cülesiye	716	fesad-î telîf	70
cümle-i mutarîza	78	fesahat	459
darb-î mesel	110	fikra	262
dasitan	365	fikr-î esasî	56
dastan	365		
dehriye	1166	G	
devir	290	galat-î meşhur	1367
dua	716	galat-î tahakkümî	796
dübeyt	432,641	garabet	1330
eda	72	girizgâh	716
edat-î teşbih	207	göz için kafife	576
edebî	1374	gulûv	2
edeb-i kelâm	415,931,1120	H	
edebî mektep	1373	hadise	883
edebî mektuplar	1375	haile	1234
edebî neviler	1378	hakimane	1014
edebî sanatlar	1376	halkiyat	600
edebiyat	1370	halk romanı	1415
edebiyatçı	1372	hal	329,480
edebiyat tarihi	1377	hamamiye	716
edip	1372	hamse	217
efsane	1096	harfi harfine mana	375
		hars	496
		hasaset	454
		haşiv	756,1144
		haşîye	310

F

G

H

haşv-i gayr-i müfsit	756	ibare	1368	imale	1290	istiare-i tehekkümiye	491
haşv-i kabih	756	ibda	1353	imlā	1369	istiare-i temlihiye	491
haşv-i melih	756	ibda etmek	1355	imza beyiti	661	istiare-i temsiliye	491
haşv-i mutavassit	756	icad-i elfaz	1122	insicam	149,1239	istiare-i vifakiye	358,491
haşv-i müfsit	756	icat	269,1397	inşa	478,798,1379	istibdal	352
hatıra	58	icaz	974	inşat	1295	istida	380
hatıra defteri	58	icaz-i hazif	501	inşat etmek	1294	istidrak	935
hatime	1083,1084	icaz-i makbul	1424	intak	382	istığrak	339,1249
hatip	142	icaz-i muhil	259	intiha	1085	istığrak-i hakikî	558
hatt-i dest	728	icmal	962	intihal	106	istihdam	315
hayal	652,691	İçtima-i ziddeyn	709	intikat	503	istihfam	1087
hayalî	692	idiyye	716	intizam	464	istihza	1027
hayide	166	idmaç	1078	ipham	685	istitba	718,1078
hazif	499	ifade	67	iptida	170	istitraf	1167
hazf ü takdir	499	ifham	720	iptizal	180	istitrat	79,766
heccav	1193	ifrat	104	irad-i mesel	112,1033	ışaret	660
hece nazmî	616	iğrak	2	ircâ	878,1429	işfak	1018
hece vezni	618	ıham	57,712	irfan	1292,1296	işrap	312
heyecan	282	ıham-i tenasüp	893,1072	ırsal-i mesel	112,1033	ıştikak	1253
hezil	43	ıham-i tezat	715	ırsat	763	ita	1270
hica	1404	ihtilâf-i siyag-ül-elfaz	1390	irticalen	409	ithaf	1124
hiciv	1404	ihtisar	750	istiare	491	ithafîye	1125
hiciv şılıri	1192	ihtisar-i muhil	257	istiare-i âmiye	491,549	itidal	626
hicviye	1192,1404	ihtisam-i kelâm	572	istiare-i aslye	491	itilaf	892,1284
hikâye	942	ihtisam ü azamet	572	istiare-i garibe	491	itnab-i hasen	597
hikâyeci	943	ikmal	1248	istiare-i hassiye	491	itnab-i muhil	416
hikâye muharriri	943	iksar	322,1191	istiare-i mekniye	491	itnab-i mümil	1264
hikmet	1013	iktibas	49,911	istiare-i musarraha	491	izah	13
hissilik	445	iktifa	1280	istiare-i musarraha-i mutlaka	491	izah bad-el-ipham	14
hissiyat-i sade-dilane	948	iktisat	1242	istiare-i musarraha-i mücerrede	491	izmar kabl-ez-zikr	23
hitabe	143	iktitap	469	istiare-i murassah-i müreşsha	491	K	
hitabet	144	ilâhi	682	istiare-i mutlaka	491	kafîye	1267
hitabet-i adliye	1259	ilham	512	istiare-i mücerrede	491	kafîye-i mukayyede	1267
hitabet-i askeriye	96	ilm-i bedi	1293	istiare-i müfrede	491	kafîyesiz misralar	1271
hulâsa	959	ilmî belâgat	1109	istiare-i müptezele	491,549	kaide	795
hususî mektuplar	951	ilm-i beyan	1288	istiare-i mürekkebe	491	kalp	529
hüsün-i iptida	587	ilm-i inşa	1380	istiare-i mureşsha	491	kalb-i kül	529
hüsün-i talîl	594	ilm-i kelâm	1108	istiare-i tahyiliye	491	kalb-i muavveş	529
iade	422,1086	iltifat	878	istiare-i tebâiye	491	kalb-i mutazam	529
						kapalı istiare	491

kapalı kafife	1267	kitabet	1379	makta	545,716	meyil	488
kara hekât	697	komedi	579	mana	61	mezc-i evzan	918
kara hikâye	697	komedyâ	579	mana sanatları	64	mîsra	393
kari	881,882	koşa ciğali	771	mantık-ut-tayr	799	mîsra-i azade	152
karine-i mania	491	kulak içün kafife	793	manzum	784	mîsra-i berceste	1047
karine-i muayyine	491	kuva-yi batine	630	manzume	780	mir-i kelâm	1121
kasir	966	kuvve-i hayaliye	654	manzum mektup	785	mizah	581
kaside-i rahşîye	716	külliyat	272	matla	545,716	mizahî	582
kaside-i raiyye	716			mazhariyet	198	muakkat	449,450
kaside-i tâiyye	716	L		meal	392	muallâk	12,749
kasit	716	lahin	535	mecaz	349	muamma	239
kasır	753	latîfe	1134,1150	mecaz-ı mürsel	461	muâşer	889
kasr-ı gayr-i hakîkî	966	leb degmez	438	mecazî	350	mucez	973
kasr-ı hakîkî	966	leff ü neşir	451	mecmua	363	mudil	698
kasr-ı izâfi	966	leff ü neşr-ı gayr-i mürettep	451	med	297	mufassal	139
kat	739	leff ü neşr-i mürettep	451	medîh	716	mugalata	1342
kavil bil-mucip	1329	letalet-i kelâm	1113,1195	medîh bi-ma yeşbeh-üz-zem	1407	mugalata-i maneviye	1343
kayıt	190	letaif	1134	mekhum	719	mugayeret-i şive	1148
kayıtlı kafife	1267	lisaniyat	377	mekniyyün anh	347	muhammes	212
kelâm	1106	lub-i hayal	691	mekniyyün bîh	347	muhammes-i müzdevîç	1273
kelam-ı âli	1106,1436	lügaz	619,1344	mektep	879	muharremiye	716
kelâm-ı basit	1106,1337	lüzüm ma-lâ-yelzem	560	mektubat	1375	muhayile	1352
kelâm-ı kibar	1263	lüknet	724	melaibe-i lâfziye	1118	muhtemel-uz-ziddeyn	645,712
kelâm-ı lâtif	1106,1195	M		memdut hece	1301	muhteva	631
kelâm-ı makbul	627,1106	mâani	69	menkibe	936	mukâbele	711
kelâm-ı metin	794,1106	macerâ romanı	1063	mensur	478	mukaddime	170,927
kelime	1110	mahallî renk	1431	mensure	478	mukaddime-i adiye	170
kelime oyunu	1112	mâhcûp	318	mensur şiir	479	mukaddime-i hadia	170
kesret-i elfaz	1115	mâhcûp kafife	1267	mergubiyyet	187	mukaddime-i muhteşeme	170
kesret-i tekrar	1421	mahlas	545,1152	mersiye	28	mukaddime-i nutuk	1103
kissa	915	mahlas beyiti	1153	mesel	110,818	mukaffa	1268
ķita	155,738	mahlasname	1155	meselgu	819	mukatta	139,735
kita-ı kebire	271	mâhzuf	500	meselhan	819	mukayeseli edebiyat	702
kiyas	930	makan	439	meselnüvis	819	muktatafat	364
kiyasa muhalefet	796	maklub-ı muavveç	307	meslek	879	munfasıl	139
kinaye	347,660	maklub-ı müstevî	529	metanet-i kelâm	1116	murabba	431
kinaye-i baide	347	maklub-ı mücennâh	427	methal	564	murabba-i mütekerrir	431,1423
kinaye-i karibe	347	maksat	716	methiye	716,937	murebba-i müzdevîç	431
kitabe	1382	maksur	966	metin	932	murassa	478
kitabe-i seng-i mezar	1079	mâksûrûn aleyh	966	mevzu	764	musahabe	1099
				mevzun	919	musammat	1267

musammat koşma	853	müreddet	429	nasır	477	sanatkâr	1024
musanna	1025	mürsel meczaz	461	nâzım	778	sanayi-i bediyye	1105
musarra	1205,1272	mûsavat	523	nâzım	781	sanayi-i edebiyye	1376
mutabakat	1279	mûsebba	1389	nâzım şekilleri	779	sanayi-i lâfziyye	1105
mutabakat-ı elfaz	1279	mûseddes	52	nazire	125,202	sanayi-i maneviyye	64
muttasıl	247	mûselsel	1205,1442	nazmetme	782	sanayi-i nefise	596
muvaфakat	1283	mûselsel bent	1073	nesip	716	saniha	408
muвahat	892	mûsemmen	1053	nesir	478	sarahat	75,195
muвassal	248	mûsnet	687	nesre çevirmek	480	sarih	74,194
muвassil	247	mûstear	491	nesre tahvil etmek	480	sayfiye	716
muвazene	359	mûstearün leh	491	neşide	880	sebk	471
mûbalâga	2	mûstearün mînh	491	nevi	1250	sebk-i mevsul	141,160
mûcadele-i kalemiye	677	mûstehcen	17	nida	614,1315	secili nesir	478
mûcerret sanat	1090	mûstehshedat	1160	nutuk	1102	sec-i mefruk	1045
mûcmel	961	mûsteşirk	406	nûsha-i fevkâlâde	952	sec-i mukayyet	1045
mûdafaa	1029	mûstezat	90	nûsha-i mahsusa	952	sec-i mutarraf	1045
mûfret	1198	mûsvedde	695	P		sec-i mutlak	1045
mûfessir	1427	mûşaare	783,1359	pendname	914	sec-i mütevazi	1045
mûkâtebe	1381	mûşahade	575	peri-i ilham	514	sec-i rabî	1045
mûlâkat	573	mûşakele	530	piyes muharriri	905	sehl-i mümteni	577
mûlâtafe	1135	mûşattar	1361	R		sekt-i melih	1194
mûlâyim	1275	mûşebbeh	207	rahşîye	716	selâset	35
mûlemma	41	mûşebbehünbih	207,727	ramazaniye	716	selis	34
mûlhem olmak	513	mûtekarrin	318	reddiye	1036	serbest müstezat	968
mûmasele	204,522	mûtekellim	243	reddiye muharriri	1037	serbest nazîm	1059
mûmtâziyet	1048	mûtenafir	675	redif	424,1383	sîrh-i helâl	314
mûnacat	716	mûteradif	520	redifli	1385	siyak u sibak	1119
mûnakasa	1184	mûtercim	303	remîz	1076	sohbet	1099
mûnakkah	443	mûtesâir	908	revan	34	su kasidesi	716
mûnakkahiyet	444	mûtevazi	786	rivayet	1098	suâl	1087
mûnazara	533,700	mûverrih	1174	rubai	432	sual-i mukaddere cevap	926
mûnekkit	505	mûzavece	525	rûcu	428	suretbâzî	691
mûnseât	665,1050	mûzdevîç	1310	S		suriye	716
mûnşî	477,665			sadelik	1339	şaheser	174
mûntehebat	364,1051			sadet harici	766	şâhname	142
mûphem	196,683	naat	716,1026	salname	1417	şair	906
mûptezel	179	nağme	535	sâmîmiyet	636	şârih	19
mûraat	892	nakarat	721				
mûraat-ı nazir	892	nam-i müstear	1152				
mûreddef	1385	nasihatname	914				

şarkiyatçı	406	tanzir	203	tefennün fi-l-ibare	301	terbi	430
şathiyyat-i sofyanе	1139	tardиye	215	teferruat	137	tercüme	302
şehbazı	691	tard ü aks-i tam	528	tefrīk	127	tercüme-i hal	1363
şeh beyit	1121	tard ü rekб	1172	tefrīka	264	terdit	441
şekil	230	tarih-i mucem	1173	tefsīra roman	265	terdīd-i metayıp	441
şerh etme	18	tarih-i mücevher	1173	tefsīr	1426	terdīd-i sadık	441
şıbh-i hüsn-i talîl	595	tarihi mühmel	1173	tefsīr bad-el-ipham	684	terecci	381
şıbh-i iştikak	1251	tarihi sade	1173	tegazzül	716	terkib-i basit	553
şıbh-i tezat	713	tariz	413	tehakküm	1027	tersi	1318
şıbh-i tezayüf	708	tasannu	1351	tehzil	44,584	tertip	466
şıfahî edebiyat	1117	tasavvuf	509	tehzip	463	tervic-i elfaz	384
şıır	1418	tasavvuf şıırleri	1187	tekâfû	710	terviç	384,1397
şıkâriye	716	tasfiyeci	85	tekellüm	1200	tesavi	207
şitaiye	716	tasfiyecilik	84	tekid-i zamireyn	313	tesdis	51
T							
tabîi	401	tasvir	218	tekid-ül-medh bi-ma yeşbeh-üz-		teshim	763
tabîilik	404	tasvir etme	220	zem	1408	tesmiye bi-n-nakis	706
tabîiyet	404	tasvir etmek	221	tekid-üz-zem bi-ma yeşbeh-ül-		teşabüh	207
tabir	372	tasvirî	223	medh	940	teşabüh-i etraf	1345
taç beyit	716	taştır	1360	tekili lâkap	1022	teşaür	908
tağlıp	1319	tatvil	322,1291	tekke edebiyatı	1202	teşbih	207
tahallüs	1154	tavşif	872	tekrar	1421	teşbih-i belîg	207,491
tahayül	657	tazarruat	1331	tekrir	1420	teşbih-i cemi	207
tahkiye	65	tazarruname	1331	telfik	892	teşbih-i makbul	207
tahlîl	330	tazmin	909	telhis	960	teşbih-i maklup	207
tahlîl romanı	331	tblîğ	2,235	telmi	987	teşbih-i mefruk	207
tahmis	214	tebîz etmek	1211	telmîh	59,414	teşbih-i melfûf	207
tahmis-i mutarraf	1346	tecahül-i arîf	241	tema	669	teşbih-i merdut	207
tâhir	1379	tedcid-i matla	411	temayül	488	teşbih-i mufassal	207
tâhil	655	tecnis	1311	tenafür	676	teşbih-i muhtasar	207
takdim ve tehir	923	tecnis-i kalp	306	tenafür-i huruf	1067	teşbih-i müzmer-ül-edat	491
takît	449	tecnis-i müstevi	306	tenafür-i kelimat	1111	teşbih-i mücmel	207
takîd-i lâfzî	449	tecrit	134	tenakuz	298	teşbih-i mükkebet	207
takîd-i manevî	449	tecrübe-i kalemiye	357	tenasüp	892	teşbih-i temsili	207
takriz	184	tecvit	1012	tenkidî neşir	504	teşbih-i tesviye	207
taksim	648	tedip	463	tenkit	503	teşbiç	716
taktî	737	tedric-i habit	45,730	tenkitli basım	504	teşdit	984
talâkat	1297	tedric-i sâit	730,1437	tenkitli neşir	504	teşhir	1060
tam kafiye	1267	tedriç	730	tensik	730,1074	teşhis	760
tamiye	240	tedvir	426	tensik-i Inhatâtî	730	tetebbu	667
				tensik-i irtikâi	730	tetkik	663
				terane	433	tevarüt	458,515

A. L

tevcih	423,645	vesaik	190
tevfik	892	vesika	190
tevhit	716	vesikalar	190
tevil	1428	vezin	916
tevriye	93	vezinli	919
tefsir bad-el-ipham	684	vezinli nesir	478
tezat	714	vird-i zeban	379
tezkiret-üş-şuara	907	virt	379
tibak	710	vuzuh	15
		vücudiye	681
U			
ulviyet-i hayal	659	Y	
umum	550	yarım kafije	1267
usul	1430	yardımcı fikir	1355
uzun hikâye	1302	yekahenk	1206
		yekavaz	1207
Ü			
üdeba	1371	yeni nazim şekilleri	1398
üslub-i adi	178	Z	
üslub-i âli	1435	zaf-i surî	83
üslub-i hakikî	553	zaf-i telîf	280
üslub-i mecazi	351	zarafet	664
üslub-i mutavassit	894	zat-ül-metali	324
üslub-i müzeyyen	1131	zem bi-ma yeşbeh-ül medh	939
üslub-i sade	1336	zengin kafije	1267
üslup	229	zeyil	1247
üsture	1094	zill-i hayal	691
ütopya	455,456	zihaf	754
V			
vahdet	245	zikr-i cüz irade-i kül	689
vahdet-i vücut	681	zikr-i kül irade-i cüz	689
vaka	884	zikr-i lâzım irade-i melzum ve	
vakfe	442	tersi	934
vasf-i tâhsînî	592,1026	ziyade	89
vasıl	159,1261	zu-kafiyeteyn	318,1267
vasita	76	zu-kafiyeteyn-i mütakarrin	81,1334
vazîh	10	zu-kafiyeteyn-i mahcup	140
vech-i şebeh	207	zü-l-kafiyeteyn	318,1267
vecize	949	zü-l-kavafi	1267